
М. В. Романов

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
З КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО
ПРАВА**

**ХАРКІВ
«ПРАВА ЛЮДИНИ»
2015**

УДК 343(477)(075.8)
ББК 67.9(4Укр)411я73
Р69

Художник-оформлювач
Б. Є. Захаров

Ця публікація здійснена
за фінансової підтримки Європейського Союзу.
За зміст публікації відповідає лише
Харківська правозахисна група, і його ні за яких обставин
не можна вважати таким, що відбиває позицію Європейського Союзу
This document has been produced
with the financial assistance of the European Union.
The contents of this document are the sole responsibility of
Kharkiv Human Rights Protection Group and can under no circumstances
be regarded as reflecting the position of the European Union

Романов М. В.

Р69 Конспект лекцій з кримінально-виконавчого права / М. В. Романов; ГО «ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА». — Харків: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ», 2015. — 256 с.

ISBN 978-617-7266-21-0

Курс лекцій охоплює основні теми кримінально-виконавчого права і орієнтований на отримання базових знань з вказаної правової галузі.

В роботі матеріал подається в узагальненому теоретичному вигляді, в авторському баченні розглядуваних питань.

Побудова курсу загалом відповідає структурі галузі кримінально-виконавчого права. В роботі висвітлені питання загальної частини кримінально-виконавчого права, а також виконання окремих видів кримінальних покарань.

Курс лекцій буде корисним для студентів вищих навчальних закладів, аспірантів, практичних працівників Державної пенітенціарної служби та правоохоронних органів, правозахисників.

**УДК 343(477)(075.8)
ББК 67.9(4Укр)411я73**

ISBN 978-617-7266-21-0

© М. В. Романов, 2015

© Б. Є. Захаров, художнє оформлення, 2015

Тема 1

Поняття кримінально-виконавчого права

1. Політика у сфері виконання покарань
2. Поняття кримінально-виконавчого права
3. Кримінально-виконавча діяльність як предмет правового регулювання.
4. Принципи кримінально-виконавчого права
5. Джерела кримінально-виконавчого права
6. Наука кримінально-виконавчого права
7. Предмет та система курсу кримінально-виконавчого права.

Література: Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2006 р. № 2713-IV; Про чисельність Державної кримінально-виконавчої служби України: Закон України від 2 березня 2000 р. № 1526-III; Положення про Державну пенітенціарну службу України: Затв. Постановою Кабінету Міністрів від 2 липня 2014 р. № 225; Концепція реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: Схв. Указом Президента України від 25 квітня 2008 р. № 401/2008; Концепція державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: Схв. Указом Президента України від 8 листопада 2012 р. № 631/2012; Концепція Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на період до 2017 року: Схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2008 р. № 1511-р.

1. Політика у сфері виконання покарань

Життя та розвиток кожної держави пов'язане, перш за все, з певними цілями та ідеалами, на які орієнтуються органи та посадові особи такої держави, здійснюючи свою діяльність. Відповідно до цих орієнти-

рів та ідеалів органи та посадові особи формують стиль та методи діяльності та втілюють їх у життя. Саме ця діяльність, а точніше, її основні напрямки і складають в подальшому політику, як окрему галузь життя суспільства. Точніше буде сказати, що політика з'являється як певний результат та сталість цінностей, які визнає та чи інша держава. Тому те, на що зорієнтована політика тієї або іншої держави є дуже важливим фактором, який значною мірою впливає на життя держави взагалі.

Кожна держава формує і здійснює політику у всіх сферах суспільного життя. Зокрема, можна виділити такі галузі політики:

- соціальна політика;
- внутрішня політика;
- зовнішня політика;
- економічна політика;
- аграрна, промислова, фінансова політика;
- інформаційна політика;
- кримінальна політика та т. ін.

Наявність такого широкого спектру галузей політики дає змогу визначити, що політика посідає значне місце у житті кожної держави. Політикою можна не цікавитися, але не помітити її важко. Мало того, можна стверджувати, що для повноцінного життя кожна держава, кожна країна повинна мати політику. Бо саме політика надає державі, так би мовити, «колір», дає змогу «розпізнати» державу, визначитися з її системою цінностей, з її ставленням до інших (в тому числі до своїх громадян) та до самої себе. Крім того, без наявності політики діяльність всередині держави також стає проблематичною, оскільки без політичного «курсу» неможливі впевнені та чіткі дії.

Тут треба відзначити, що політика, в кінцевому підсумку, завжди має правовий характер, оскільки основні цілі та ідеали, які трансформуються в основні напрями діяльності, отримують свою остаточну матеріалізацію та реалізацію в правових нормах. На цей же аспект звертає увагу й Конституція України, закріплюючи у п. 5 ст. 85, що Верховна Рада визначає основи внутрішньої та зовнішньої політики.

Але існує й суто юридична політика. Її прояв знаходить своє вираження в формуванні доктрини права тієї або іншої держави, у створенні правових норм, їх застосуванні, «стилі» впливу права на життя, формування правової культури, правосвідомості громадян та взаємовідносин між особами.

Отже політику можна визначити, як сукупність основних напрямів діяльності, методів та стилю такої діяльності, спрямованих на досягнення цілей та ідеалів, які стоять перед державою, або визначені державою як пріоритетні.

Складовою юридичної політики є кримінальна політика держави, яка відображає стиль, пріоритети та методи держави у боротьбі зі злочинністю або встановленням контролю над нею.

У свою чергу, здійснити боротьбу зі злочинністю або встановити над нею контроль неможливо без застосування примусових механізмів держави. Саме у зв'язку з наявністю та застосуванням примусових механізмів пов'язане існування та необхідність відпрацювання політики в сфері виконання покарань. Найменування цієї галузі політики держави має багато синонімів. Наприклад, кримінально-виконавча політика, каральна політика та інші.

Враховуючи вищенаведене та на підставі загального визначення політики, можна навести визначення політики в сфері виконання покарань. **Політика в сфері виконання покарань — це сукупність основних — напрямів та методів діяльності держави в особі її відповідних органів та установ, спрямованих на досягнення цілей та пріоритетних завдань щодо боротьби зі злочинністю або встановлення над нею контролю, шляхом застосування примусових механізмів держави.**

Таким чином, можна стверджувати, що, з одного боку, кримінальна політика є певною базою для кримінально-виконавчої політики, але з іншого боку кримінально-виконавча політика є основною формою реалізації, втілення кримінальної політики взагалі.

На сучасному етапі кримінально-виконавча політика набуває нормативну форму на законодавчому рівні, оскільки, відповідно до Конституції України виключно законами України визначається діяльність органів та установ виконання покарань та оголошується амністія (ст. 92 Конституції України).

Реалізація кримінально-виконавчої політики здійснюється спеціально уповноваженими органами держави, які здійснюють виключний вид діяльності — виконання кримінальних покарань. Серед них виділяють центральний орган виконавчої влади з питань виконання покарань, на теперішній час таким органом є Державний департамент України з питань виконання покарань та його управління в областях.

Законодавець прямо визначає департамент, як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, який безпосередньо реалізовує єдину державну політику у сфері виконання кримінальних покарань (п. 1 Положення про Державний департамент України з питань виконання покарань від 31 липня 1998 р.).

Реалізують кримінально-виконавчу політику й інші органи та установи виконання покарань, про які мова йтиме нижче.

2. Поняття кримінально-виконавчого права

З'ясувавши сутність кримінально-виконавчої політики та діставши висновку про те, що політика, в кінцевом підсумку, має правовий характер, звернемося до кримінально-виконавчого права.

Це окрема, самостійна галузь права, яка характеризується наявністю власного предмету правового регулювання та притаманному йому методу правового регулювання. В нормах кримінально-виконавчого права закріплені основні положення та напрями, за якими повинна втілюватися кримінально-виконавча політика та здійснюватися кримінально-виконавча діяльність.

Як відомо, основною складовою будь-якого предмету регулювання у правовому полі є певні правовідносини. Безумовно, кримінально-виконавче право здійснює регулювання кримінально-виконавчих правовідносин. Останні складаються в суспільстві, породжуються, здійснюються та припиняються у зв'язку з відбуванням та виконанням кримінальних покарань.

Отже, можна стверджувати, що кримінально-виконавчі правовідносини нерозривно пов'язані з кримінальними правовідносинами, а саме з реалізацією інституту кримінального покарання. Але така пов'язаність не свідчить про відсутність самостійності кримінально-виконавчих правовідносин. Навпаки, вона свідчить про послідовність виникнення правовідносин та їх перехід з кримінальних в кримінально-виконавчі.

Таким чином, предметом правового регулювання кримінально-виконавчого права є суспільні відносини, які складаються, існують та реалізуються між особами в процесі виконання-відбування кримінальних покарань.

Існує точка зору, автором якої є професор А. Х. Степанюк, згідно з якою кримінально-виконавчі правовідносини — є активною поведінкою суб'єктів цих відносин, тобто є діяльністю. Кримінально-виконавчі правовідносини існують і здійснюються у процесі діяльності. Згідно цієї точки зору предмет правового регулювання кримінально-виконавчого права — це діяльність органів і установ виконання покарань. Трохи детальніше ми торкнемося питання про кримінально-виконавчу діяльність нижче.

Для метода правового регулювання кримінально-виконавчих правовідносин властива беззаперечність. Тобто метод правового регулювання у кримінально-виконавчому праві — імперативний. Пояснюється це тим, що специфіка кримінально-виконавчих правовідносин обумовлює формування таких засобів кримінально-виконавчих правовідносин, які не допускають множинності та плюралізму поведінки в рамках цих правовідносин. Специфіка полягає в тому, що кримінально-виконавчі правовідносини пов'язані зі здійсненням державного примусу, який не допускає диспозитивних елементів.

Примус взагалі — це складне правове явище. Як специфічний метод правового регулювання, воно включає у себе різні форми і методи, за допомогою і на підставі яких конкретні органи держави і посадові особи здійснюють певний вплив на поведінку людей з метою упорядкування, охорони, захисту та вилучення з життя суспільства відповідних небажаних суспільних відносин. В окремих галузях права примус як один з методів галузевого регулювання характеризується власними специфічними галузевими ознаками й особливостями, обумовленими специфікою суспільних відносин, що складають предмет правового регулювання тієї чи іншої галузі права. Галузеві особливості примусу обумовлюються специфікою призначення окремих правових інститутів і норм, з яких він складається. Сутність примусу полягає у вольовому психічному чи фізичному впливі на конкретного суб'єкта в зв'язку із здійсненням або нездійсненням ним певного негативно-го діяння. Примус може мати місце лише тоді, коли негативна реакція реально відбувається в дійсності. Тобто примус є засобом здійснення покарання і припускає застосування тих чи інших примусових заходів правового характеру.

Остання складова, яка робить кримінально-виконавче право самостійною галуззю — це система норм права. Для врегулювання пра-

ввідносин потрібні формалізовані правила поведінки та механізм їх здійснення. Ці правила і створюють систему норм кримінально-виконавчого права. Тут потрібно вести мову про джерела кримінально-виконавчого права, або про кримінально-виконавче законодавство. До цього питання ми ще повернемося.

Таким чином, ми можемо навести поняття кримінально-виконавчого права. Це **самостійна галузь права, яка складається з системи, як правило, імперативних правових норм, предметом правового регулювання яких є суспільні відносини, що складаються з приводу відбування та виконання кримінальних покарань та пов'язаних з реалізацією державного примусу.**

3. Повернемося до питання про кримінально-виконавчу діяльність, яка є предметом правового регулювання кримінально-виконавчого права

Погляд, згідно з яким предметом регулювання кримінально-виконавчого права — є діяльність органів та установ виконання покарань, є новим та таким, що не збігається із загальноприйнятим підходом до предмета правового регулювання. Традиційним є погляд, що предметом правового регулювання будь-якої галузі права є суспільні відносини, які складаються з приводу реалізації тих чи інших правових інститутів.

Погляд на предмет регулювання, яким є діяльність відповідних органів, базується на п. 14 ст. 92 Конституції, де закріплені положення про діяльність органів і установ виконання покарань.

В установах виконання покарань здійснюються різні види діяльності. Це діяльність по виконанню кримінальних покарань, соціально-педагогічна діяльність, трудова діяльність та т. ін. За здійснення вказаних напрямків діяльності відповідають певні служби установи (служба нагляду і безпеки, служба охорони, соціально-психологічна служба, медична служба, ін.).

Основний напрямок діяльності кримінально-виконавчих установ — це діяльність з приводу виконання кримінальних покарань. Метою кримінально-виконавчої діяльності є кара, точніше її реалізація в процесі виконання покарання. Поряд з метою в кримінально-

виконавчій діяльності можна виділити об'єкт, суб'єктів, учасників цієї діяльності, її результат та засоби.

Об'єктом кримінально-виконавчої діяльності є двоєдиний процес виконання-відбування покарання. Цей процес є єдиним та неподільним і складається він із двох нерозривно пов'язаних між собою складових — виконання покарання та відбування покарання. **Виконання покарання — це сегмент діяльності, яку здійснює адміністрація кримінально-виконавчої установи і яка полягає у виконанні посадовими особами органів та установ виконання покарань всього комплексу дій, направлених на забезпечення реалізації правообмежень, передбачених для засудженого змістом конкретного покарання.** Тобто виконання покарання — це діяльність адміністрації кримінально-виконавчих органів та установ.

Відбування покарання — це обов'язок засудженої особи претерпіти (підкоритися та виконати) весь набір правообмежень, який впливає зі змісту конкретного кримінального покарання. Цей двоєдиний процес протікає у межах кримінально-виконавчих правовідносин.

Суб'єктами кримінально-виконавчої діяльності є, з одного боку, адміністрація (посадові особи) кримінально-виконавчої установи або органу, а з іншого боку, — засуджений. Суб'єктами вони називаються оскільки є носіями прав та обов'язків, безпосередньо пов'язаних з реалізацією кримінального покарання та кримінально-виконавчих правовідносин.

Серед засобів кримінально-виконавчої діяльності виділяють — правові (норми кримінально-виконавчого права) та матеріально-предметні засоби (територія та будівлі кримінально-виконавчих установ, захисні спорудження та т. ін.).

Учасники кримінально-виконавчої діяльності — це всі ті особи, які приймають участь та сприяють здійсненню основної кримінально-виконавчої діяльності, здійснюють, так би мовити, допоміжні функції щодо виконання та відбування покарання. Учасники не наділені кримінально-виконавчими функціями та не застосовують до засуджених примусові заходи та заходи, спрямовані на реалізацію кари. Серед учасників кримінально-виконавчої діяльності можна назвати найманих працівників кримінально-виконавчих установ, прокурорів, які здійснюють нагляд за органами та установами, які виконують

кримінальні покарання, представників громадськості, робітників підприємств, де працюють засуджені та т. ін.

4. Принципи кримінально-виконавчого права

Стаття 5 Кримінально-виконавчого кодексу визначає, що кримінально-виконавче законодавство ґрунтується на принципах:

- невідворотності виконання і відбування покарання;
- законності;
- гуманізму;
- справедливості, демократизму;
- рівності засуджених перед законом;
- взаємної відповідальності засудженого і держави;
- диференціації та індивідуалізації виконання покарання;
- раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки;
- поєднання покарання з виправним впливом;
- участі громадськості у передбачені законом випадках у діяльності органів та установ виконання покарань.

Кримінально-виконавче право як одна з галузей права базується на певних положеннях. Такими основними положеннями та ідеями є принципи. Принципи кримінально-виконавчого права визначають стратегію і напрямки розвитку інститутів і норм цієї галузі права, забезпечують системність правового регулювання суспільних відносин, що виникають при виконанні покарань. Закріплення в кримінально-виконавчому кодексі принципів є дуже важливим фактором, який призваний окреслити певні рамки та орієнтири діяльності органів і установ виконання покарань. Наявність принципів в кримінально-виконавчому законі надає їм обов'язкову силу та робить їх необхідною складовою кримінально-виконавчої діяльності. Отже, якщо існують сформульовані принципи, їх необхідно дотримуватися на практиці та будувати кримінально-виконавчу діяльність у відповідності до цих принципів. Принципи кримінально-виконавчого права відображають сутність, зміст і якісні особливості цієї галузі, визначають її місце в системі права і показують закономірності його подальшого розвитку.

Принципи обов'язково повинні закріплюватися у вигляді певних нормативних положень, інакше вони втратять властивості правового принципу.

Система принципів кримінально-виконавчого права, як і будь-якої галузі права, підрозділяється на три групи: загальноправові, міжгалузеві і галузеві принципи. Загальноправові принципи: законність, демократизм, гуманізм. Міжгалузеві: принцип справедливості, невідворотність виконання покарання. Галузеві: рівність засуджених перед законом, взаємна відповідальність держави і засудженого, диференціація та індивідуалізація виконання покарання, поєднання покарання з заходами виправного впливу, раціональне застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки, участь громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань.

Принцип невідворотності виконання і відбування покарання. Цей принцип є похідним від принципу невідворотності покарання та кримінальної відповідальності. Останній відбивається в тезі — за кожний злочин особа, яка його скоїла, буде піддана кримінальному покаранню. Якщо виявлена винна у скоєнні злочину особа і стосовно неї судом винесений обвинувальний вирок принцип невідворотності покарання трансформується у принцип невідворотності виконання і, відповідно, відбування покарання. Як ми бачимо, редакція статті кодексу навіть при формулюванні принципу підкреслює двоїсну правову природу кримінально-виконавчої діяльності.

Загальноправовий принцип законності реалізується шляхом прямої вказівки на нього у КВК України (ст. 2, глава 4 КВК України), вся діяльність установ, що виконують кримінальні покарання, ґрунтується на суворому дотриманні закону. Реалізація покарання в точній відповідності з законом є однією з найважливіших умов для попередження порушень режиму. Крім того, ст. 19 Конституції України встановлює цей принцип, як один із основних принципів, на якому повинна базуватися будь-яка діяльність державних органів та установ. В цій статті вказано, що посадові особи та органи держави повинні діяти виключно в рамках своєї компетенції та способами прямо передбаченими законами України.

Принцип гуманізму — це мінімум і м'якість репресії, сумісні з задачами охорони суспільства і членів суспільства — громадян — від

злочинів і злочинців [Б. С. Нікіфоров. 107, с. 66; 108]. Сучасні фахівці в галузі кримінально-виконавчого права вкладають в поняття принципу гуманізму дещо інший зміст та вважають, що гуманізм означає людяне ставлення держави в особі органів, що виконують кримінальне покарання, до засудженого [145, с. 65, 79]. Закон містить норму про те, що завданням покарання є запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими.

Серед міжгалузевих принципів, насамперед, необхідно розглянути принцип справедливості.

Цей принцип іноді називають принцип «соціальної справедливості». Принцип справедливості знаходить свій вираз і проявляється через галузевий принцип кримінально-виконавчого права, а саме через принцип рівності засуджених перед законом. Стосовно реалізації дисциплінарних санкцій до засудженого, то він виявляється в тому, що засуджені наділені однаковим комплексом прав і обов'язків, до них пред'являються однакові режимні вимоги. В. І. Селіверстов цей принцип розкриває в такий спосіб: соціальна справедливість передбачає рівність прав, стартових можливостей, найзначимішими з яких є можливості зміни правового становища засуджених під час відбування покарання як у кращий, так і в гірший бік [139, с. 78, 86].

Принцип демократизму це принцип-декларація, який наводиться у законодавстві України як певна обов'язкова формула, витікаюча із положень Конституції України.

Галузеві принципи кримінально-виконавчого права.

Принцип раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки є новим принципом кримінально-виконавчого права. Формулюючи цей принцип законодавець орієнтує посадових осіб кримінально-виконавчої системи на раціональне застосування засобів впливу та правообмежень до засудженого. Цей принцип отримує свою реалізацію, перш за все, у комплексі норм кримінально-виконавчого законодавства, які встановлюють випадки та об'єм відповідальності засуджених, яку вони можуть нести під час відбування покарання.

Принцип поєднання покарання з заходами виправного впливу виявляється, зокрема, в тому, що закон зобов'язує посадових осіб органів та установ виконання покарань застосовувати до засуджених за-

ходи виховного впливу. Серед них законодавець визначає навчання, працю, діяльність самодіяльних організацій засуджених.

Принцип диференціації та індивідуалізації покарання виявляється в тому, що під час відбування покарання правовий статус засудженого може і повинен змінюватися в залежності від поведінки засудженого. Законодавець передбачає для цього певні засоби. Зокрема, можна навести приклад застосування того чи іншого заходу дисциплінарного впливу, яке поставлено в залежність від конкретної провини засудженого, обставин його здійснення, відношення засудженого до провини. Взагалі, дисциплінарна практика є одною з основних форм індивідуалізації впливу на засудженого. Похідним від принципу індивідуалізації є принцип роздільного тримання різних категорій засуджених. Його прояв полягає в тому, що режим в установах виконання покарань різних рівнів безпеки має притаманні тільки йому види заходів стягнення. Так наприклад, у виховних установах немає такого заходу стягнення як переведення до приміщень камерного типу.

Принцип участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань, безпосередньо виявляється при реалізації конкретних інститутів кримінально-виконавчого права. Так, громадськість у виді спостережних комісій приймає участь у застосуванні найбільш суворих заходів впливу, що накладаються на порушників режиму, у разі вирішення питань застосування умовно-достокового звільнення засудженого та інших інститутів.

5. Джерела кримінально-виконавчого права

Під джерелами будь-якої галузі права традиційно розуміють — нормативно-правові акти, які у своїй сукупності формують систему норм права конкретної галузі права. Відносно кримінально-виконавчого права його джерелами є всі нормативно-правові акти, які регулюють питання виконання і порядку відбування кримінальних покарань особами, засудженими судами України, а також інші правовідносини, які виникають у зв'язку з виконанням і відбуванням кримінальних покарань та під час діяльності кримінально-виконавчої системи.

Стаття 2 КВК України вказує, що кримінально-виконавче законодавство складається з КВК, інших актів законодавства, а також чинних

міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Отже, кримінально-виконавче право має своїми джерелами законодавство, тобто закони та підзаконні нормативні акти. На цей час нормативних актів, які регулюють вказані вище питання прийнято понад 200. Деякі з них мають гриф «ДСП» і тому недоступні для публічного вивчення та аналізу.

Відповідно до ч. 2 ст. 1 КВК України кримінально-виконавче законодавство визначає:

- принципи виконання кримінальних покарань;
- правовий статус засуджених;
- гарантії захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків;
- порядок застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки;
- систему органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядок діяльності;
- підстави й порядок звільнення від відбування покарання;
- регламентує порядок і умови виконання і відбування кримінальних покарань;
- крім того, вказує на те, хто може здійснювати нагляд і контроль за виконанням кримінальних покарань;
- називає форми участі громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених.

Метою кримінально-виконавчого законодавства є захист інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими.

Таке визначення мети наводить ч. 1 ст. 1 КВК України. Як вбачається із цього визначення одним із основних напрямків виконання покарання є здійснення виправлення та ресоціалізації засудженої особи. Отже, хоча про ілюзорність такої мети неодноразово висловлювалися вчені, вона залишилася в чинному законодавстві і є одною з основних.

Незрозумілою є формулювання законодавця, згідно з яким метою кримінально-виконавчого законодавства є запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із за-

судженими. Це може означати, що таке поведження із засудженими є, фактично, нормою, яку необхідно попереджувати (запобігати).

Систему джерел кримінально-виконавчого права складає, безумовно, кримінально-виконавче законодавство, що закріплено у ст. 2 КВК України.

Перш за все у цю систему входить Конституція України, яка закріплює в ст. 19, 64, 92, 106 норми, що мають безпосереднє відношення до розглядуваної галузі права. Тобто, Конституція як нормативний акт, норми якого є найвищими у державі та мають пряму дію, регулює питання правового статусу засуджених осіб, визначає принцип законності для органів та установ виконання покарань.

Наступним за юридичною силою є Кримінально-виконавчий кодекс України. Це, так би мовити, «основний закон» кримінально-виконавчого права. Цей кодекс поділений на Загальну та Особливу частини, які, в свою чергу, поділені на 5 розділів, 26 глав та 166 статей.

Далі йдуть закони, які присвячені окремим інститутам та відносинам, що складаються у зв'язку з виконанням та відбуванням кримінальних покарань.

Укази Президента України визначають правовий статус та компетенцію центрального органу виконавчої влади, який здійснює реалізацію єдиної державної політики у сфері виконання покарань та має спеціальну та виключну компетенцію з питань виконання покарань. Крім того, указами Президента визначений порядок та умови здійснення помилування засуджених осіб.

Указом Президента України від 06.04.2011 р. затверджене Положення про Державну пенітенціарну службу України.

Указом Президента України від 16.09.2010 року затверджене Положення про помилування.

Указом Президента України від 05.04.94 року затверджене Положення про дисциплінарний батальйон у Збройних силах України.)

Взагалі всі джерела кримінально-виконавчого права можна умовно поділити на наступні групи:

1. Закони України:

- «Про чисельність кримінально-виконавчої системи України» від 02.03.2000 р.;
- «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23.06.2005 р.;

- «Про застосування амністії в Україні» від 01.10.1996 р.;
- «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 01.12.1994 р.;
- «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 17.03.2011;
- «Про попереднє ув'язнення» від 30.06.1993 р.

2. Нормативно-правові акти Державної пенітенціарної служби України:

- на сьогоднішній день ДПтС фактично не здійснює нормотворчу діяльність (станом на лютий 2013 року було прийнято 2 нормативних акти). Цей напрям діяльності повністю знаходиться у відданні Міністерства юстиції України.

3. Спільні нормативно-правові акти Державного департаменту України з питань виконання покарань (Державної пенітенціарної служби України) та інших відомств:

- Інструкція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань — наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань та МВС України від 19.12.03 року № 270/1560;
- Інструкція про організацію здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі — наказ МВС України та Державного департаменту України з питань виконання покарань від 04.11.03 року № 1303/203;
- Положення про умови навчання та отримання базової та повної загальної середньої освіти особами, засудженими до позбавлення волі, у загальноосвітніх навчальних закладах при установах кримінально-виконавчої системи — наказ Міністерства освіти і науки України та Державного департаменту України з питань виконання покарань від 01.03.02 року № 154/55;
- Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України № 478/5/180/375/212/258 від 28.03.2012 «Про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час

підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк»

4. Нормативно-правові акти інших відомств:

- Інструкція про порядок і умови утримання засуджених, узятих під варту, та затриманих військовослужбовців, затверджена наказом Міністра оборони України № 618 від 16.12.2004 р.
- Інструкція про проведення виконавчих дій — наказ Міністра юстиції України від 15.12.99 р. № 74/51

6. Наука кримінально-виконавчого права

Наявність галузі кримінально-виконавчого права викликає необхідність у теоретичних розробках, спрямованих на вдосконалення процесу виконання-відбування покарань та відпрацювання найбільш оптимального механізму реалізації кримінально-виконавчих правовідносин. Вказані теоретичні розробки стають тим матеріалом, який є базою для підготовки та впровадження нових норм кримінально-виконавчого права та вдосконалення існуючих. Крім того, такі теоретичні розробки в кінцевому підсумку формують галузь наукових знань — науку кримінально-виконавчого права.

Наука кримінально-виконавчого права має власний предмет вивчення та понятійний апарат, який створює термінологічну базу, необхідну для визначення сутності кримінально-виконавчої діяльності, меж інститутів кримінально-виконавчого права, правового статусу засудженого під час відбування покарання, відмінностей та особливостей кримінально-виконавчих правовідносин.

Предметом науки кримінально-виконавчого права є також суспільні відносини, врегульовані нормами кримінально-виконавчого права, які складаються з приводу виконання та відбування кримінальних покарань. Але тут нас цікавить глибинна сутність цих відносин, їх суттєві ознаки, теоретичні підґрунтя, історичні підстави. Різниця між предметом правового регулювання кримінально-виконавчого права та предметом вивчення науки є те, що галузь права лише констатує та зафіксує модель необхідної поведінки, яка повинна існувати під час виконання та відбування покарань. А науку цікавить чому саме ці інститути виникли та виправдали себе, чому,

наприклад, та чи інша норма права не працює, чи вірно і послідовно здійснюється кримінально-виконавча діяльність. Тобто наука вивчає та формує найбільш фундаментальні положення та категорії цієї галузі знань та діяльності.

В період свого розвитку наука кримінально-виконавчого права мала назву «тюрьмоведение», «пенітенціарне право», «виправно-трудова право». В теперішній час, у зв'язку з тим, що в предмет вивчення та правового регулювання кримінально-виконавчого права увійшли всі види кримінальних покарань, логічним стала назва «кримінально-виконавче право», оскільки ця галузь права вивчає, перш за все, порядок та умови виконання кримінальних покарань.

На сучасному етапі наука кримінально-виконавчого права набуває особливого значення, оскільки згідно з Конституцією України, в нашій державі основна та головна цінність — це людина. Отже система, організація та порядок виконання покарань стає дуже важливим сектором діяльності держави, так як саме те, як держава ставиться, та поводить із засудженою особою є одним з найголовніших та показових критеріїв зрілості конкретної держави та суспільства.

7. Предмет та система курсу кримінально-виконавчого права

Останнім питанням нашої теми є питання про предмет та систему курсу кримінально-виконавчого права.

Курс кримінально-виконавчого права є похідним одразу ж від двох складових. По-перше, це наука кримінально-виконавчого права, по-друге — це галузь права. Тому курс навчальної дисципліни, з одного боку, більш вузький, ніж наука, а з іншого боку розглядає суспільні відносини, які складаються під час виконання та відбування покарань більш поглиблено, ніж галузь права.

Предметом курсу кримінально-виконавчого права — є вивчення системи норм кримінально-виконавчого права, понятійного апарату, сутності та складу правовідносин, та суб'єктного складу кримінально-виконавчих правовідносин, окремих інститутів кримінально-виконавчого права з метою отримання знань про галузь права, її логіку та послідовність.

Система курсу кримінально-виконавчого права безпосередньо пов'язана з системою та складом основного нормативного документу кримінально-виконавчого права — Кримінально-виконавчого кодексу. Відповідно до побудови кодексу система курсу кримінально-виконавчого права складається з загальної частини та особливої частини. У загальній частині вивчаються найбільш загальні положення, які однаково можуть бути застосовані до будь-якого з кримінальних покарань. Це такі питання як: кримінально-виконавча політика, кримінально-виконавче законодавство, кримінально-виконавчі правовідносини, правовий статус засудженого, склад та структура кримінально-виконавчої системи, нагляд та контроль за здійсненням кримінально-виконавчої діяльності, міжнародні стандарти поведіння із засудженими.

Особлива частина курсу, як і особлива частина кодексу присвячена розгляду окремих видів кримінальних покарань та окремих інститутів кримінально-виконавчого права. Це такі покарання як штраф, конфіскація майна, покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, покарання у виді громадських робіт, виправні роботи, позбавлення волі та інші види покарань. Серед окремих інститутів — інститут звільнення від відбування покарання, інститут нагляду за особами, звільненими від відбування покарань та інші.

Тема 2

Органи і установи виконання покарань

1. Загальна характеристика кримінально-виконавчої служби України.
 - поняття кримінально-виконавчої служби України;
 - структура і чисельність кримінально-виконавчої служби України;
 - органи і установи, які не входять до кримінально-виконавчої служби України.
2. Управління кримінально-виконавчою службою. Органи виконання покарань та їх компетенція.
 - центральний орган виконавчої влади з питань виконання покарань;
 - структура центрального органу та територіальних органів;
 - завдання та компетенція центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань;
 - інші органи виконання покарань, їх компетенція.
3. Установи виконання покарань.
 - поняття та система (види) установ виконання покарань;
 - просторова структура колонії;
 - організаційна структура колонії;
 - загальна характеристика установ окремих видів.
4. Взаємодія органів та установ виконання покарань з іншими органами держави, підприємствами та установами.

Література: Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV із змінами та доповненнями; Закон України «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 р. № 606-XIV (Законом України від 4 листопада 2010 року № 2677-VI цей Закон викладено у новій редакції із змінами та доповненнями); Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23.06.2005 р. № 2713-IV із змінами та доповненнями; Закон України «Про Державну виконавчу службу»

від 24.03.1998 р. № 202/98-IV із змінами та доповненнями; Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 225 «Про затвердження Положення про Державну пенітенціарну службу України».

1. Загальна характеристика кримінально-виконавчої служби України

Діяльність, спрямована на виконання кримінальних покарань, посідає значне місце в справі реалізації державної політики у сфері виконання покарань. Ця діяльність є виразом державного примусу та має специфіку. Тому у кожній державі створена система органів, на які покладено виключно виконання покарань.

Побудова системи органів та установ виконання покарань безпосередньо залежить від тих видів покарання, які передбачені діючим законодавством.

Згідно зі ст. 51 Кримінального кодексу України існують такі види покарань (12 видів покарань):

- штраф;
- позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу;
- позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
- громадські роботи;
- виправні роботи;
- службові обмеження для військовослужбовців;
- конфіскація майна;
- арешт;
- обмеження волі;
- тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців;
- позбавлення волі на певний строк;
- довічне позбавлення волі.

Виконанням кожного з вказаних видів покарання займається певний орган (установа), сукупність яких складає кримінально-виконавчу службу нашої держави.

Органи, які входять до КВС утворюють певну систему, мають всі ознаки системного явища. Система — це множинність елементів, які

перебувають у відносинах та зв'язках між собою та утворюють єдність та цілісність. Що стосується КВС, то її елементами є саме органи і установи, які знаходяться у відносинах підпорядкованості між собою. Така властивість КВС дозволяє належним чином керувати нею.

Відповідно до діючого законодавства (ст. 11 КВК України) кримінально-виконавчу службу України складають органи та установи виконання покарань.

Таким чином, *кримінально-виконавчу службу можна визначити як сукупність органів та установ держави, які здійснюють діяльність з виконання кримінальних покарань, наділені спеціальним статусом та перебувають у відносинах субординації між собою.*

Виходячи із змісту Закону «Про Державну КВС України» можна стверджувати, що КВС — це не тільки система органів та установ держави, але й певна єдність, яка забезпечена відповідними механізмами реалізації державної політики у сфері виконання покарань.

Але існують окремі органи, які виконують певні види кримінальних покарань і не входять до Державної кримінально-виконавчої служби. Йдеться, перш за все, про органи Державної виконавчої служби України, спеціальні військові частини (дисциплінарний батальйон, гауптвахта).

Повертаючись до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» потрібно вказати, що цей закон врегулював такі питання як: загальна структура і чисельність державної кримінально-виконавчої служби України, правовий статус персоналу кримінально-виконавчої служби, права та обов'язки посадових і службових осіб кримінально-виконавчої служби, правовий та соціальний захист персоналу кримінально-виконавчої служби України, питання фінансування та забезпечення кримінально-виконавчої служби.

Відповідно до ст. 11 КВК України органами виконання покарань є: Державна пенітенціарна служба України, її територіальні органи, управління, кримінально-виконавча інспекція. Тобто до органів виконання покарань законодавець відносить такі організації, які перш за все, здійснюють управлінські та адміністративно-господарські функції і їх діяльність не пов'язана з безпосереднім утриманням засуджених.

Очолює кримінально-виконавчу службу Державна пенітенціарна служба України (далі — ДПтС).

До установ виконання покарань належать: арештні доми, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи (виховні колонії).

Виконання кримінального покарання у виді конфіскації майна здійснює Державна виконавча служба, яка не є ні органом, а ні установою виконання покарань.

Окремо законодавець виділяє військові частини, гауптвахти та дисциплінарні батальйони, які здійснюють виконання покарань щодо засуджених військовослужбовців. Але, з огляду на чинне законодавство, можна стверджувати, що вказані установи, хоча і здійснюють виконання окремих видів покарань, все ж таки не входять до кримінально-виконавчої служби України.

Крім того, до кримінально-виконавчої служби відносяться слідчі ізолятори, заклади охорони здоров'я, воєнізовані формування, навчальні заклади, підприємства та організації забезпечення. Названі установи включені до кримінально-виконавчої служби законами України «Про чисельність кримінально-виконавчої служби України» та «Про державну кримінально-виконавчу службу України». Але необхідно звернути увагу на те, що КВК України не називає ці організації серед органів або установ виконання покарань.

Таким чином, зі змісту закону випливає, що установами виконання покарань називаються ті організації, які безпосередньо здійснюють виконання конкретних видів кримінальних покарань.

Ключовими ознаками органів та установ виконання покарань є:

- 1) виключний характер діяльності — виконання покарань;
- 2) здійснення визначених функцій — управлінських та адміністративно-господарських (органи виконання покарань) та виконавчо-розпорядницьких (установи виконання покарань).

Персонал, який забезпечує діяльність органів та установ виконання покарань, має статус державних службовців. Закон «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» встановлює, що загальна чисельність персоналу Державної кримінально-виконавчої служби визначається відповідно до закону. На сьогодні єдиним законом, який регулює питання встановлення чисельності персоналу, який забезпечує діяльність органів та установ, які входять до складу кримінально-виконавчої служби є Закон України «Про чисельність кримінально-виконавчої служби України». Цей закон вимагає, що

кількість цього персоналу визначається в розмірі 33% від кількості осіб, які утримуються в установах виконання покарань. Ця вимога поширюється на виправні колонії, виховні колонії, слідчі ізолятори, виправні центри, арештні доми та інші органи і установи, які входять до складу кримінально-виконавчої служби. Що стосується кримінально-виконавчих інспекцій, то кількість персоналу визначається в розмірі 5% від кількості осіб, які перебувають на обліку в цій інспекції. Частина 4 ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» закріплює положення, згідно з яким штатна чисельність персоналу установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і кримінально-виконавчої інспекції, встановлена на рік, залишається незмінною протягом року, незалежно від зміни чисельності осіб, які тримаються в цих установах, слідчих ізоляторах або перебувають на обліку в зазначеній інспекції.

Виходячи з положень вказаних вище законів, можна дійти висновку, що деякі органи та установи, хоча і здійснюють діяльність пов'язану з триманням правопорушників на протязі деякого проміжку часу, але вони не є а ні колоніями, а ні будь-якими іншими органами або установами виконання покарань. До таких органів та установ можна віднести ізолятори тимчасового тримання, транзитно-пересильні ізолятори, приймачи-розподільники для неповнолітніх, притулки для неповнолітніх. Правовий статус та порядок діяльності таких установ визначений окремими нормативними актами.

Як було вказано вище ці органи та установи не є кримінально-виконавчими установами і пояснюється це, перш за все, тим що перелічені органи та установи не здійснюють діяльності, пов'язаної з виконанням і відбуванням кримінальних покарань. Вони виконують інші функції, починаючи з виховних та освітніх і закінчуючи виконанням адміністративних стягнень.

Свою діяльність органи та установи виконання покарань організують відповідно до закону та принципів кримінально-виконавчого права.

Кримінально-виконавчій службі України притаманна єдність, її побудовано за принципами субординації та підпорядкованості, відповідності діяльності вимогам закону, відкритості діяльності органів та установ для громадськості, відповідальності органів та установ кримінально-виконавчої системи.

Органи і установи виконання покарань спрямовують свою діяльність на досягнення цілей, які стоять перед кримінальним покаранням, на досягнення мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства, а також намагаються досягнути виправлення та ресоціалізації засудженого за допомогою тих засобів, які надані цим органам та установам законом.

2. Управління кримінально – виконавчою службою. Органи виконання покарань та їх компетенція

Кримінально-виконавчій службі України притаманні всі ознаки системного явища. Оскільки служба утворюється із множинності елементів, які перебувають у взаємовідносинах, вона має ознаки керованості.

Управління кримінально-виконавчою службою покладено на Державну пенітенціарну службу України, яка є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, виконує правозастосовні та правоохоронні функції, спрямовує, координує та контролює діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України. Служба у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства. Треба відзначити, що діяльність Служби спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра юстиції. Це положення вказує на те, що діяльність кримінально-виконавчої служби узгоджується і знаходиться у зв'язку з діяльністю органів юстиції.

Будь-який процес управління передбачає здійснення організуючої, виконавчої, розпорядчої та адміністративно-господарчої діяльності певним органом. Оскільки кримінально-виконавчу службу складає множинність елементів, тобто органів та установ виконання покарань, Служба, керуючи ними, здійснює цілу низку функцій: планування, організація, загальне керівництво, оперативне розпорядження, прогнозування, регулювання, облік та контроль. Але про-

цесу управління кримінально-виконавчою службою, притаманні і специфічні функції, зокрема, функція виконання кримінальних покарань. Ця функція є визначальною у всій діяльності органів та установ виконання покарань, оскільки ці органи, як уже вказувалося, наділені спеціальним статусом та зайняті спеціальною діяльністю — виконанням кримінальних покарань. З метою реалізації, насамперед, саме цієї функції Служба у ході здійснення управління кримінально-виконавчою службою, вступає у різноманітні правовідносини з метою задоволення всіх потреб кримінально-виконавчої служби. Ці правовідносини торкаються галузей адміністративного, господарського, цивільного, кримінального, трудового права. Принцип субординації та підпорядкованості органів та установ виконання покарань передбачає можливість управління кожним органом або кожною установою виконання покарань підпорядкованими їм процесами на відповідному рівні. У цій сфері такі органи або установи наділені владними повноваженнями щодо управління підпорядкованими їм процесами.

Таким чином, відповідно до функцій, які покликаний виконувати орган управління, повноваження Служби можна поділити на:

- повноваження з планування, організації та вдосконалення служби;
- повноваження щодо загального керівництва служби;
- повноваження щодо оперативного розпорядження справами служби;
- повноваження щодо прогнозування розвитку та діяльності служби;
- повноваження щодо забезпечення охорони прав людини та заступників.

Служба є юридичною особою, має самостійний баланс, рахунки в установах банків, гербову печатку зі своїм найменуванням. Крім того, цей орган має спеціальний статус. Специфіка статусу обумовлена завданнями, які законодавець ставить перед Службою, а також тим, що цей орган не виконує більше ніяких функцій.

Основними завданнями Служби є:

- реалізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;
- внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;

- забезпечення формування системи наглядових, соціальних, виховних та профілактичних заходів, які застосовуються до засуджених та осіб, узятих під варту;
- контроль за дотриманням прав людини і громадянина, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань, реалізацією законних прав та інтересів засуджених та осіб, узятих під варту.

Для виконання покладених на неї завдань Служба наділена необхідною компетенцією та здійснює взаємодію з іншими центральними і місцевими органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, а також з відповідними органами іноземних держав.

Діяльність Служби спрямовується Кабінетом міністрів через Міністра Юстиції. Для цього на Службу покладена низка обов'язків:

- подає Міністрові юстиції пропозиції щодо визначення основних напрямів діяльності територіальних органів управління ДПТС, кримінально-виконавчої інспекції, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, підприємств установ виконання покарань, інших підприємств, установ та організацій, утворених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби (далі — органи і установи);
- аналізує результати діяльності органів і установ, готує на їх основі та подає Міністрові юстиції пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування органів і установ;

Служба в межах повноважень, передбачених законом, на основі і на виконання Конституції та законів України, актів Президента України та постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Мін'юсту видає накази організаційно-розпорядчого характеру, організовує та контролює їх виконання.

Рішення Служби, прийняті в межах її повноважень, обов'язкові для виконання центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, а також громадянами.

Структура Служби. Очолює її Голова, який призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозицій Міністра юстиції.

Голова ДПтС має двох заступників, у тому числі одного першого, які призначаються на посаду та звільняються з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозицій Міністра юстиції.

Для погодженого вирішення питань, що належать до компетенції ДПтС, обговорення найважливіших напрямів її діяльності у ДПтС може утворюватись колегія.

Рішення колегії можуть бути реалізовані шляхом видання відповідного наказу.

Для розгляду наукових рекомендацій та проведення фахових консультацій з основних питань діяльності у ДПтС можуть утворюватись інші постійні або тимчасові консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи.

Рішення про утворення чи ліквідацію колегії, інших постійних або тимчасових консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів приймає Голова ДПтС.

Кількісний та персональний склад колегії, інших постійних або тимчасових консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і положення про них затверджує Голова ДПтС.

Граничну чисельність персоналу апарату ДПтС затверджує Кабінет Міністрів України.

Структуру апарату ДПтС затверджує її Голова за погодженням із Міністром юстиції.

Штатний розпис, кошторис апарату ДПтС затверджує її Голова за погодженням із Мінфіном.

На сьогодні структура центрального апарату ДПтС затверджена відомчими нормативними актами ДПтС, зокрема наказом ДПтС від 18.07.2011 № 243 «Про розподіл повноважень між першим заступником та заступником Голови Державної пенітенціарної служби України», і є такою:

1. Апарат ДПтС складається з:
 - голови, першого заступника голови та заступника голови;
 - 2. Департамент організаційно-аналітичного, документального та правового забезпечення, включає такі підрозділи:

- відділ організаційно-аналітичної роботи та планування; відділ контролю та інспектування; відділ документального забезпечення, архівної справи та розгляду звернень громадян; відділ правового забезпечення; відділ підготовки та супроводження державних закупівель.
3. Департамент охорони, нагляду і безпеки, режиму та контролю за виконанням судових рішень складається з:
- управління охорони та діяльності служб: відділ охорони та діяльності чергових частин; відділ діяльності підрозділів спецпризначення, служби пожежної безпеки та озброєння;
 - управління режиму, нагляду і безпеки: відділ нагляду і безпеки; відділ діяльності слідчих ізоляторів;
 - управління контролю за виконанням судових рішень: відділ розподілу та переведення осіб, засуджених до позбавлення волі; відділ екстрадиції, роботи з іноземцями та виконання указів Президента України з питань помилування.
4. Департамент технічної служби. До складу департаменту входять:
- відділ інженерно-технічних засобів охорони; відділ телекомунікації та зв'язку;
 - відділ інформатизації та комп'ютерних мереж; відділ дослідження та впровадження передових технологій.
5. Департамент бухгалтерського обліку та фінансового забезпечення:
- відділ бухгалтерського обліку та фінансової звітності; відділ фінансового забезпечення; відділ оплати праці та соціально-трудових відносин; відділ зведеної звітності та аналізу.
6. Департамент по роботі з персоналом. До складу департаменту входить управління по роботі з персоналом, яке має відділи: відділ організаційно-штатної роботи та комплектування; відділ проходження служби; відділ навчальних закладів і професійної підготовки кадрів; відділ виховної та соціально-психологічної роботи з персоналом.
7. Департамент охорони здоров'я та медико-санітарного забезпечення:
- відділ медичного забезпечення; відділ контролю за лікарськими засобами;
 - санітарно-епідеміологічний відділ; відділ організації лікувально-профілактичної роботи.

8. Департамент кримінально-виконавчої інспекції та соціально-психологічної роботи з засудженими має такі відділи:

- відділ організаційно-методичного забезпечення кримінально-виконавчої інспекції; відділ моніторингу діяльності кримінально-виконавчої інспекції; відділ соціально-виховної та психологічної роботи з засудженими; відділ діяльності виховних колоній, загальноосвітнього та професійно-технічного навчання засуджених.

9. Департамент виробничої діяльності та ресурсного забезпечення. До складу департаменту входять:

- управління виробничої діяльності: відділ з керівництва підприємствами установ та організації виробничої діяльності; відділ маркетингу та збуту продукції; відділ з керівництва підприємствами сільськогосподарського профілю; відділ економічного аналізу та прогнозування діяльності підприємств; технічний відділ;
- управління ресурсного забезпечення: відділ матеріально-технічного забезпечення; відділ продовольчого забезпечення; відділ речового та комунального забезпечення; відділ енергозабезпечення та інженерних мереж; відділ нагляду за охороною праці та навколишнього середовища.

10. Управління внутрішньої безпеки та протидії корупції має такі відділи: відділ внутрішньої безпеки; відділ з питань запобігання та протидії корупції.

11. Управління внутрішнього аудиту складається з наступних відділів:

- відділ аудиту ефективності та координації діяльності підпорядкованих підрозділів внутрішнього аудиту; відділ аудиту відповідності та фінансового аудиту.

12. Управління оперативно-розшукової роботи. До складу управління входять:

- відділ оперативно-розшукової роботи в установах виконання покарань; відділ з обліково-реєстраційної роботи; відділ забезпечення оперативно-розшукової діяльності у слідчих ізоляторах.

13. Управління зовнішніх комунікацій складається з:

- відділ взаємодії із засобами масової інформації; відділ зв'язків з громадськістю та міжнародної діяльності.

14. Відділ режимно-секретної роботи не має поділу на структурні підрозділи.

15. Сектор мобілізаційної роботи та цивільної оборони також є цілісним структурним утворенням.

Державна пенітенціарна служба України має територіальні органи управління — управління (відділи) Державної пенітенціарної служби України в областях, Автономній Республіці Крим, містах Києві і Севастополі. Голова Служби приймає рішення про утворення, реорганізацію і ліквідацію територіальних органів управління Служби. Ці органи забезпечують виконання кримінальних покарань на відповідній території, реалізують рішення і накази Служби на місцях, у межах своєї компетенції здійснюють поточне керівництво органами та установами виконання покарань у межах відповідної області (району, міста), інформують центральний апарат Служби про стан органів та установ виконання покарань відповідної території, виконують інші функції щодо забезпечення діяльності кримінально-виконавчої служби. Очолює управління начальник, який призначається на посаду Головою Служби за погодженням з головами місцевих держадміністрацій. Крім того, Голова затверджує структуру і штатний розпис територіальних органів управління, підрозділів кримінально-виконавчої інспекції, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, навчальних закладів і закладів охорони здоров'я та положення про них, визначає порядок надання та застосування найменувань установ виконання покарань та слідчих ізоляторів.

До органів виконання покарань віднесена також кримінально-виконавча інспекція.

Кримінально-виконавча інспекція — це орган виконавчої влади, підпорядкований Державній пенітенціарній службі України, який відповідно до законодавства здійснює діяльність з виконання кримінальних покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт.

Крім цього, кримінально-виконавча інспекція здійснює контроль за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а також звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років.

Інспекція встановлює періодичність та дні проведення реєстрації засуджених до покарань у виді громадських і виправних робіт, а також осіб, звільнених від відбування покарань з випробуванням.

Структура і штатний розпис кримінально-виконавчої інспекції затверджується Головою Служби. У своїй діяльності кримінально-виконавчі інспекції керуються Конституцією України, іншими законами та наказами Служби. Органи інспекції при виконанні покладених на них функцій використовують гербову печатку та штамп.

Очолює кримінально-виконавчу інспекцію начальник. Кількість персоналу інспекції визначається в розмірі 5% від кількості осіб, які перебувають на обліку в цій інспекції.

3. Установи виконання покарань

Установи виконання покарань — це такі організації, які безпосередньо і виключно здійснюють виконання конкретних видів кримінальних покарань, пов'язаних з фізичною ізоляцією засуджених від суспільства. Установами виконання покарань є: арештні доми, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи (виховні колонії).

У межах визначених законом, виконання кримінальних покарань, пов'язаних з ізоляцією від суспільства також здійснюють військові частини, гауптвахти і дисциплінарний батальйон.

З наведеного визначення випливає, що оскільки виключною діяльністю виправних, виховних установ та арештних домів є виконання відповідних кримінальних покарань, то вони в повному обсязі належать до установ виконання покарань. Військові частини, гауптвахти і дисциплінарні батальйони здійснюють різні функції та завдання, серед яких є виконання деяких видів кримінальних покарань. Крім того, військові частини здійснюють функції організації та забезпечення несення військовозобов'язаними служби, державна виконавча служба здійснює примусове виконання рішень судів у цивільних та господарських справах, а також інших рішень судів. Тому ці органи не є установами виконання покарань.

До того ж органи та установи виконання покарань здебільшого утворюються Службою. Що стосується військових частин, гауптвахт

і дисциплінарних батальйонів, то вони утворюються Міністерством оборони України.

Зупинимось докладніше на кожному з видів установ виконання покарань та інших органах, які виконують деякі види кримінальних покарань.

Арештні дома — це вид установ виконання покарань, у яких засуджені відбувають покарання у виді арешту. Оскільки цей вид покарання пов'язаний з позбавленням волі, то в арештних домах створюються умови для забезпечення фізичної ізоляції засуджених від зовнішнього світу та оточуючих. Умови тримання в арештних домах повинні відповідати режимним вимогам відбування цього покарання та забезпечувати роздільне тримання окремих категорій засуджених, нагляд за ними, а сам арештний дім повинен мати необхідну матеріально-технічну та побутову базу.

Вимоги до створення та внутрішньої і просторової організації арештних домів встановлюються законодавством.

В арештних домах тримаються повнолітні особи, а також неповнолітні, яким на момент постановлення вироку виповнилося шістнадцять років і які засуджені за злочини невеликої тяжкості.

Кримінально-виконавчі установи — це вид установ виконання покарань, в яких засуджені відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк, а також довічне позбавлення волі. Діяльність з виконання вказаних покарань є основним завданням цих установ. Ці установи займають центральне місце у системі установ виконання покарань. Пояснюється це тим, що покарання у виді позбавлення волі має широке застосування судами України, а також залишається одним з найефективніших покарань. У кримінально-виконавчих установах утримується переважна кількість засуджених до позбавлення волі.

Кримінально-виконавчі установи поділяються на кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) і кримінально-виконавчі установи закритого типу (виправні колонії).

Виправні колонії поділяються на колонії мінімального, середнього та максимального рівнів безпеки.

Виправні колонії мінімального рівня безпеки поділяються на колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання і колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання.

Існування кримінально-виконавчих установ різних видів обумовлено реалізацією вимоги закону про роздільне тримання засуджених до позбавлення волі (ст. 92 КВК України). Ця вимога спрямована на забезпечення ізоляції, запобігання негативному впливу, який може справити на засудженого вперше особа, яка вже відбувала покарання, для досягнення максимального педагогічного ефекту від покарання та для створення оптимальної системи кримінально-виконавчих установ. Роздільне тримання різних категорій засуджених дозволяє диференційовано застосовувати засоби і методи виправлення і ресоціалізації.

Кримінально-виконавчі установи мають статус юридичних осіб зі всіма правами та обов'язками, які передбачає закон для юридичної особи.

Організаційна та просторова структура кримінально-виконавчих установ встановлюється КВК України та підзаконними нормативними актами, зокрема Служби і Міністерства юстиції.

Ці установи будуються за типовими проектами. В кримінально-виконавчих установах виділяються дві ізольовані зони: житлова — для мешкання засуджених; виробнича — для роботи засуджених. В свою чергу житлова зона поділяється на наступні дільниці: карантину, діагностики і розподілу; ресоціалізації; посиленого контролю; соціальної реабілітації. Ці дільниці ізолюються одна від одної. Види дільниць безпосередньо залежать від рівня безпеки колонії.

Відповідно до п. 7 розділу 2 Правил внутрішнього розпорядку (наказ Департаменту № 257 від 25.12.2003 р.) територія колоній розмежовується на дільниці, які ізолюються одна від одної. У колоніях різних видів існують різні дільниці (КДР, ресоціалізація, посилений контроль, соціальна реабілітація, соціальна адаптація (для неповнолітніх)).

В житлових зонах розміщуються гуртожитки, їдальні, бібліотеки, кімнати психоемоційного розвантаження, приміщення для навчання, медична частина, перукарня, комора для зберігання постільних речей та спецодягу, кабінети для начальника установи, його заступників, приміщення для проведення духовної роботи та здійснення релігійних обрядів, майстерня для ремонту одягу та взуття, кімната для приймання засуджених та інші приміщення та частини, необхідні для забезпечення діяльності установи та життєдіяльності засуджених.

На території установи ізольовано обладнуються приміщення камерного типу (ПКТ) і дисциплінарного ізолятора (ДІЗО).

Житлова зона відокремлюється від виробничої коридорами, які проглядаються. Коридорами також відокремлюються приміщення камерного типу та дисциплінарного ізолятора. Між житловою та виробничою зонами обладнуються приміщення контрольно-перепускних пунктів та кімнати для обшуку та переодягання засуджених.

У будинку, де розташований контрольно-перепускний пункт для пропуску персоналу на територію установи, обладнуються кімнати для проведення побачень, приймання-видавання посилок (передач), огляду осіб та їх речей.

За межами установи, як правило, розташовуються склади продовольства, речового майна, паливно-мастильних матеріалів, гаражі, аптеки та інші приміщення.

Нормативними актами Департаменту, зокрема Правилами внутрішнього розпорядку, встановлюються правила та вимоги до обладнання гуртожитків у колоніях і центрах, приміщень камерного типу та дисциплінарних ізоляторів.

Внутрішнє обладнання установ також залежить від рівня безпеки конкретної кримінально-виконавчої установи.

Організаційна структура кримінально-виконавчої установи. Очолює установу начальник, який має заступників. Начальник здійснює загальне управління установою, виконує розпорядчі, адміністративні, господарські та інші функції. Заступники начальника керують визначеними для них начальником установи окремими ділянками роботи, а також виконують функції начальника установи у разі його відсутності.

Кримінально-виконавча установа має відділи — оперативний відділ, відділ нагляду і безпеки, відділ по контролю за виконанням судових рішень, відділ соціально-психологічної роботи, відділ охорони, інтендантська та медична служби. Вказані відділи очолюють відповідні начальники. Кожен з відділів організує та виконує конкретний сегмент роботи із засудженими, спрямований на досягнення завдань, які стоять перед кримінальним покаранням та кримінально-виконавчим законодавством, а також на забезпечення належного виконання кримінального покарання.

Начальник кримінально-виконавчої установи має чергового помічника начальника установи, який сприяє та допомагає начальнику кримінально-виконавчої установи у виконанні його обов'язків.

Наступною організаційною ланкою, яка має найбільше навантаження, є начальники відділень соціально-психологічної служби. Ці посадові особи очолюють колективи засуджених та проводять з ними індивідуальну та загальну роботу, метою якої є виправлення та ресоціалізація засуджених. Серед посадових осіб кримінально-виконавчої установи є контролери, інспектори, молодші інспектори.

Як вже вказано, кримінально-виконавчі установи поділяються на виправні колонії та виправні центри.

Виправні колонії — це кримінально-виконавчі установи, які виконують покарання у виді позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі.

Стаття 18 КВК України встановлює класифікацію засуджених до позбавлення волі за видами кримінально-виконавчих установ. Розподіл та направлення засуджених до відповідної установи здійснює Служба в особі відповідних комісій з питань розподілу (регіональні комісії).

Виховні колонії — це кримінально-виконавчі установи, які виконують покарання у виді позбавлення волі на певний строк стосовно засуджених неповнолітніх. Їх організаційна та просторова побудова відповідає тим режимним вимогам, які властиві установам цього виду.

Виправні центри виконують покарання у виді обмеження волі стосовно осіб, засуджених за злочини невеликої та середньої тяжкості, а також засуджених, яким цей вид покарання призначено у зв'язку з заміною невідбутої частини покарання більш м'яким та за ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (статті 82, 389 КК України).

Військові частини, гауптвахти та дисциплінарні батальйони. Дисциплінарні батальйони призначені для виконання покарання у виді тримання засуджених військовослужбовців строкової служби в дисциплінарному батальйоні. Військові частини та гауптвахти виконують покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, службового обмеження для військовослужбовців, засуджених за злочини невеликої тяжкості, покарання у виді арешту з утриманням засуджених на гауптвахтах,

а також здійснюють контроль за поведінкою засуджених військово-службовців, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Організація і діяльність цих установ визначається Міністерством оборони України.

4. Взаємодія органів та установ виконання покарань з іншими органами держави, підприємствами та установами

Реалізуючі цілі кримінального покарання та завдання, які стоять перед кримінально-виконавчим законодавством і виконанням покарання, кримінально-виконавчі установи взаємодіють з багатьма органами держави, підприємствами та установами. Зумовлено це насамперед тим, що у своїй діяльності кримінально-виконавчі установи стають учасниками різноманітних правовідносин.

Відповідно до правовідносин, учасниками яких є кримінально-виконавчі установи, можна виділити такі групи форм їх взаємодії з органами держави, підприємствами та установами.

Кримінально-процесуальні правовідносини — взаємодія з органами дізнання, слідства та суду. Взаємодія з органами слідства та дізнання перебуває у сфері тримання осіб, щодо яких застосований запобіжний захід у виді взяття під варту, органи слідства та дізнання допомагають кримінально-виконавчим установам у вивченні особи засудженого, причин та умов, що сприяють вчиненню злочину.

Діяльність органів та установ виконання покарань пов'язана з діяльністю судів. На підставі визначеного судом виду та розміру кримінального покарання Департамент здійснює розподілення засуджених за видами кримінально-виконавчих установ та інформує суд про місце відбування засудженим покарання, а також про будь-які подальші переміщення засуджених з однієї установи до іншої або про їх дострокове звільнення. Взаємодія можлива також з приводу необхідності зміни, перегляду та скасування вироку суду або встановлення адміністративного нагляду за засудженим.

Наглядові правовідносини — взаємодія з органами внутрішніх справ щодо встановлення та здійснення адміністративного нагляду, а також з органами прокуратури. У разі встановлення адміністративного нагляду на підставі матеріалів кримінально-виконавчих установ

Конспект лекцій з кримінально-виконавчого права

ці установи направляють постанову суду про встановлення адміністративного нагляду для виконання органу внутрішніх справ за обраним піднаглядним місцем проживання у день звільнення такої особи.

Кримінально-виконавчі установи підлягають нагляду з боку органів прокуратури. Прокуратури з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень проводять перевірки відповідності закону діяльності органів та установ виконання покарань.

Взаємодія з територіальними органами внутрішніх справ і центрами зайнятості населення з питань підготовки засуджених до звільнення та надання допомоги в трудовому та побутовому влаштуванні особам, які звільнені з місць позбавлення волі.

Господарські правовідносини — взаємодія з фізичними та юридичними особами з метою отримання прибутку від господарювання для забезпечення діяльності відповідної кримінально-виконавчої установи.

Тема 3

Правовий статус засуджених

1. Поняття правового статусу засуджених
2. Основи правового статусу засуджених
3. Зміст правового статусу засуджених: основні права, обов'язки та заборони щодо засуджених
4. Право засудженого на особисту безпеку

Література: Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV із змінами та доповненнями; Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25.12.2003 № 275.

1. Поняття правового статусу засудженого

З юридичної точки зору правовий статус є ключовою категорією, яка формує фундамент для будь-яких правовідносин. Саме тому правовий статус з необхідністю визначається для всіх суб'єктів правовідносин. Особливо важливим це є для визначення правового статусу засудженого, оскільки його становище суттєво обмежується тими покараннями, які застосовуються за вироком суду. В кінцевому підсумку сутність покарання і полягає в зміні та обмеженні правового статусу особи. Отже правовий статус є тим виміром, який визначає спочатку загальний правовий стан особи, а після винесення вироку зміну цього стану, його перетворення у інший правовий стан, що є значно вужчим.

Правовий статус є важливим ще й тому, що саме він дає змогу зрозуміти спрямованість пенітенціарної політики тієї чи іншої держави, її доктринальні положення, орієнтацію на дотримання прав людини або їх ігнорування і можливості і стан забезпечення цього статусу.

Правова наука визначає правовий статус як юридично закріплене положення особи в державі і суспільстві. Це визначення можна назвати родовим, оскільки воно окреслює найбільш загальні риси правового статусу будь-якої особи. Правовий статус можна поділяти на різновиди, які залежать від обсягу конкретизації кола прав та обов'язків особи в межах конкретних правовідносин. Вважається, що правовий статус засуджених відноситься до спеціального статусу особи. В подальшому цей статус отримує своє уточнення залежно від виду покарання, яке призначено особі.

Атрибутивними ознаками правового статусу є:

1. Певний стан(положення), який залежить від виду правовідносин, в межах яких він складається. Йдеться про те, яке місце в структурі правовідносин займає той чи інший суб'єкт, зокрема, засуджений.

2. Урегульованість стану за допомогою юридичних норм. Статус лише тоді набуває ознак «правового». Коли він визначається нормами права. Крім того, можливості та обмеження будь-якого суб'єкту визначаються лише нормативними актами.

3. Зміст стану, який визначається загальною доктриною права та конкретизується залежно від виду покарання.

Виходячи з вказаних ознак можна навести таке визначення правового статусу засудженого: правовий статус засудженого — це стан, засудженої до відповідного виду покарання особи, змістом якого є права, обов'язки, а також обмеження, що впливають з конкретного виду покарання і визначаються правовими нормами.

Стаття 7 КВК України. Говорячи про основи правового статусу засудженого, згадують й про законні інтереси. Але ми вважаємо, що таке твердження законодавця не є обґрунтованим, оскільки всі варіанти поведінки, які віднесені до так званих законних інтересів, в кінцевому підсумку, є правами засудженого, але з певними особливостями їх реалізації.

Статус засудженого є різновидом спеціального правового статусу. Отже цей статус, як слідує з визначення, певним чином обмежує загальний правовий статус. Важливим є те, що статус визначає правове положення суб'єктів, які є учасниками певних правовідносин і саме він окреслює ту межу, яка відокремлює особу від інших правовідносин. Тож важливою є ця межа, яка в нашому випадку, встановлюється за допомогою прав та обов'язків, наявність яких і робить зрозумілим,

що особа дійсно є засудженою, тобто учасником кримінально-виконавчих правовідносин. Це, в свою чергу, повинно вказувати на специфічне коло прав та обов'язків особи. Тому про наявність статусу засудженого можна вести мову лише у зв'язку з специфічними правами та обов'язками особи.

Стає зрозумілим, якщо ми говоримо про статус засудженого необхідно вести мову лише про «статусоутворюючі» права та обов'язки. Іншими словами, законні інтереси у засудженого беззаперечно є, але вони виходять за межі його статусу і стосуються його лише у зв'язку з специфікою реалізації, досягнення цих інтересів особою, яка на певний проміжок часу є засудженою.

2. Основи правового статусу засуджених

Основи правового статусу засуджених — це найбільш загальні та фундаментальні положення, на яких базується інститут правового положення засудженої особи в Україні. Отже, закон визначає підвалини статусу засудженої особи, властиві всім покаранням. На них ґрунтується діяльність з виконання кримінальних покарань і формулюються більш конкретні положення, які визначають правове положення засуджених до інших покарань.

Основи правового статусу засуджених законодавець визначає за допомогою положень про те, що держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку.

Тут законодавець окреслює зміст правового статусу засудженого, а також обов'язок держави піклуватися про особу під час відбування нею кримінального покарання.

Засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених КВК, законами України і встановлених вироком суду.

Наведене положення є дуже важливим, оскільки формулює фундаментальний принцип, відповідно до якого засуджена особа повинна бути позбавлена лише тих благ та зазнати лише тих обмежень, які безпосередньо впливають з обсягу конкретного кримінального по-

карання та зумовлені фактом засудження особи. З точки зору кримінально-виконавчого права це означає, що особа, яка, наприклад, позбавлена волі, повинна бути обмежена лише в тих правах, які безпосередньо впливають з права на свободу пересування, вибору виду та місця діяльності, розпорядження власним часом тощо.

Законодавець згадує і про статус засуджених іноземців і осіб без громадянства. Правовий статус цих осіб визначається законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Зокрема, йдеться перш за все про Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22.09.2011 р. № 3773, яким визначено правове положення іноземців. Але більшої деталізації спілкування іноземців з представниками консульських установ цей нормативний акт не містить.

Кримінально-виконавчий кодекс України забороняє дискримінацію засуджених за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

3. Зміст правового статусу засуджених: основні права, обов'язки та заборони щодо засуджених

Права засуджених. Кримінально-виконавчий кодекс в ст. 8 визначає основні права засуджених. Ними є основоположні, властиві всім категоріям засуджених, можливі варіанти поведінки засудженого. Серед таких законодавець вказує:

- право на отримання інформації про свої права і обов'язки, порядок та умови виконання та відбування призначеного судом покарання. Адміністрація установи чи органу, який виконує покарання, зобов'язана надати засудженим зазначену інформацію, а також ознайомлювати їх із змінами порядку і умов відбування покарань;
- право на гуманне ставлення до них та на повагу їх людської гідності; засуджені не повинні підлягати жорстокому, нелюдському або такому, що принижує їх гідність, поводженню. Заходи

- впливу можуть застосовуватися до засуджених виключно на підставі закону; засуджені не можуть бути піддані медичним або іншим подібним дослідженням незалежно від їх згоди;
- право звертатися відповідно до законодавства з пропозиціями, заявами і скаргами до адміністрації органів і установ виконання покарань, їх вищестоящих органів, до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб таких міжнародних організацій, суду, органів прокуратури, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань. Відповідні заяви подаються у двох примірниках, один з яких з відміткою про отримання залишається у засудженого;
 - право давати пояснення і вести листування, а також звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами рідною мовою. Відповіді засудженим даються мовою звернення. У разі відсутності можливості дати відповідь мовою звернення вона дається українською мовою з перекладом відповіді на мову звернення, який забезпечується органом або установою виконання покарань;
 - право на охорону здоров'я в обсязі, встановленому Основами законодавства України про охорону здоров'я, за винятком обмежень, передбачених законом. Охорона здоров'я забезпечується системою медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних заходів, а також поєднанням безоплатних і платних форм медичної допомоги. Засудженому гарантується право на вільний вибір і допуск лікаря для отримання медичної допомоги, у тому числі за власні кошти. Засуджені, які мають розлади психіки та поведінки внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів, можуть за їх письмовою згодою пройти курс лікування від зазначених захворювань;
 - право на соціальне забезпечення, у тому числі й на оформлення пенсій, відповідно до законів України;
 - право отримувати у встановленому законом порядку передачі (окрім речей, що засудженим заборонено мати при собі зако-

ном, зокрема зброї, наркотичних або психотропних речовин, прекурсорів);

- право на оплачувану працю, організовану відповідно до вимог законодавства про працю, у тому числі щодо тривалості, умов та оплати праці; встановлюється *восьмигодинний робочий день*, але не більше 40 годин на тиждень. При цьому тривалість *робочого дня встановлюється в проміжку 7 до 17 години* або з 6 до 16 години;
- право на здійснення свободи сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані із ставленням до релігії, у тому числі на вільний вибір і допуск священнослужителя для відправлення релігійних таїнств і обрядів, за винятком обмежень, передбачених КВК України;
- право на належне матеріально-побутове забезпечення у порядку, встановленому цим Законом та нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України.

Одним з фундаментальних прав засуджених є право на правову допомогу, яке останнім часом набуло більш врегульованого та гарантованого змісту. Так, КВК встановлює, що засудженому гарантується право на правову допомогу. Для одержання правової допомоги засуджені можуть користуватися послугами адвокатів або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Таке право поширюється і на засуджених осіб, які перебувають на лікуванні у закладах охорони здоров'я. Новим є розповсюдження цього права й на осіб, які знаходяться в лікувальних закладах.

Для засуджених іноземців передбачена можливість підтримувати зв'язок з дипломатичними представництвами і консульськими установами своїх держав. Особи без громадянства, а також громадяни держав, що не мають дипломатичних представництв або консульських установ в Україні, — з дипломатичними представництвами держави, яка взяла на себе охорону їхніх інтересів, або міжнародними органами чи організаціями, які здійснюють їх захист.

Інші права, які визначені в новій редакції (після квітня 2014 року) ст. 8, відносяться все ж таки до конкретних видів покарань і не можуть бути названі як основні права засуджених. Наприклад, якщо вести мову про побачення, то таке право є актуальним лише для осіб,

які засуджені до покарань, пов'язаних з позбавленням або обмеженням волі.

І все ж таки розглянемо інші права засуджених.

Засудженому гарантується право на побачення у порядку, встановленому КВК. У разі перебування на лікуванні у закладах охорони здоров'я засуджений має право на короткострокові побачення в порядку, визначеному КВК. Хоча це право має сенс лише для окремих категорій засуджених, його фіксування як основного не можна назвати неправильним. Закріплення цього права в ст. 8 робить його одним з основоположних для засуджених, так би мовити, статусоутворюючим. Відповідно, для засуджених, зокрема, до позбавлення волі права на побачення є основним та беззаперечним.

Забороняється безпідставне примусове переривання сну засуджених у нічний час, у тому числі виключно для здійснення перевірки наявності засуджених. Фактично закріплено законодавчу гарантію права засудженого на безперервний нічний сон. Така гарантія є актуальною, зважаючи на поширену практику нічних перевірок та інших випадків переривання нічного сну засуджених, який існує в практиці виконання покарань, пов'язаних з позбавленням волі.

Керівник адміністрації установи виконання покарань несе персональну відповідальність за розміщення засуджених, що прибули до установи. При цьому забороняється розміщення таких осіб у приміщеннях разом із особами, що мають дві або більше судимостей, а також особами, які можуть негативно на них вплинути за своїми психологічними якостями. Це також законодавча гарантія положень про класифікацію і розподіл засуджених до позбавлення волі.

Обов'язки засуджених. Кримінально-виконавчий кодекс встановлює такі основні обов'язки засуджених:

- виконувати встановлені законодавством обов'язки громадян України, неухильно додержуватися правил поведінки, які передбачені для засуджених, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших осіб;
- виконувати встановлені законодавством вимоги адміністрації органів і установ виконання покарань. Цей обов'язок отримав нове регулювання. Законодавець зобов'язав засуджених виконувати лише ті вимоги адміністрації, які встановлені законодавством. І хоча важко собі уявити, що засуджений буде

достатньо поінформований щодо всіх вимог, які визначені законодавством і які йому необхідно виконувати, все ж таки таке формулювання може дозволити більш ефективно захищати права засудженої особи.

- ввічливо ставитися до персоналу, інших осіб, які відвідують установи виконання покарань, а також до інших засуджених;
- з'являтися за викликом адміністрації органів і установ виконання покарань.

Невиконання засудженими своїх обов'язків і встановлених законодавством вимог адміністрації органів і установ виконання покарань тягне за собою встановлену законом відповідальність. Це положення також є новим і воно фактично визначає межі відповідальності засудженого. Отже, така відповідальність можлива лише в тих видах і формах, які визначені законодавством. Йдеться про юридичну відповідальність, яка впливає з кримінально-виконавчих правовідносин. Наведене правило покликано сприяти запобіганню тортур і жорстокого поводження з засудженим.

Заборони для засуджених. Щодо заборон для засуджених, то вони є різними залежно від виду кримінального покарання. Так, наприклад, стаття 107 КВК України визначає заборони щодо засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

Засудженим забороняється:

- самовільно залишати колонію, порушувати лінію охорони;
- спілкуватися із засудженими та іншими особами з порушенням встановлених правил ізоляції, звертатися до них з проханням про виконання незаконних дій;
- придбавати, виготовляти, зберігати і використовувати гроші, цінності, предмети, речі, речовини і вироби, заборонені до використання в колонії;
- продавати, дарувати або відчужувати в інший спосіб на користь інших осіб предмети, вироби і речі, що перебувають в особистому користуванні;
- заподіювати собі тілесні ушкодження, у тому числі з допомогою іншої особи, завдавати шкоду своєму здоров'ю з метою ухилення від відбування покарання або виконання встановлених обов'язків;

- завдавати шкоду державному, комунальному майну, майну інших юридичних чи фізичних осіб, у тому числі майну інших засуджених, створювати загрозу заподіяння шкоди такому майну;
- вживати спиртні напої, наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги чи інші одурманюючі засоби;
- чинити опір законним діям персоналу колонії, перешкоджати виконанню ним своїх службових обов'язків, підбурювати до цього інших засуджених;
- грати в настільні та інші ігри з метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди;
- вживати нецензурні та жаргонні слова, давати і присвоювати прізвиська;
- самовільно залишати призначену для перебування ізольовану територію, приміщення або визначене місце роботи, а також перебувати без дозволу адміністрації колонії у гуртожитках та відділеннях, у яких вони не проживають, або на виробничих об'єктах, на яких вони не працюють;
- завішувати чи міняти без дозволу адміністрації колонії спальні місця, а також обладнувати їх у комунально-побутових та інших службових або виробничих приміщеннях;
- готувати та вживати їжу в непередбачених для цього місцях, виносити продукти харчування з їдальні без дозволу адміністрації колонії;
- мати при собі предмети і речі в асортименті і кількості, що виходять за межі, встановлені центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;
- курити у дисциплінарних ізоляторах, карцерах, приміщеннях камерного типу (одиначних камерах) та виховних колоніях, а також у не відведених для цього місцях;
- надсилати та отримувати кореспонденцію всупереч порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;
- наносити собі або іншим особам татування;
- тримати тварин;

- виготовляти, зберігати саморобні електроприлади та користуватися ними;
- самовільно перепланувувати, змінювати конструктивні елементи будівель та споруд колонії, споруджувати на виробничих об'єктах різні об'єкти (лазні, пральні, душові, сейфи, будиночки, будки, приміщення та засоби для відпочинку, опалення).

Формулювання заборон, як окремої складової правового регулювання статусу засуджених, є новою формою визначення положення особи, яка відбуває покарання. Класична модель правового статусу не має у своєму складі заборон. Але їх визначення не можна однозначно назвати негативним. Хоча наявність заборон й вносить певну неузгодженість в модель правового статусу засудженого, з іншого боку вони більш чітко окреслюють міру можливої поведінки засудженого і фактично встановлюють найбільш розповсюджені склади дисциплінарних проступків, які може скоїти засуджений. Ця обставина, безумовно, позитивно впливає на дисциплінарну практику щодо засуджених.

4. Право засудженого на особисту безпеку

Стаття 29 Конституції України оголошує право особи на особисту недоторканість, яке за своєю суттю, є гарантією того, що особа повинна бути захищена від будь-якого обмеження чи втручання, яке не має підстав, встановлених чинним законодавством. Це є фундаментальним правом особи.

Кримінально-виконавче право, зважаючи на те, що його правовідносини складаються у площині обмеження права на особисту недоторканість, все ж таки передбачає можливість захисту особи. Йдеться про право на особисту безпеку засудженого. Частина 1 статті 10 КВК України визначає, що засуджені мають право на особисту безпеку. Це положення ґрунтується на принципах кримінально-виконавчого законодавства поваги до прав і свобод людини і взаємної відповідальності держави і засудженого. Держава, беручи на себе функцію примусу і покарання осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, зобов'язується здійснювати такий примус відповідально, безпечно і з повагою до прав особи. Йдеться про формат діяльності спеціально уповноважених органів держави, орієнтований

на створення дійсно безпечних умов відбування покарання. Причому безпечність повинна бути багатовекторною. Вона повинна забезпечувати безпеку засудженого, як обмеженої в правах особи, безпеку персоналу органів і установ виконання покарань, як осіб, що піддаються підвищеному ризику агресивних проявів з боку окремих засуджених та ризику доволі суттєвої професійної деформації. Крім того, забезпечення безпеки має вектор захисту суспільства від суспільно небезпечних засуджених. Отже, безпека засуджених — це один з принципів діяльності органів і установ виконання покарань.

Для того, щоб зрозуміти яким змістом наповнює законодавець поняття права на особисту безпеку, необхідно звернутися до частини 2 цієї ж статті. В ній міститься положення, яке окреслює коло випадків, що можуть стати підставою для використання засобів забезпечення права на особисту безпеку. Отже, частина 2 ст. 10 КВК вказує, що у разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засуджених, які відбувають покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, вони мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки. Виходячи з наведеного положення дійдемо висновку, що за загальним правилом органи і установи виконання покарань повинні створювати безпечні умови відбування покарання, але за наявності певних обставин можуть використати додаткові засоби, спрямовані на забезпечення права на особисту безпеку засудженого.

Таким чином, стає зрозумілим, що основною категорією при з'ясуванні норми про забезпечення права засудженого на особисту безпеку є поняття особистої безпеки засудженого. Окреслюючи обсяг права засудженого на особисту безпеку ми можемо визначити поняття особистої безпеки засуджених.

Отже, особиста безпека засудженого — це становище засудженого (комплекс його прав, обов'язків та можливостей використовувати механізми захисту) як суб'єкта кримінально-виконавчих правовідносин під час відбування покарання, що створює умови його життєдіяльності, які не мають ознак агресії, непередбачуваності, не контролюваності та сваволі з боку персоналу органу або установи виконання покарань, інших засуджених чи третіх осіб й має ефективні механізми забезпечення і захисту прав засудженого. Як видно, право засуджено-

го на особисту безпеку безпосередньо відноситься до його правового статусу і навіть певним чином закладає його основи.

На нашу думку, забезпечення права засудженого на особисту безпеку є лише частиною загального безпечного становища засудженого, механізмом підтримки цього права, надання йому реальності і можливості бути реалізованим.

Яким же чином органи і установи виконання покарань створюють безпечні умови для засуджених? Виходячи зі стану вітчизняних кримінально-виконавчих правовідносин, це питання здається риторичним. Оскільки існує велика різниця між тими деклараціями, які містить закон і фактичною реалізацією правових норм на практиці.

Закон (ч. 3 ст. 10 КВК України) так формулює положення щодо забезпечення права на особисту безпеку: адміністрація установи виконання покарань вживає заходів до переведення засудженого в безпечне місце, а також інших заходів до усунення небезпеки, вирішує питання про місце подальшого відбування ним покарання.

Як видно, єдиним заходом забезпечення безпеки засудженого законодавець визначає можливість переведення засудженого в інше місце для відбування покарання. Інші заходи з усунення небезпеки невизначені. З одного боку це дає певний простір адміністрації до дій з забезпечення безпеки засудженого, а з іншого приводить до того, що адміністрація кримінально-виконавчих установ обмежується лише цим заходом, як таким що безпосередньо визначений законом.

В частині 4 вказаної статті законодавець конкретизує заходи забезпечення безпеки засудженого та визначає випадки, що зумовлюють застосування таких заходів. У разі наявності небезпеки для життя і здоров'я засуджених, до яких згідно із законом у зв'язку з їх участю у кримінальному судочинстві прийнято рішення про застосування заходів безпеки, адміністрація установи виконання покарань вживає заходів щодо забезпечення безпеки цих осіб. Крім того, до зазначених осіб можуть бути застосовані такі заходи: ізольоване тримання; переведення в іншу установу виконання покарань.

Знов таки, йдеться про поміщення в окремі від інших засуджених приміщення.

Доречи, ця частина ст. 10 КВК України містить цікаві, так би мовити, традиційні положення. Справа в тому, що ще у 90-х роках ХХ сторіччя були прийняті перші нормативні акти, в яких з'явилася згадка про

забезпечення безпеки. І хоча тоді мова йшла про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, все ж таки саме з тих часів почали замислюватися про необхідність створення безпечних умов для тих осіб, які стали учасниками правовідносин кримінального циклу.

В Україні існує певна «традиція» орієнтуватися при забезпеченні права засудженого на особисту безпеку, перш за все, на випадки участі такої особи в кримінальному провадженні. Чинне законодавство має закони, які спрямовані на захист саме цих осіб, — це Закон України: «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь в кримінальному судочинстві» від 23.12.1993 р. і Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 р. І хоча КВК не містить положень, які б давали змогу стверджувати, що йдеться про захист лише тих, хто приймає участь у кримінальному провадженні, здається, що традиційно і випадки, і заходи забезпечення безпеки залишаються тими самими, які були сформульовані на початку 90-х років у вказаних законах. Підтверджується це й тими нормативними актами (крім КВК), які регулюють питання забезпечення безпеки засуджених. Серед них, зокрема, Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, Інструкція про порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в установах кримінально-виконавчої системи, затвердженої наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 04.04.2005 р. № 61.

Що стосується Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, то п. 89 цього документу встановлює, що у разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засудженого, до якого згідно із законом у зв'язку з його участю у кримінальному судочинстві прийнято рішення про застосування заходів безпеки, необхідності захисту його від розправи з боку інших засуджених або за заявою засудженого з проханням про забезпечення особистої безпеки, якщо він не допустив порушення режиму, а також ізоляції засудженого на час підготовки необхідних матеріалів на переведення його до іншої установи, за мотивованою постановою начальника установи, дозволяється тримати його до в окремій камері ПКТ (ОК), ДІЗО та карцері на загальних підставах до закінчення перевірки, усунення небезпеки, остаточного розв'язання конфлікту або отримання наряду на переведення але не

більше 30 діб. Такі засуджені під час ізоляції на загальних підставах користуються всіма правами, передбаченими Кримінально-виконавчим кодексом України та Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань.

Отже, Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань звужують сферу застосування заходів забезпечення безпеки засуджених, обмежуючи їх можливість лише щодо засуджених, які приймають участь у кримінальному судочинстві, а також вводять додаткову вимогу можливості забезпечення безпеки засудженого, уставляючи їх в залежність від поведінки засудженого. Якщо ж засуджений має порушення режиму, він, на думку авторів наказу, не заслуговує на те, щоб йому забезпечували особисту безпеку.

Із логіки нормативного акту виходить, що умови перебування в установах все ж таки не є безпечними, оскільки за загальним правилом створення загрози особистої безпеки засудженого не заперечується документом, а наближення цих умов до безпечних безпосередньо залежить від поведінки засудженого. Це схоже на захід маніпулювання поведінкою та положенням засудженого в установі: якщо поводишся «належно» — тримаємо в безпечних умовах, якщо ж ні, — поміщуємо у небезпечні умови. В такому випадку логічним кроком було б нормативне врегулювання існування так званих «прес хат».

Перейдемо до з'ясування питання про те, за допомогою яких, на думку нормотворців, заходів можна створювати безпечні умови тримання. Стаття 10 КВК визначає такі заходи безпеки:

- ізольоване тримання;
 - переведення в іншу установу виконання покарань.
- Згадувана Інструкція передбачає більш розгорнутий перелік:
- переведення засудженого у безпечне місце;
 - визначення персонального спального місця, відділення чи структурної ділянки для відбування покарання;
 - проведення зміни робочого місця засудженого;
 - переведення на ізольоване тримання;
 - вирішення питання про переведення до іншої установи.

Практично всі заходи забезпечення безпеки тим чи іншим чином пов'язані з окремим триманням відповідного засудженого.

Як відомо, ст. 102 КВК однією з умов режиму позбавлення волі визначає забезпечення безпеки засуджених і персоналу колонії.

Отже, режим обов'язково повинен бути орієнтований на створення безпечних умов відбування покарання. Саме режим повинен бути організованим таким чином, щоб умови відбування покарання стали безпечними. Вважаємо, що в такому підході є певний сенс. Він дозволить казати про спеціальні заходи забезпечення безпеки засудженого і загальні засоби.

До перших можна віднести:

- помещення засудженого у безпечне місце;
- створення умов спеціальної ізоляції (окреме робоче місце, персональне спальне місце, визначення іншого відділення чи структурної дільниці для відбування покарання; переведення на ізольоване тримання);
- вирішення питання про переведення до іншої установи;
- проведення бесід з засудженими, які є учасниками конфлікту;
- підсилення охорони та нагляду за засудженими, які знаходяться в умовах спеціальних засобів забезпечення безпеки засудженого.

Що стосується загальних заходів безпеки, то серед них можуть бути названі всі заходи забезпечення режиму, профілактичні заходи, які здійснюються в колонії і майже всі умови режиму, сформульовані в ст. 102 КВК України.

Таким чином, ми повинні констатувати, що виходячи з змісту Кримінально-виконавчого кодексу режим в кримінально-виконавчих установах є основним загальним засобом забезпечення безпеки засуджених. Поряд з ним кожна установа повинна мати арсенал спеціальних засобів забезпечення безпеки засудженого і відповідну матеріально-технічну базу для таких засобів.

Ключовим моментом права на особисту безпеку засуджених є питання про ініціювання використання спеціальних заходів особистої безпеки засудженого. Згідно з ст. 10 КВК ініціатива щодо застосування цих заходів може виходити від засудженого. Засуджений повинен мати можливість у будь-якій формі і у будь-який час звертатися до посадових осіб установи з заявами та зверненнями про застосування спеціальних заходів забезпечення безпеки засудженого.

Крім того, такими ініціативними повноваженнями необхідно наділити й посадових осіб кримінально-виконавчих установ. Вони повинні мати можливість самостійно, за власною ініціативою, використовувати

Конспект лекцій з кримінально-виконавчого права

ти заходи забезпечення безпеки засудженого. На жаль чинне кримінально-виконавче законодавство не містить положень, які б давали змогу однозначно стверджувати, що посадові особи кримінально-виконавчих установ зобов'язані самостійно спостерігати та реагувати на будь-які прояви, що можуть свідчити про наявність загрози особистій безпеці засудженого. Вважаємо, що такий обов'язок є необхідним для персоналу кримінально-виконавчих установ. Він стане потужним чинником для дисциплінування працівників установ, підвищення їхньої відповідальності та реалізації принципу кримінально-виконавчого законодавства про взаємну відповідальність держави та засудженого і поваги прав і свобод засудженого.

Тема 4

Виконання покарань у виді штрафу та конфіскації майна

1. Зміст покарання у виді штрафу.
2. Порядок і умови виконання покарання у виді штрафу
3. Зміст покарання у виді конфіскації майна
4. Порядок і умови виконання покарання у виді конфіскації

Література: Кримінально-виконавчий кодекс України; Кримінальний кодекс України; Закон України «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 р. № 606 (зі змінами та доповненнями); Наказ Міністерства Юстиції України № 74/5 від 15.12.99 «Про затвердження Інструкції про проведення виконавчих дій».

1. Зміст покарання у виді штрафу

Штраф — це майнове кримінальне покарання, яке полягає у покладенні на засуджену особу обов'язку сплатити визначену у обвинувальному вирокі суду суму грошових коштів до державного бюджету. Стаття 53 КК України визначає покарання у виді штрафу наступним чином: Штраф — це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині Кримінального Кодексу, з урахуванням положень частини другої статті 53 КК. Частина друга регламентує порядок визначення конкретного розміру покарання у виді штрафу. Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від тридцяти (30 нмдг) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до п'ятдесяти тисяч (50000 нмдг) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. За вчинення злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу понад три тисячі

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, розмір штрафу, що призначається судом, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, незалежно від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України. Суд, встановивши, що такий злочин вчинено у співучасті і роль виконавця (співвиконавця), підбурювача або пособника у його вчиненні є незначною, може призначити таким особам покарання у виді штрафу в розмірі, передбаченому санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України, без урахування розміру майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу.

Каральний зміст цього покарання полягає у обмеженні майнових прав засудженого. В результаті скоєного кримінального проступку, особа зазнає майнових втрат (грошових коштів) в межах розмірів, визначених законодавством і встановлених в обвинувальному вирокі суду.

Покарання у виді штрафу може бути призначено як основне покарання або як додаткове до інших кримінальних покарань. Штраф як додаткове покарання може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України.

З урахуванням майнового стану особи суд може призначити штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до одного року.

У разі несплати штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських робіт із розрахунку одна година громадських робіт за один установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян або виправними роботами із розрахунку один місяць виправних робіт за двадцять установлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, але на строк не більше двох років.

У разі несплати штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, призначеного як основне покарання, та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд замі-

нює несплачену суму штрафу покаранням у виді позбавлення волі із розрахунку один день позбавлення волі за вісім неоподатковуваних мінімумів доходів громадян у таких межах:

- 1) від одного до п'яти років позбавлення волі — у випадку призначення штрафу за вчинення злочину середньої тяжкості;
- 2) від п'яти до десяти років позбавлення волі — у випадку призначення штрафу за вчинення тяжкого злочину;
- 3) від десяти до дванадцяти років позбавлення волі — у випадку призначення штрафу за вчинення особливо тяжкого злочину.

Якщо під час розрахунку строку позбавлення волі цей строк становить більше вказаних меж, суд замінює покарання у виді штрафу покаранням у виді позбавлення волі на максимальний строк, передбачений для злочину відповідної тяжкості у пунктах 1, 2, 3.

2. Порядок і умови виконання покарання у виді штрафу

Порядок виконання штрафу регламентований ст. 26 КВК України.

Засуджений до основного покарання у виді штрафу зобов'язаний сплатити штраф у місячний строк після набрання вироком суду законної сили і повідомити про це відповідний суд шляхом представлення документа про сплату штрафу.

У разі призначення основного покарання у виді штрафу з розстрочкою виплати певними частинами засуджений зобов'язаний сплачувати штраф у розмірі та строки, встановлені вироком суду.

Про сплату відповідної частини штрафу засуджений повідомляє відповідний суд шляхом пред'явлення документа про сплату відповідної частини штрафу.

У разі несплати засудженим штрафу, призначеного як основне покарання, у строк, передбачений частиною першою цієї статті, суд розглядає питання про розстрочку виплати несплаченої суми штрафу або заміну несплаченої суми штрафу покаранням у виді громадських, виправних робіт або позбавлення волі відповідно до закону.

У разі несплати засудженим чергового платежу штрафу, призначеного як основне покарання, з розстрочкою його виплати суд через місяць після закінчення строку виплати чергового платежу замінює

несплатену суму штрафу покаранням у виді громадських, виправних робіт або позбавлення волі відповідно до закону.

Штраф, що передбачений санкцією статті Кримінального кодексу України як додаткове покарання, виконується відповідно до вироку суду центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб).

Якщо засуджений ухиляється від сплати штрафу (ст. 27 КВК), як основного покарання, він притягується до кримінальної відповідальності відповідно до статті 389 Кримінального кодексу України. Стаття 389 КК України встановлює відповідальність за ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. Зокрема, ухилення від сплати штрафу карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на той самий строк.

Тому дивними є положення ст. 53 КК України, яка передбачає можливості заміни несплатених сум штрафу покаранням у виді позбавлення волі, причому на значні строки. Отже, кримінальне правопорушення у виді ухилення є менш суспільно небезпечним, ніж несплата штрафу, яка некваліфікується як кримінальне правопорушення.

3. Зміст покарання у виді конфіскації майна

Конфіскацію можна визначити як примусове безоплатне (лат. *confiscatio* — «відібрання до казни») вилучення в дохід держави всього або частини майна, яке є власністю особи у зв'язку з винесенням обвинувального вироку і визнанням її винною у вчиненні кримінального правопорушення.

Аналогічним чином визначає конфіскацію й ст. 59 КК України. Згідно з нею конфіскація майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Отже, це покарання є майновим і його каральна сутність полягає в позбавленні засудженого права власності на належні йому речі та предмети.

Причому слід зауважити, що конфіскація не має на меті компенсувати шкоду або отримати грошові кошти від реалізації майна засудженого. Основна мета конфіскації — це саме позбавлення засудженого

права власності на майно, яке йому належало на момент винесення обвинувального вироку суду. Звичайно, що майно вилучене у засудженого буде реалізовано або передане у власність держави, але цей факт є вторинним, порівняно з основною метою — позбавлення засудженого майна. Важливим є й те, що при конфіскації йдеться не про вилучення знарядь, за допомогою яких вчинено кримінальне правопорушення або предметів, отриманих злочинним шляхом. Мова йде про майно засудженого.

Саме тому законодавець звертає увагу, що конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК України. Корислива спрямованість кримінального правопорушення зумовлює наявність майнового покарання засудженого і його конфіскаційну сутність.

Зміст нормативно-правових актів, які регулюють покарання у виді конфіскації дозволяє стверджувати, що конфіскація поділяється на два види:

- повна, це випадки, коли вилученню підлягає все майно засудженого, яке відповідно до закону може бути вилучене у особи;
- часткова, це випадки, коли у засудженої особи конфіскують лише частину майна. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються.

Конфіскація не може бути замінена, наприклад, сплатою певної суми грошей або наданням певного майна взамін того, що виявлено у засудженого.

Важливим є те, що покарання у виді конфіскації майна не спрямоване на те, щоб позбавити засуджену особу взагалі всіх засобів до існування. Це гарантується державою за допомогою визначення переліку майна, яке не підлягає конфіскації і на яке не може бути звернуто стягнення за виконавчими документами.

4. Порядок і умови виконання покарання у виді конфіскації

Покарання у виді конфіскації виконує Державна виконавча служба в порядку, який визначається Кримінальним кодексом України,

Кримінально-виконавчим кодексом України і Законом України «Про виконавче провадження».

Як було вказано раніше, суд у вирокі визначає майно, яке підлягає конфіскації. В таких випадках може складатися опис майна, що повинно бути конфісковане. У разі відсутності опису, його складає безпосередній виконавець конфіскації.

Відповідно до ст. 64 Закону України «Про виконавче провадження» майно, що підлягає конфіскації, вилучається у засудженого. Порядок і процедура вилучення і реалізації майна описані в розділах вказаного Закону, присвячених виконанню майнових рішень судів.

Загалом вона є такою: після отримання виконавчого документу (виконавчого листа) державний виконавець відкриває виконавче провадження. Виконуючи покарання у виді конфіскації, виконавець не надає засудженому строк на добровільне виконання обвинувального вироку в частині конфіскації майна. І це зрозуміло, оскільки каральна сторона конфіскації як раз і полягає в примусовому безоплатному вилученні майна засудженого. Але при цьому слід звернути увагу, що й виконавчий збір з засудженого також не стягується.

При виконанні конфіскації майна засудженого за вироком суду державний виконавець виносить постанову про відкриття виконавчого провадження, якщо виконавчий лист відповідає вимогам, які ставить ст. 19 Закону «Про виконавче провадження», з доданням до нього копії вироку суду, протоколу накладення арешту на майно і опису майна або протоколу про відсутність майна, яке підлягає опису, або довідки суду про їх відсутність у кримінальній справі, а при потребі й копії постанови про накладення арешту на майно. У разі виконання конфіскації майна за постановами суду державний виконавець виносить постанову про відкриття виконавчого провадження, якщо постанова суду відповідає вимогам ст. 19 Закону «Про виконавче провадження», з доданням до неї протоколу вилучення майна, яке підлягає конфіскації.

Державний виконавець здійснює дії, спрямовані на конфіскацію майна, яке є власністю засудженого, у тому числі його частки в спільній власності, статутному фонді суб'єктів господарської діяльності, грошей, цінних паперів та інших цінностей, включаючи ті, що знаходяться на рахунках, на вкладах чи на зберіганні у фінансових установах, а також майно, передане засудженим у довірче управління.

У разі невідповідності виконавчого документа статті 19 Закону «Про виконавче провадження» державний виконавець виносить постанову про відмову у відкритті виконавчого провадження.

Для виявлення майна, яке підлягає конфіскації, державний виконавець негайно надсилає запити до органів державної податкової інспекції, банків та інших кредитних установ, органів ДАІ, БТІ, нотаріату тощо та перевіряє майновий стан боржника за останнім місцем його прописки, проживання, місцезнаходженням майна.

У процесі виконання державний виконавець виявляє, описує і накладає арешт не тільки на майно, яке було включене раніше в протокол опису і арешту майна, складений органами слідства, а й інше виявлене майно, що підлягає опису, про що складається акт опису і арешту майна з указівкою попередньої оцінки майна.

Установивши розтрату відчуження, підміну переданого на зберігання майна, державний виконавець складає про це акт.

У такому разі державний виконавець негайно готує подання про вирішення питання про притягнення винної особи до кримінальної відповідальності і надсилає його до правоохоронних органів. До подання додаються копії акта про відсутність майна, вироку суду та протоколу опису й арешту майна органами попереднього слідства. Такі дії провадяться також у випадку, коли майно, що підлягає конфіскації, було виявлено і арештовано державним виконавцем.

Указане виконавче провадження державний виконавець тримає на контролі до вирішення питання по суті.

Частка майна засудженого в спільній власності з іншими особами, яка підлягає конфіскації, визначається судом.

При виконанні вироку суду про конфіскацію вилученого в засудженого майна виконання провадиться в загальному порядку. При виконанні конфіскації вилучених у засудженого коштів та цінностей, що зберігаються в ФІНО органів попереднього слідства, державний виконавець направляє до ФІНО копію виконавчого листа з розпорядженням. Таке виконавче провадження вважається закінченим за наявності підтвердження з ФІНО про виконання розпорядження державного виконавця. Виконавчий лист з відміткою про виконання повертається до суду, що його видав.

За наявності декількох виконавчих документів про стягнення коштів чи ін. щодо одного боржника, майно, як за рішенням суду підлягає

конфіскації, реалізується в порядку, встановленому Інструкцією про проведення виконавчих дій № 74/5 від 15.12.1999 р. У цьому разі розподіл суми, що надійшла після реалізації, встановлюється відповідно до статті 43 Закону «Про виконавче провадження» та пункту 5.1.2 Інструкції про проведення виконавчих дій № 74/5 від 15.12.1999 р., а також з урахуванням установленної статтею 44 Закону «Про виконавче провадження» черговості задоволення вимог стягувачів.

Подальші дії державного виконавця щодо розпорядження майном, конфіскованим за рішенням суду, здійснюються відповідно до Закону та цієї Інструкції.

Після виконання виконавчого документа про конфіскацію майна державний виконавець робить відповідні відмітки про виконання у виконавчому документі і повертає його відповідному суду.

Не підлягає конфіскації і не включається до акта опису й арешту майно, на яке за законом не може бути звернено стягнення. На сьогодні є чинним два переліки майна, яке не може бути конфісковано у засудженого. Один перелік встановлено Кримінальним кодексом України 1960 року, а інший є додатком до Закону України «Про виконавче провадження».

Перелік, визначений Кримінальним кодексом 1960 р. є більш розширеним порівняно з переліком, встановленим Законом «Про виконавче провадження». Узагальнюючи вказані переліки, майном, яке не підлягає конфіскації, є:

1. Не підлягають конфіскації такі види майна та предмети, що належать засудженому на правах особистої власності чи є його часткою у спільній власності, необхідні для засудженого та осіб, які перебувають на його утриманні:

- 1) житловий будинок з господарськими будівлями в сільській місцевості, якщо засуджений та його сім'я постійно в ньому проживають;
- 2) носильні речі та предмети домашнього вжитку, необхідні засудженому і особам, які перебувають на його утриманні:
 - а) одяг — на кожну особу: одне літнє або осіннє пальто, одне зимове пальто або кожух, один зимовий костюм (для жінок — два зимових плаття), один літній костюм (для жінок — два літніх плаття), головні убори по одному на кожний сезон. Для жінок, крім того, дві літні хустки і одна теп-

- ла хустка (або шаль) та інший одяг, зношений більш як на 50 відсотків;
- б) взуття — по одній парі літнього, осіннього, зимового та інше взуття, зношене більш як на 50 відсотків;
 - в) білизна у кількості двох змін на кожну особу;
 - г) постіль (матрац, подушка, два простирадла, дві наволочки, ковдра) і два особистих рушники на кожну особу;
 - д) необхідний кухонний посуд;
 - е) один холодильник на сім'ю;
 - ж) меблі — по одному ліжку та стільцю (або табуретці) на кожну особу, один стіл, одна шафа і одна скриня на сім'ю (крім меблевих гарнітурів, на які може бути звернено стягнення);
 - з) всі дитячі речі;
- 3) продукти харчування, потрібні для особистого споживання засудженому, членам його сім'ї та особам, які перебувають на його утриманні, — на три місяці, а для осіб, які займаються сільським господарством, — до нового врожаю;
 - 4) паливо, потрібне засудженому, членам його сім'ї та особам, які перебувають на його утриманні, для готування їжі та обігрівання приміщення на протязі шести місяців;
 - 5) одна корова, а при відсутності корови — одна телиця; коли немає ні корови, ні телиці — одна коза, вівця чи свиня — у осіб, які займаються сільським господарством;
 - 6) корм для худоби, яка не підлягає конфіскації, — в кількості, потрібній до початку вигону худоби на пасовище або до збору нових кормів;
 - 7) насіння, потрібне для чергових посівів (осіннього і весняного), та незнятий врожай — у осіб, які займаються сільським господарством;
 - 8) сільськогосподарський інвентар — у осіб, які займаються сільським господарством;
 - 9) знаряддя особистої кустарної і ремісничої праці, а також потрібні для особистих професійних занять засудженого інструменти, приладдя і книги, за винятком випадків, коли суд позбавив засудженого права займатися даною діяльністю;
 - 10) пайові внески до кооперативних організацій (крім дачнобудівних кооперативів) та колгоспів.

Конспект лекцій з кримінально-виконавчого права

В примітці до КК 1960 р. встановлено, що пайові внески до житло-будівних кооперативів можуть бути конфісковані в разі, коли спорудження будинку ще не закінчено.

В разі конфіскації частки засудженого в спільному майні колгоспного двору чи господарства громадян, які займаються індивідуальною трудовою діяльністю в сільському господарстві, розмір його частки визначається після виключення з цього майна того, що не підлягає конфіскації.

Тема 5

Виконання покарання у виді виправних робіт

1. Зміст покарання у виді виправних робіт
2. Порядок виконання покарання у виді виправних робіт
3. Умови виконання покарання у виді виправних робіт

Література: Кримінальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Наказ Державного Департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2003 № 270/1560 «Про затвердження Інструкції про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань».

1. Зміст покарання у виді виправних робіт

Виправні роботи є одним із найбільш «популярних» покарань у вітчизняній правовій системі. Цей вид покарання передбачений більш ніж у 60% санкцій статей особливої частини Кримінального кодексу України. Однак з іншого боку, правозастосовча практика свідчить про те, що цей вид покарання втрачає свою актуальність та каральні властивості. Його застосування за останні десять років зменшилося майже у два рази. Пов'язано це не тільки з проблемою безробіття, а і з тим, що цей вид покарання в сучасних умовах фактично не здатний карати. Після постановлення вироку суду та набрання ним законної сили, засуджений не відчуває будь-якого впливу (карального або іншого) за виключенням єдиного — відрахувань із заробітку. Але ж ці відрахування такі мізерні, що засуджений, за певних обставин, може не звернути на них увагу (наприклад, якщо він працює в декількох місцях, або працює на 0,25 чи 0,5 посадового окладу, ін.). Інші обмеження не

мають серйозного впливу на засудженого (за виключенням, мабуть, стану судимості, який тягне певні негативні наслідки). Отже цей вид покарання вичерпує себе та демонструє неефективність та нездатність впливати на засудженого.

Покарання у виді виправних робіт має значну історію. Він існує з початку ХХ сторіччя і за цей період змінив цілу низку назв. Виправні роботи іменувалися і обов'язковими громадськими роботами, і виправно-трудовими роботами і примусовими роботами, ін. Так само змінювалася і сутність та зміст цього покарання.

В сучасному виді виправні роботи існують з 2001 року, з моменту прийняття нового Кримінального кодексу України.

Отже, відповідно до ст. 57 Кримінально кодексу України (КК) покарання у виді виправних робіт встановлюється на строк від шести місяців до двох років і відбувається за місцем роботи засудженого. Із суми заробітку засудженого до виправних робіт проводиться відрахування в доход держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків. Конкретний розмір відрахувань встановлюється у вирокі суду та залежить від тяжкості вчиненого злочину, особи злочинця та інших обставин і факторів, які характеризують діяння та особу засудженого.

Вказані положення є загальним правилом щодо виправних робіт.

Стосовно певних категорій осіб цей вид покарання має певну специфіку. Так, неповнолітнім виправні роботи можуть бути призначені на строк від двох місяців до одного року. Із заробітку неповнолітнього, засудженого до виправних робіт, здійснюються відрахування в доход держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від 5 до 10 відсотків. Крім того, виправні роботи застосовуються лише до працездатних осіб. З іншого боку, виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до осіб, що не досягли шістнадцятирічного віку та тих, що досягли пенсійного віку, а також до військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, нотаріусів суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування.

Виправні роботи призначаються лише як основне покарання у таких випадках:

- 1) виправні роботи передбачені як міра покарання у санкції відповідної статті КК України;

- 2) виправні роботи призначені шляхом призначення більш м'якого покарання, ніж це передбачено законом, в порядку, визначеному ст. 69 КК України;
- 3) виправні роботи призначені у результаті заміни покарання більш м'яким покаранням у порядку, передбаченому статтею 82 КК України;
- 4) покарання у виді виправних робіт призначено замість штрафу у випадку несплати засудженим штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 53 КК України).

За чинним кримінально-виконавчим законодавством каральні властивості виправних робіт полягають, перш за все, у тому, що із заробітка засудженого проводяться відрахування у доходдержави. Тобто засуджений втрачає частину свого заробітку, його праця оплачується не у повному обсязі. Крім того, засуджений обмежується у можливості звільнення за власним бажанням, а також виправні роботи тягнуть за собою судимість. Як вказувалося вище, два перші правообмеження є не дуже вразливими для засудженого, але статус судимості має важливе значення при впливі цього покарання на засудженого.

Суттєвим питанням при характеристиці змісту виправних робіт є визначення кола суспільних відносин, які зазнають обмежень під впливом цього покарання. Важливість з'ясування цього питання пояснюється тим, що саме за колом правовідносин один вид покарання відрізняється від іншого. Як впливає із тих правообмежень, які зазнає засуджений, а саме: відрахування із заробітку засудженого, обмеження можливості звільнення за власним бажанням, незарахування часу чергової відпустки у строк покарання, фактично всі вони торкаються трудових прав засудженого та відносин між робітником та роботодавцем, щодо реалізації засудженим свого права на працю, отримання винагороди за працю та права на відпочинок. Вказана ознака та характеристика покарання у виді виправних робіт є суттєвою та вирізняє цей вид покарання серед інших.

2. Порядок виконання покарання у виді виправних робіт

При з'ясуванні питання про порядок виконання покарання у виді виправних робіт, перш за все, треба звернути увагу на те, що чинне

законодавство не містить якихось розмежувань та визначень стосовно того, що є «порядком» виконання покарань, а що розуміється під «умовами» виконання цього покарання. Очевидно, основною розмежувальною ознакою, з юридичної точки зору, можна назвати норми права. Коли йдеться про порядок — це процесуальні норми, а коли йдеться про умови — це матеріальні норми.

Отже в якому порядку та послідовності виконується цей вид покарання. Виконання покарання у виді виправних робіт покладається на кримінально-виконавчу інспекцію, а проведення індивідуально-профілактичної роботи за місцем проживання засуджених осіб з метою їх виправлення та недопущення учинення ними нових злочинів та інших правопорушень — на органи внутрішніх справ відповідно частини третьої статті 41 КВК України.

Підрозділи інспекції відносяться до органів виконання покарань, є юридичними особами і для виконання покладених на них функцій використовують гербову печатку та штамп, а працівники інспекції мають право підпису документів, які учиняються під час виконання покарання у виді виправних робіт.

Під час виконання вироку суду, що набрав законної сили, іншого рішення суду, а також закону України про амністію та акту помилування стосовно осіб, засуджених до виправних робіт, працівники інспекції здійснюють такі функції:

- ведуть облік засуджених осіб;
- роз'яснюють порядок та умови відбування покарання;
- здійснюють контроль за додержанням порядку та умов відбування покарання засудженими особами і власником підприємства за місцем роботи засуджених осіб;
- беруть участь у виховній роботі із засудженими особами, проводять індивідуальні бесіди з ними, уживають заходів щодо організації індивідуального шефства над неповнолітніми (якщо з даного питання є рішення суду), проводять роз'яснювальну роботу з батьками засуджених неповнолітніх;
- вносять подання до відповідних органів внутрішніх справ щодо здійснення приводу засуджених осіб, які не з'явилися за викликом до інспекції без поважних причин;
- організують початкові розшукові заходи засуджених осіб, місцезнаходження яких невідоме, та надсилають матеріали до

- органів внутрішніх справ для оголошення розшуку таких засуджених осіб;
- застосовують до засуджених осіб установлені законодавством заходи заохочення і стягнення;
 - перевіряють обґрунтованість заяви засудженої особи про звільнення з роботи за власним бажанням та за наявності довідки з нового місця роботи про можливість її працевлаштування, виносять постанови про дозвіл або відмову у звільненні;
 - дають дозвіл на звільнення з роботи засуджених осіб за власним бажанням протягом строку відбування ними покарання;
 - контролюють поведінку осіб, засуджених до виправних робіт, з цією метою один раз на три місяці направляють до органів внутрішніх справ запити про те, чи притягувалися засуджені особи до адміністративної відповідальності;
 - один раз на шість місяців направляють вимоги до підрозділів інформаційних технологій головних управлінь МВС України в областях з метою з'ясування випадків учинення засудженими особами нових злочинів;
 - направляють через відповідні центри зайнятості населення на роботу осіб, засуджених до виправних робіт, які на час виконання вироку не працюють або були звільнені з роботи у відповідності до законодавства про працю;
 - здійснюють контроль за правильністю і своєчасністю відрахувань із заробітку засуджених осіб і перерахуванням відрахованих сум у дохід держави;
 - здійснюють, у разі потреби, контрольні перевірки за місцем роботи засуджених осіб не менше ніж два рази протягом строку відбування покарання;
 - у разі систематичного неправильного або несвоєчасного відрахування сум із заробітку засудженої особи, а також невиконання інших вимог КВК України надсилають матеріали прокуророві для вирішення питання про притягнення винних осіб до відповідальності згідно із законом (частина 2 статті 44 КВК України);
 - відповідно до статті 84 КК України надсилають до суду подання про звільнення від покарання осіб, які під час його відбування згідно з медичним висновком захворіли на психічну чи іншу

тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню призначеного судом покарання;

- надсилають до суду подання щодо осіб, які під час відбування покарання стали непрацездатними, про заміну покарання у виді виправних робіт штрафом (ч. 5 ст. 42 КВК України);
- надсилають до суду подання про звільнення від відбування покарання стосовно осіб, які після постановлення вироку суду досягли пенсійного віку, а також жінок, які стали вагітними (ч. 6 ст. 42 КВК України);
- відповідно до ч. 5 ст. 46 КВК України у разі ухилення засуджених осіб від відбування покарання у виді виправних робіт надсилають прокуророві матеріали для вирішення питання про притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності відповідно до частини другої статті 389 КК України. Копії цих матеріалів долучаються до особової справи засудженої особи;
- застосовують до засуджених заходи заохочення і стягнення та надсилають до суду матеріали щодо умовно-дострокового звільнення її від покарання або заміни невідбутої частини покарання штрафом (ст. 46 КВК України);
- у разі потреби дають дозвіл засудженій особі на виїзд за межі України;
- установлюють періодичність та дні проведення реєстрації засуджених осіб та проводять реєстрацію таких засуджених осіб (ч. 3 ст. 13 КВК України).

Наведені функції є одночасно і повноваженнями інспекцій стосовно виконання цього покарання.

Покарання у виді виправних робіт відбувається на підприємстві незалежно від форми власності за місцем роботи засудженої особи (частина 1 статті 41 КВК України). За радянських часів цей вид покарання передбачав можливість відбування виправних робіт в «інших місцях». Каральні властивості виправних робіт підсилювалися звільненням особи з попереднього місця роботи та його працевлаштуванням на нове місце роботи (навіть без врахування бажання засудженого). Такий стан можна було фактично називати примусовою працею, оскільки засуджений без власного бажання звільнявся зі свого місця роботи та без врахування думки засудженого його могли працевлаштувати на будь-яку іншу роботу. Стан змінився у зв'язку

з тим, що в сучасних умовах, по-перше, не так просто знайти роботу в «інших місцях», а також переведення в «інші місця» є недоцільним, оскільки це може перешкодити здійсненню відрахувань із заробітку засудженого.

Виконання покарання у виді виправних робіт здійснюється на основі участі засуджених осіб у суспільно корисній праці і контролю за їхньою поведінкою відповідно до вимог КВК України (частина 2 статті 41 КВК України). Це положення закону є дещо незрозумілим та суперечить міжнародним стандартам, які заперечують можливість покарання працею. Крім того, незрозуміло чому покарання взагалі визначено через категорію «участь у праці». Хіба участь у праці можна розглядати як покарання?

Серед основних засобів виправлення і виховання осіб, засуджених до виправних робіт законодавець називає: суспільно корисну працю, соціально-виховну роботу, виконання порядку відбування покарання, загальноосвітнє та професійно-технічне навчання, громадський вплив та контроль за поведінкою засуджених відповідно до вимог КВК України. Багато з вказаних засобів є деклараціями, оскільки вони не мають механізму реалізації та контролю. Наприклад, фактично відсутня соціально-виховна робота із засудженими, а також навчання.

Що стосується *органів внутрішніх справ*, то при проведенні індивідуально-профілактичної роботи з особами, засудженими до покарання у виді виправних робіт, органи внутрішніх справ виконують: постанови суду та подання інспекції про розшук засуджених осіб, місцезнаходження яких невідоме; подання про привід засуджених осіб, які не з'явилися за викликом до інспекції без поважних причин або ухиляються від явки до них у зв'язку з розглядом кримінальних справ за ухилення від відбування покарання у виді виправних робіт.

Розглядаючи порядок виконання виправних робіт необхідно торнутися питання *про прийняття до виконання вироків суду стосовно осіб, засуджених до покарань у виді виправних робіт, та їх облік*.

Вирок суду, який набрав законної сили, інше рішення суду стосовно осіб, засуджених до виправних робіт, приводяться до виконання не пізніше десятиденного строку з дня набрання ними законної сили або звернення їх до виконання (ч. 4 ст. 41 КВК України).

Документом, що підтверджує наявність підстав для притягнення засудженої особи до відбування виправних робіт, є копія вироку

(постанови, ухвали) суду та розпорядження про його виконання, які завірені підписом судді та печаткою.

У необхідних випадках до копії вироку суду додаються:

- при заміні вироку — копія постанови (ухвали) суду.
- при заміні обмеження волі або позбавлення волі виправними роботами на підставі ст. 82 КК України — копія постанови (ухвали) суду.
- при застосуванні акту помилування у разі заміни покарання або його невідбутої частини виправними роботами на підставі ст. 85 КК України — копія розпорядження Державного департаменту України з питань виконання покарань (термінологія до теперішнього часу в Інструкції не змінена) про виконання Указу Президента України про помилування.
- при заміні покарання або його невідбутої частини виправними роботами у зв'язку з законом України про амністію на підставі ч. 3 ст. 86 КК України — копія постанови (ухвали) суду.

У день надходження до інспекції копії вироку (постанови, ухвали) суду стосовно особи, засудженої до покарання у виді виправних робіт, дані про неї заносяться до журналу обліку осіб, засуджених до виправних робіт.

Отже законодавець наводить та розшифровує декілька видів документів, з якими закон пов'язує можливість виконання виправних робіт.

До суду, який виніс вирок (постанову, ухвалу), інспекція у десятиденний термін надсилає повідомлення про прийняття вироку до виконання. У разі заміни невідбутої частини покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі покаранням у виді виправних робіт повідомлення у такий самий термін надсилається до установи виконання покарань, з якої засуджену особу було звільнено.

На осіб, яким невідбутий строк обмеження або позбавлення волі замінено виправними роботами, адміністрація установи виконання покарань направляє до підрозділу інспекції за обраним місцем проживання засудженою особою дві копії вироку та постанови суду, підписку засудженої особи про явку до інспекції в триденний термін після прибуття, а також довідку, у якій вказано дані на засуджену особу, дата звільнення та дані про рідних.

Після реєстрації в інспекції копій зазначених вище документів на кожну засуджену особу заповнюється облікова картка та заводиться

особова справа. Облікова картка зберігається в особовій справі у конверті. В особовій справі містяться копія вироку (постанови, ухвали) суду та матеріали, що свідчать про відбування покарання засудженою особою. Матеріали підшиваються у хронологічному порядку, нумеруються та заносяться до опису документів, які знаходяться в її особовій справі. Порядковий номер особової справи, облікової картки та номер, за яким у журналі зареєстровано копію вироку (постанови, ухвали) суду, мають збігатися.

Про взяття засудженої особи на облік інспекція у десятиденний термін повідомляє орган внутрішніх справ за місцем проживання засудженої особи для проведення з нею необхідних індивідуально-профілактичних заходів та направляє сторожову картку до відділу (відділення) у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб.

Документами персонального обліку осіб, засуджених до покарання у виді виправних робіт, є: журнал обліку осіб, засуджених до покарання у виді виправних робіт (прошитий, пронумерований, скріплений печаткою та зареєстрований у книзі обліку журналів), облікова картка та особова справа.

Законодавець регламентує питання про місце обліку засудженої особи та можливість його зміни, а також про облік непрацюючих засуджених.

Особи, засуджені до покарання у виді виправних робіт, перебувають на обліку в тому підрозділі інспекції, на території обслуговування якого розташована бухгалтерія та адміністрація підприємства. Якщо засуджена особа перебуває на обліку в одному підрозділі інспекції, а фактично працює на території обслуговування іншого підрозділу, то працівник інспекції надсилає доручення до підрозділу інспекції за місцем роботи, в якому вказує всі необхідні відомості з проханням здійснити перевірку за місцем роботи та скласти про це відповідний акт. Такі доручення виконуються протягом п'ятнадцяти днів з дня отримання.

Непрацюючі засуджені особи беруться на облік підрозділу інспекції за місцем проживання. При працевлаштуванні таких осіб вони передаються на облік до підрозділу інспекції, на території якого знаходиться підприємство.

Стосовно осіб, які вибули до закінчення строку відбування покарання з території, що обслуговується підрозділом інспекції, у зв'язку

зі зміною місця роботи, надсилається повідомлення до підрозділу інспекції за новим місцем роботи засудженої особи.

Після отримання підтвердження про надходження особової справи, засуджена особа знімається з обліку, про що робиться відповідний запис у журналі обліку.

У разі звільнення засудженої особи з роботи працівник підрозділу інспекції, на обліку якого вона перебуває, здійснює заходи щодо її працевлаштування.

У десятиденний термін після взяття засудженої особи на облік, звільнення від відбування покарання, а також після його відбуття інспекція направляє сповіщення до підрозділів інформаційних технологій головних управлінь МВС України.

Після оформлення у встановленому вище порядку документів стосовно осіб, засуджених до покарання у виді виправних робіт, працівник інспекції не пізніше десятиденного терміну з дня реєстрації копії вироку (постанови, ухвали) суду, направляє на підприємство копію вироку та повідомлення про щомісячне відрахування визначеної судом частини заробітної плати і перерахування утриманої суми в дохід держави.

Кожну засуджену особу після взяття на облік викликають до інспекції на співбесіду (неповнолітні — з батьками або особою, яка їх заміняє), під час якої їй роз'яснюються порядок та умови відбування виправних робіт, про що у засудженої особи відбирається підписка.

Якщо при уточненні місця роботи засудженої особи з'ясується, що на час звернення вироку до виконання вона не працює, засудженій особі видається направлення до відповідного центру зайнятості населення і встановлюється строк для працевлаштування 15 днів. Така особа не має права відмовитися від запропонованої роботи чи перекваліфікації. Якщо засуджений без поважної причини не працевлаштувався у встановлений термін і не став на облік у центрі зайнятості, то він викликається до інспекції і дає письмове пояснення про причини ухилення від відбування покарання. В таких випадках засудженому виноситься письмове попередження про притягнення до кримінальної відповідальності. У разі подальшого ухилення від відбування покарання від засудженої особи відбирається письмове пояснення, виноситься письмове застереження у виді попередження та надається ще 10 днів для працевлаштування.

Якщо засуджена особа без поважної причини не працювала у установленій термін і не стала на облік у центрі зайнятості населення, працівник інспекції, узявши довідку про це з відповідного центру зайнятості, надсилає подання про ухилення від відбування покарання, прокуророві для вирішення питання про притягнення засудженого до кримінальної відповідальності відповідно до ч. 2 ст. 389 КК України.

Обчислення строку відбування покарання у виді виправних робіт. Початком строку відбування покарання у виді виправних робіт є день, з якого фактично розпочато відрахування із заробітку засудженої особи, але не раніше ніж вирок набрав чинності (ч. 1 ст. 43 КВК України).

Строк покарання у виді виправних робіт обчислюється роками, місяцями і днями, протягом яких засуджена особа працювала і з її заробітку провадилося відрахування.

Число днів, відпрацьованих засудженою особою, має бути не менше за число робочих днів, які припадають на кожний місяць встановленого судом строку покарання.

Обчислення строку відбування покарання проводиться на підставі відомостей про роботу засудженої особи на підприємстві, які кожного місяця надсилаються власником підприємства до інспекції.

У відомостях зазначаються кількість робочих днів за графіком на підприємстві, кількість фактично відпрацьованих засудженою особою робочих днів, кількість і причини невідпрацьованих нею днів згідно з графіком, кількість днів тимчасової непрацездатності за листом непрацездатності та з інших причин, розмір заробітної плати і утримань з неї за вироком суду.

У разі, коли засуджена особа працює у фізичної особи підприємця, в якого відсутні бухгалтер та печатка, такі відомості можуть бути надані тільки за підписом підприємця. У такому випадку після взяття на облік засуджена особа подає до інспекції копію трудового договору (трудоий договір обов'язково укладається в письмовій формі і в тижневий строк з моменту фактичного допущення працівника до роботи реєструється в державній службі зайнятості за місцем проживання роботодавця (ст. 24, 241 КЗоТ) та у відділі реєстрації фізичних осіб державної податкової інспекції).

Якщо кількість днів, які зараховуються у строк відбування покарання в даному місяці, перевищує кількість робочих днів за графі-

ком, то в строк відбування покарання зараховується один календарний місяць.

Якщо засуджена особа не відпрацювала необхідної кількості днів і відсутні підстави, встановлені КВК України для заліку невідпрацьованих днів у строк покарання, відбування виправних робіт триває до повного відпрацювання засудженою особою призначеної кількості робочих днів.

Відповідно до КВК у строк відбування виправних робіт зараховується:

Час, протягом якого засуджена особа не працювала з поважних причин і за нею відповідно до закону зберігалася заробітна плата.

Час, коли засудженій особі не надавалася робота на підприємстві через її відсутність, що підтверджується наказом по підприємству (або витягом з нього) за підписами керівника та бухгалтера, скріпленими печаткою.

Час, протягом якого засуджена особа перебувала на обліку в державній службі зайнятості і їй було надано статус безробітної, що підтверджується відповідною довідкою щокварталу.

Час, протягом якого засуджена особа перебувала під вартою у зв'язку з учиненням злочину, за який відбуває виправні роботи. У строк відбування виправних робіт зараховуються строки позбавлення волі і інших покарань за правилами, визначеними ст. 72 КК України (1 день позбавлення волі = 6 днів виправних робіт).

У строк відбування покарання не зараховується:

- час хвороби, викликаного алкогольним, наркотичним або токсичним сп'янінням або діями, пов'язаними з ними, грубим порушенням правил техніки безпеки, умисним заподіянням собі тілесних ушкоджень.
- час відбування адміністративного стягнення у виді арешту або виправних робіт.
- час тримання під вартою як запобіжного заходу з іншої кримінальної справи у період відбування виправних робіт у випадках, коли вина в учиненні злочину доведена у встановленому законом порядку.
- час відбування засудженими особами покарання у виді виправних робіт зараховується в загальний стаж роботи, запис до трудової книжки про відбуття строку покарання не вноситься (ч. 3 ст. 42 КВК України).

3. Умови відбування покарання у виді виправних робіт

Особи, засуджені до виправних робіт, залишаються працювати на тому підприємстві, на якому вони працювали до засудження (на тій самій посаді чи роботі). Переведення вказаних осіб на іншу посаду чи роботу здійснюється на підставах, передбачених законодавством про працю, за винятком обмежень, установлених вироком суду та кримінально-виконавчим законодавством.

У період відбування покарання у виді виправних робіт засудженим особам забороняється звільнитися з роботи за власним бажанням без письмового дозволу інспекції. Працівники інспекції перевіряють обґрунтованість заяви засудженої особи про звільнення з роботи за власним бажанням та за наявності довідки з нового місця роботи про можливість її працевлаштування, виносять постанови про дозвіл або відмову у звільненні. Винесене рішення працівника інспекції засуджений може оскаржити у вищого керівництва.

Особам, засудженим до покарання у виді виправних робіт, надається щорічна відпустка, час якої не зараховується до строку відбування покарання (ч. 2 ст. 42 КВК України).

Засуджені особи, які відбувають покарання у виді виправних робіт, зобов'язані:

- додержуватися встановлених порядку та умов відбування покарання;
- сумлінно ставитися до праці;
- з'являтися за викликом до інспекції;
- повідомляти інспекцію про зміну місця проживання;
- періодично з'являтися на реєстрацію до інспекції у встановлені постановою дні;
- відмічатися в листку реєстрації;
- не виїжджати без дозволу інспекції за межі України;
- не звільнитися з роботи за власним бажанням без дозволу інспекції;
- не порушувати порядок і умови відбування покарання;
- виконувати встановлені обов'язки;
- не вчиняти проступки, за яких їх може бути притягнуто до адміністративної відповідальності;
- не допускати прогулів, а також порушень трудової дисципліни;

- не з'являтися на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння.

Як видно, фактично йдеться про правовий статус засудженого до виправних робіт, оскільки наведені додаткові та специфічні обов'язки засудженого.

Працівник інспекції виносить постанову про встановлення днів реєстрації щодо кожної засудженої особи окремо та контролює явку їх на реєстрацію. Періодичність явки на реєстрацію встановлюється в залежності від вчиненого злочину та ставлення засуджених осіб до відбування покарання від одного до шести разів у квартал.

Працівник інспекції може надавати засудженим особам дозвіл на виїзд за межі України тільки у випадках направлення їх у відрядження з місця роботи, потреби проходження курсу лікування та в разі смерті близького родича (подружжя, батьки, діти, усиновлювачі, усиновлені, рідні брати й сестри, дід, баба, онуки), що обов'язково повинно підтверджуватися документально.

У разі прийняття рішення про надання засудженій особі дозволу на виїзд за межі України (відмову у наданні дозволу на виїзд), працівник інспекції виносить мотивовану постанову, яка видається засудженій особі.

У разі неявки за викликом до інспекції без поважних причин засуджені особи за поданням інспекції можуть бути піддані приводу через відповідні органи внутрішніх справ. Поважними причинами неявки засудженої особи до інспекції в призначений строк визнаються: несвоєчасне одержання виклику, хвороба та інші обставини, що фактично позбавляють її можливості своєчасно прибути за викликом і які документально підтверджені (ч. 6 ст. 41 КВК України).

Щодо особи, яка згідно з висновком лікарсько-трудової експертної комісії під час відбування покарання стала непрацездатною, працівник інспекції надсилає до суду подання, особову справу та зазначений вище висновок про заміну покарання у виді виправних робіт штрафом відповідно до частини третьої ст. 57 КК України) та ч. 5 ст. 42 КК України, при цьому до вирішення зазначеного питання судом відбування покарання призупиняється. Стосовно засудженої особи, яка після постановлення вироку суду досягла пенсійного віку, а також жінки, яка стала вагітною, працівник інспекції надсилає до суду подання про звільнення такої особи від відбування покарання відповідно до частини другої

ст. 57 КК України та ч. 6 ст. 42 КВК України, при цьому до вирішення зазначеного питання судом відбування покарання призупиняється.

Порядок провадження відрахувань із заробітків осіб, засуджених до покарання у виді виправних робіт

Відрахування відповідно до вироку суду із заробітної плати засудженої особи починаються з наступного дня після надходження копії вироку та повідомлення на підприємство, але не раніше, ніж вирок набрав законної сили (ч. 2 ст. 45 КВК України).

Відрахування провадяться з усієї суми заробітку засудженої особи, без виключення з цієї суми податків та інших платежів і незалежно від наявності претензій до засудженої особи за виконавчими документами, за кожний відпрацьований місяць при виплаті заробітної плати (ч. 2 ст. 45 КВК України).

Якщо засуджена особа працює на роботах з періодичним нарахуванням заробітної плати (сезонні роботи в сільському господарстві, на риболовецьких та рибопереробних підприємствах тощо), то відрахування провадяться у міру її нарахування.

При проведенні відрахувань із заробітку засуджених осіб у цей заробіток включається як грошова, так і натуральна частина їх прибутків. Натуральна частина прибутків, утримана із засуджених осіб, залишається в розпорядженні підприємств, а її вартість за державними закупівельними цінами перераховується в дохід держави.

Якщо засуджена особа працює за сумісництвом на кількох підприємствах, то відрахування провадяться із заробітку за кожним місцем роботи в розмірі, установленому вироком суду, у зазначеному вище порядку (ч. 2 ст. 45 КВК України).

Відрахування не провадяться з грошових допомог, які одержуються в порядку загальнообов'язкового державного соціального страхування і соціального забезпечення, виплат одноразового характеру, не передбачених системою оплати праці, сум, які виплачуються як компенсація за витрати, пов'язані з відрядженням, та з інших компенсаційних виплат (ч. 3 ст. 45 КВК України).

Утримані в дохід держави із заробітку засуджених осіб кошти підприємством перераховуються до державного бюджету через банківські установи.

Якщо засуджена особа працює у приватного підприємця, у якого немає бухгалтера та розрахункового рахунку в банку, то утримані

кошти із заробітку засудженої особи можуть пересилатись у дохід держави приватним підприємцем особисто через будь-яку установу банку (наприклад Ощадбанку), а документи, що свідчать про це, подаються ним після сплати до інспекції і долучаються до особової справи.

Якщо засуджена особа є сама приватним підприємцем або фермером, то сума щомісячних утримань визначається виходячи з прогнозованого прибутку. Кінцевий розрахунок здійснюється за підсумками року, виходячи з розміру отриманого нею прибутку. Відомості про отриманий прибуток інспекція запрошує у податкових органах за місцем проживання засуджених осіб і долучає їх до особової справи.

Одержання утриманих коштів готівкою забороняється.

Працівники інспекції щомісяця відвідують установи казначейств з метою отримання виписок з поточних рахунків та копій платіжних доручень.

Якщо засуджена особа відбула призначений строк виправних робіт, але відрахування з її заробітної плати, через її затримку, не були вчасно перераховані в дохід держави в повному обсязі (що підтверджено розрахунковими відомостями з місця роботи засудженої особи), то така засуджена особа знімається з обліку, а його облікова картка вноситься до картотеки дебіторської заборгованості в підрозділу інспекції, де вона перебуває до того часу, доки підприємство не перерахує всіх належних коштів. При цьому інспекція інформує прокурора для вжиття заходів щодо перерахування зазначених коштів в дохід держави.

При банкрутстві підприємства, його ліквідації та реорганізації у разі відсутності правонаступника, а також при неперерахуванні підприємством зазначених коштів у дохід держави протягом трьох років через їх відсутність, що підтверджується документально, дана заборгованість списується відповідним актом (акт складається бухгалтером і працівником інспекції та затверджується начальником територіального органу управління Департаменту).

Заходи заохочення і стягнення, що застосовуються до осіб, засуджених до покарання у виді виправних робіт

Власник підприємства стосовно осіб, засуджених до покарання у виді виправних робіт, може застосовувати заходи заохочення і стягнення, передбачені законодавством про працю.

Працівник інспекції за зразкову поведінку і сумлінне ставлення до праці стосовно засудженої особи може застосовувати такі заходи заохочення:

- подання до суду матеріалів на засуджену особу щодо умовно-дострокового звільнення або заміни невідбутої частини покарання штрафом на підставі ч. 2 ст. 46 КВК України.
- зарахування часу щорічної відпустки у строк відбування покарання.
- подання про умовно-дострокове звільнення засудженої особи від відбування покарання або заміну невідбутої частини покарання штрафом готується інспекцією спільно із спостережною комісією або службою у справах неповнолітніх стосовно засудженої особи, яка відбула установлену КК України частину строку покарання та сумлінною поведінкою і ставленням до праці довела своє виправлення. Подання разом з особою справою засудженої особи надсилається для розгляду до суду за місцем відбування нею покарання (ч. 3 ст. 46 КВК України). До особової справи засудженої особи додається характеристика на неї від власника підприємства. Вивчивши матеріали про поведінку засудженої особи на виробництві та в побуті, ставлення до праці за період відбування покарання, інспекція надсилає до суду її особову справу та подання про умовно-дострокове звільнення. Крім цього, до суду надсилаються такі матеріали: копія облікової картки (оригінал облікової картки залишається в інспекції для контролю за своєчасним перерахуванням утриманих коштів у дохід держави); довідка про відбутий строк покарання засудженою особою на день направлення матеріалів до суду.

За наявності підстав за десять днів до надання засудженій особі щорічної відпустки працівник інспекції виносить мотивовану постанову про зарахування її часу до строку відбування покарання та про перерахування підприємством утриманих коштів із заробітку засудженої особи за час відпустки в дохід держави. Постанова про це негайно направляється на підприємство, оскільки заробітна плата за час відпустки виплачується не пізніше ніж за три дні до її початку (ст. 21 ЗУ «Про відпустки»), а копія постанови долучається до особової справи засудженої особи. Щорічна відпустка, надається строком не менше

двадцяти чотирьох календарних днів (ст. 6 ЗУ «Про відпустки»), тому в такому випадку до строку відбуття покарання зараховується один календарний місяць.

За порушення порядку та умов відбування покарання у виді виправних робіт до засудженої особи може застосовуватися інспекцією застереження у виді письмового попередження про притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 4 ст. 46 КВК України). Перед накладенням стягнення засуджена особа дає письмове пояснення про причини допущеного порушення. Стосовно особи, яка ухиляється від відбування покарання у виді виправних робіт, інспекція надсилає прокуророві матеріали, що свідчать про ухилення, для вирішення питання про притягнення засудженої особи до кримінальної відповідальності відповідно до ч.2 ст. 389 КК України (доставлення такого засудженого до прокуратури та до суду здійснюється працівниками органів внутрішніх справ).

Ухиленням засудженої особи від відбування покарання у виді виправних робіт є:

- невиконання встановлених обов'язків;
- порушення порядку та умов відбування покарання;
- вчинення проступку, за який її було притягнуто до адміністративної відповідальності;
- допущення більше двох разів протягом місяця прогулів, а також більше двох порушень трудової дисципліни протягом місяця або поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння.

Порушником визнається також засуджена особа, яка не з'явилась без поважної причини до інспекції або зникла з метою ухилення від відбування покарання, а також засуджена особа, яка виїхала без дозволу інспекції за межі України.

Разом з поданням до прокуратури направляються: копія вироку; копія облікової картки; довідка про допущені порушення і вжиті заходи впливу; довідка про відбутий строк покарання на день направлення подання до прокуратури; інші матеріали, що свідчать про ухилення засудженої особи від відбування покарання.

Обов'язки власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу за місцем відбування засудженими особами покарання у виді виправних робіт. На власника підприємства за міс-

цем відбування покарання особами, засудженими до покарання у виді виправних робіт, покладаються:

- щомісячне відрахування визначеної вироком суду частини заробітної плати і перерахування у встановленому порядку утриманої суми в дохід держави.
- додержання порядку та умов відбування покарання, передбачених КВК України.
- своєчасне інформування працівників інспекції про ухилення засудженої особи від відбування покарання, переведення її на іншу роботу чи посаду, а також її звільнення.
- щомісячне інформування працівників інспекції про кількість робочих днів за графіком на підприємстві, кількість фактично відпрацьованих засудженою особою робочих днів, розмір заробітної плати і утримань з неї за вироком суду, кількість прогулів, кількість днів тимчасової непрацездатності за листком непрацездатності та з інших причин.

У разі систематичного неправильного або несвоєчасного відрахування сум із заробітку засудженої особи, а також невиконання інших вимог, передбачених ст. 44 КВК України, працівник інспекції надсилає матеріали прокуророві для вирішення питання про притягнення винних осіб до відповідальності згідно із законом.

Організація та проведення розшуку осіб, засуджених до покарання у виді виправних робіт, місцезнаходження яких невідоме

Якщо місцезнаходження осіб, засуджених до покарання у виді виправних робіт, невідоме, а також у разі неприбуття після звільнення з місць обмеження або позбавлення волі до обраного місця проживання (при заміні покарання більш м'яким) працівник підрозділу інспекції, у якому засуджена особа перебуває на обліку (на територію обслуговування якого мала прибути), проводить початкові розшукові дії (опитує родичів, сусідів та знайомих засудженої особи, установлює її можливе місцеперебування і зв'язки за межами місця проживання; через працівників відділу кадрів за місцем роботи або навчання встановлює осіб, які можуть знати місцезнаходження засудженої особи; направляє запити: за місцем проживання родичів та знайомих засудженої особи, до адресно-довідкового бюро, ЖЕКу, селищної, сільської або міської ради; перевіряє: медичні установи за місцем проживання, морги, за обліками органів внутрішніх справ).

Якщо протягом 30 днів місцезнаходження засудженої особи не встановлене, то працівник інспекції передає подання, копію вироку суду та матеріали початкового розшуку з супроводжувальним листом до органів внутрішніх справ для здійснення подальшого розшуку засудженої особи.

Одночасно з цим стосовно засудженої особи прокуророві надсилається подання для вирішення питання про порушення кримінальної справи за ухилення від відбування покарання.

Зниклим з місця проживання визнається засуджена особа, місцезнаходження якої не встановлено протягом 30 днів у результаті проведення інспекцією початкових розшукових заходів.

Підстави та порядок зняття з обліку осіб, засуджених до покарання у виді виправних робіт

Виконання покарання у виді виправних робіт припиняється, і засуджені особи знімаються з обліку у зв'язку з:

- відбуттям призначеного вироком суду покарання;
- засудженням за ухилення від відбування покарання у виді виправних робіт;
- амністією або помилуванням;
- скасуванням вироку;
- умовно-достроковим звільненням, заміною виправних робіт штрафом;
- звільненням від відбування покарання.

З обліку також знімаються: померлі; особи, засуджені за учинення нового злочину; засуджені особи, які вибули з території обслуговування у зв'язку зі зміною місця роботи.

У день закінчення строку покарання у виді виправних робіт, а при звільненні за іншими підставами — не пізніше наступного робочого дня після одержання відповідних документів, працівник інспекції направляє повідомлення власнику підприємства про припинення відрахувань із заробітної плати засудженої особи (ч. 6 ст. 153 КВК України) і знімає засуджену особу з обліку.

Зняття засудженої особи з обліку за іншими підставами здійснюється в день надходження відповідних документів до інспекції.

У десятиденний термін після зняття з обліку особи, яка підлягає призову на строкову військову службу, у відповідний військкомат направляється повідомлення. У такий самий термін про зняття з обліку

засудженої особи направляється повідомлення до відділу (відділення) у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб.

Про дату та підстави зняття засудженої особи з обліку робляться відповідні відмітки в журналі обліку засуджених до покарання у виді виправних робіт, в обліковій картці та на першій сторінці обкладинки особової справи.

Засудженій особі, яка відбула призначений судом строк покарання у виді виправних робіт, за її вимогою може видаватися довідка про відбуття покарання або про звільнення від нього (ч. 6 ст. 153 КВК України).

Тема 6

Виконання покарання у виді громадських робіт

1. Поняття та правова природа покарання у виді громадських робіт.
2. Органи виконання громадських робіт, їх компетенція та порядок звернення до виконання громадських робіт.
3. Умови відбування громадських робіт.
4. Відповідальність засуджених до покарання у виді громадських робіт.

Література: Кримінальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Інструкція про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань, № 270/1560, 19.12.2003, Наказ, Державний департамент України з питань виконання покарань (Розділ 2), КОНВЕНЦІЯ МОТ № 29 «О принудительном или обязательном труде», стаття 2.

1. Поняття та правова природа покарання у виді громадських робіт

Починаючи з 2001 р., коли, тоді ще в ВТКУ, були внесені розділи, які регламентували нові види покарання, в кримінально-виконавчому законодавстві України з'явився такий вид покарання, як покарання у виді громадських робіт. З 2004 року, вже в рамках КВКУ, цей вид покарання продовжив свою історію, як покарання, не пов'язане з ізоляцією засуджених від суспільства.

У зв'язку з тим, що громадські роботи є відносно новим видом покарання для кримінального та кримінально-виконавчого права, треба сказати декілька слів про громадські роботи взагалі.

Громадські роботи мають таку дуже давню історію. Результатами їх проведення були монументальні споруди на честь богів чи правителів. Храми, канали, кріпосні стіни, дороги, дамби і багато споруд. Наприклад, громадські роботи широко використовувалися після «великої депресії» 1929–1930 років в рамках заходів стабілізації Президента Ф. Рузвельта. Основними об'єктами тоді було будівництво доріг, портових споруд тощо.

Стосовно організації громадських робіт існує думка, що вони повинні відповідати таким критеріям як:

- а) бути суспільно значущими;
- б) підприємства, установи і організації, які залучають громадян на громадські роботи повинні бути неприбутковими або виключно державної форми власності;
- в) відносини між суб'єктами громадських робіт (працівником і роботодавцем) повинні регулюватись виключно трудовим законодавством;
- г) носити тимчасовий характер, не створювати нових або ліквідувати старих постійних робочих місць;
- д) не повинні містити робіт з підвищеним ризиком травматизму, тобто які потребують особливих умов охорони праці;
- е) рівень оплати праці на них повинен бути не нижчим ніж в тарифікаційних нормах на зазначені види робіт (послуг).

Організація оплачуваних громадських робіт регламентується статтею 23 Закону України «Про зайнятість населення» та Положенням про порядок організації та проведення оплачуваних громадських робіт, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1998 року № 578.

Але все це стосується громадських робіт як інституту трудового права.

Як свідчить системний аналіз чинного законодавства громадські роботи як вид покарання мають суттєву специфіку порівняно з іншими громадськими роботами.

Необхідність в розгляді цього покарання у зв'язку з громадськими роботами, які організуються службами зайнятості допомагає з'ясувати сутність цього покарання, виявити його особливості та атрибутивні риси, а також замислитися над перспективами реалізації, застосування та вдосконалення цього покарання.

Вітчизняна правова доктрина називає в тому числі і цей вид покарання серед покарань альтернативних позбавленню волі та орієнтує органи держави на розширення застосування таких видів покарання до засуджених.

Отже, перша суттєва риса цього покарання є те, що воно не пов'язано з ізоляцією засудженого від суспільства та є більш гуманним по відношенню до покарань, які передбачають фізичну ізоляцію засудженого.

Разом з громадськими роботами до покарань, які є альтернативою позбавленню волі відносять — виправні роботи, позбавлення спеціальних або військових звань, штраф, заборона займати певні посади або займатися певною діяльністю, ін.

Як видно, ці покарання, дійсно не позбавляють засудженого його права на свободу пересування, але обмежують його.

Наступною специфічною рисою цього покарання є ті правовідносини, на які спрямована каральна сутність громадських робіт. Кожне покарання є примусовим актом, який обмежує засудженого в певному колі прав та обов'язків. Деякі покарання обмежують засудженого у його праві на свободу пересування, вільного вибору місця проживання, інші покарання обмежують трудові права засудженого (виправні роботи, позбавлення права займати певні посади), є покарання які обмежують майнові права засудженого (штраф, конфіскація, тощо). Громадські роботи обмежують цілу низку прав засудженого. Оскільки засуджений повинен працювати у вільний час, можна стверджувати, що це покарання обмежує засудженого у його праві на вільних час (час відпочинку) або дозвілля. Крім того, за виконання роботи під час відбування громадських робіт засудженому не сплачують гроші. Отже, засуджений обмежується в майнових правах. Можна також вести мову й про моральний вплив цього покарання, оскільки громадські роботи, як правило є некваліфікованими та не потребують спеціальних навичок.

Ще одним моментом, на який обов'язково слід звернути увагу при з'ясуванні сутності покарання у виді громадських робіт, є правовий зв'язок між засудженим та тими особами (юридичними, фізичними) де працює засуджений. Особливість цього зв'язку полягає в тому, що засуджений направляється для роботи на підприємства, в установу або організацію і працює там у вільний від основної роботи час. З першо-

го погляду начебто все зрозуміло, але якщо поставити питання щодо сутності правовідносин, які виникають між засудженим та підприємством, стає ясно, що вони носять, так би мовити «умовно трудовий» характер. Чому це так?

Пов'язано це з тим, що:

- коли засуджений працює, йому не нараховується та не виплачується заробітна плата;
- засуджений не стає членом трудового колективу і тому, фактично, на нього не розповсюджуються положення колективного договору, соціальні гарантії та захист, які відносяться до працівників підприємства;
- на засудженого не ведеться трудова книжка;
- засуджений не отримує чергової відпустки за місцем відпрацювання громадських робіт;

Ця специфіка, з одного боку допомагає з'ясувати сутність громадських робіт, а з іншого викликає цілу низку питань. Наприклад, яким чином вирішувати трудовий конфлікт, який може виникнути між підприємством та засудженим, яким чином розповсюджувати правила про охорону праці на засуджених, ін.

Тут треба звернути увагу на такий момент. Безоплатний та примусовий характер громадських робіт може викликати питання про допустимість цього покарання з огляду на міжнародну заборону примусового та рабського труда. Конвенція МОП № 29 від 28.06.1930 р. «Про примусову або обов'язкову працю» в ст. 2 встановлює положення, згідно з яким під примусовою чи обов'язковою працею розуміють будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від якої-небудь особи під загрозою якогось покарання і для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг.

Під термін «примусова або обов'язкова праця» не підпадають:

- a) будь-яка робота чи служба, що її вимагають на підставі законів про обов'язкову військову службу і застосовують для робіт суто воєнного характеру;
- b) будь-яка робота чи служба, що є частиною звичайних громадянських обов'язків громадян повністю самоврядної країни;
- c) будь-яка праця або служба, здійснення якої вимагається від будь-якої особи за вироком, який винесено рішенням судового органу, за умови, що ця робота або служба буде проводитися

під наглядом та контролем державних властей і що ця особа не буде передана у розпорядження приватних осіб, компаній або товариств;

Тобто, виконання роботи за вироком суду не може вважатися примусовою працею, але виходячи зі змісту міжнародних актів засудженого не можна передавати для виконання громадських робіт у розпорядження приватних осіб, компаній або товариств. Чинне кримінально-виконавче законодавство України не містить таких обмежень.

Праця в цьому покаранні відіграє іншу роль. Так, каральна сутність громадських робіт полягає, перш за все, в тому, що засуджений обмежується в можливості розпоряджатися вільним часом. У свій вільний час він повинен працювати. І тому можна вести мову про те, що під час відбування громадських робіт саме праця є втіленням, матеріалізацією карального впливу на засудженого.

В Україні цей вид покарання в цей час має незначну поширеність, але зважаючи на те, що громадські роботи містяться лише у 14 санкціях статей КК України, покарання можна вважати таким, що працює. Крім іншого, громадські роботи не призначаються особам, визнаним інвалідами першої або другої групи, вагітним жінкам, особам, які досягли пенсійного віку, а також військовослужбовцям строкової служби.

Виходячи з всього вищенаведеного можна навести наступне визначення цього покарання.

Громадські роботи — це основний вид покарання, яке призначається за вироком суду та полягає у притягненні засудженого до суспільно-корисних робіт на безоплатній основі у вільний від основної роботи час.

2. Органи виконання громадських робіт, їх компетенція та порядок звернення до виконання громадських робіт

Виконання покарання у виді громадських робіт покладається на кримінально-виконавчу інспекцію. Як відомо, кримінально-виконавча інспекція — це орган, який входить до кримінально-виконавчої служби, підпорядковується Державній пенітенціарній службі України

та виконує покарання у виді виправних робіт, громадських робіт, позбавлення права займати певні посади та займатися певною діяльністю, а також здійснює контроль за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням або умовно-достроково, а також звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 10 ЗУ «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»).

Проведення індивідуально-профілактичної роботи за місцем проживання засудженої особи з метою її виправлення та недопущення учинення нею нового злочину покладається на органи внутрішніх справ.

Крім того, в виконанні цього покарання приймають участь органи місцевого самоврядування та підприємства, установи, організації, де засуджені відбувають громадські роботи. Органи місцевого самоврядування беруть участь у вказаному процесі опосередковано. Вони спільно з кримінально-виконавчою інспекцією визначають ті підприємства, установи, організації, де засуджені можуть відбувати громадські роботи.

Зрозуміло, що найголовнішу роль та суттєву участь у процесі виконання-відбування громадських робіт відіграє кримінально-виконавча інспекція.

Працівники цього органу мають дуже широке коло функцій, які допомагають здійснювати кримінально-виконавчу діяльність та реалізовувати кримінальне покарання у виді громадських робіт. Так, інспекції:

- ведуть облік та реєстрацію засуджених осіб;
- здійснюють роз'яснення порядку і умов відбування покарання;
- погодження з органами місцевого самоврядування переліку об'єктів, на яких засуджені особи відбувають громадські роботи;
- здійснення контролю за додержанням умов відбування покарання засудженими особами і власником підприємства за місцем відбування засудженими особами громадських робіт, а також контролюють поведінку засуджених;

Ця група функцій передбачає великий об'єм повноважень інспекції:

- підтримання постійних контактів з адміністрацією підприємств, установ, організацій та ОВС;

- здійснюють у разі потреби контрольні перевірки за місцем роботи засуджених осіб, але не менше одного разу протягом строку відбування ними покарання. За результатами перевірки складається акт у двох примірниках, один з яких залишається на підприємстві, а другий з відміткою про ознайомлення власника підприємства зберігається в особовій справі засудженої особи та використовується для контролю за усуненням виявлених недоліків;
- направляють до відповідних органів внутрішніх справ подання про привід до інспекції засуджених осіб, які без поважних причин не з'явилися за викликом до інспекції;
- здійснюють початкові розшукові заходи щодо осіб, місцезнаходження яких невідоме, та передають зібрані матеріали до відповідних органів внутрішніх справ для оголошення розшуку таких засуджених осіб;
- облік відпрацьованого засудженими особами часу;
- застосовують застереження щодо засуджених осіб, а також інші заходи впливу на осіб, які порушують порядок та умови відбування покарання або ухиляються від його відбування;
- у разі ухилення засуджених осіб від відбування покарання у виді громадських робіт направляють відповідно до частини другої статті 40 Кримінально-виконавчого кодексу України прокуророві матеріали для вирішення питання про притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності відповідно до частини другої статті 389 Кримінального кодексу України;
- ініціюють звільнення засуджених у передбачених законом випадках;
- направляють до суду подання відповідно до статті 84 Кримінального кодексу України про звільнення від відбування покарання щодо осіб, які під час відбування покарання захворіли на психічну чи іншу тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання, та відповідно до статті 37 Кримінально-виконавчого кодексу України щодо осіб, які після постановлення вироку суду визнані інвалідами першої чи другої групи або досягли пенсійного віку, а також жінок, які стали вагітними;
- проведення інших заходів, передбачених законом.

Порядок прийняття до виконання вироків суду стосовно осіб, засуджених до покарання у виді громадських робіт, та їх облік

Цей порядок є обов'язковою складовою виконання покарання у виді громадських робіт, це, власно, процесуальні норми, які регламентують послідовність дій при зверненні вироку до виконання та відповідного оформлення цього факту.

Загальне правило: Вироки суду стосовно осіб, засуджених до громадських робіт, приводяться до виконання не пізніше десятиденного строку з дня набрання вироком законної сили або звернення його до виконання (частина 4 статті 36 Кримінально-виконавчого кодексу України).

Підставою для відбування засудженими особами громадських робіт є копія вироку (постанови, ухвали) суду та розпорядження про його виконання, які завірені підписом судді та печаткою суду.

У необхідних випадках до копії вироку додаються:

- при зміні вироку — копія постанови (ухвали) суду.
- при застосуванні акта про помилування у разі заміни покарання або невідбутої його частини громадськими роботами — копія розпорядження Державної пенітенціарної служби України про виконання Указу про помилування відповідної особи.
- При зміні покарання або невідбутої його частини громадськими роботами у зв'язку із законом України про амністію — копія постанови (ухвали) суду.

У день отримання копії вироку (постанови, ухвали) суду стосовно особи, засудженої до громадських робіт, дані про таку особу заносяться до журналу обліку осіб, засуджених до покарання у виді громадських робіт.

До суду, який виніс вирок, в установу, з якої засуджена особа була звільнена, інспекція у десятиденний строк направляє повідомлення про прийняття вироку до виконання.

Про взяття на облік засудженої особи інспекція у десятиденний строк повідомляє орган внутрішніх справ для проведення із засудженою особою індивідуально-профілактичних заходів та направляє сторожову картку до відділу (відділення) у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб.

На кожну засуджену особу заводиться особова справа та заповнюється облікова картка, у якій ведеться сумарний облік відпрацьованих нею годин. Картка зберігається в особовій справі засудженої особи у конверті, який наклеюється на другу сторінку обкладинки особової справи.

В особовій справі зберігаються всі матеріали, що є підставою для притягнення засудженої особи до відбування покарання та свідчать про відбутий ним час громадських робіт, листування з цих питань. Усі документи в особовій справі підшиваються у хронологічній послідовності, аркуші особової справи нумеруються і заносяться до опису.

Взаємодія КВІ з іншими правоохоронними органами (зміна місця проживання особою, неточності у вироку, призначення покарання за новий злочин з урахуванням невідбутих громадських робіт)

У разі зміни засудженою особою місця постійного проживання до підрозділу інспекції за новим місцем мешкання надсилається запит про перевірку факту прибуття та проживання засудженої особи за новою адресою. Підрозділ інспекції за новим місцем проживання у десятиденний строк здійснює таку перевірку і в разі позитивного результату робить запит про особову справу, після отримання якої у триденний термін надсилає підтвердження.

Неточності у вироку. якщо у вироку суду, що надійшов до підрозділу інспекції, виявлені неточності, які перешкоджають виконанню покарання, то підрозділ інспекції протягом трьох днів інформує прокуратуру та суд, який виніс дане рішення, для вжиття заходів щодо усунення виявлених неточностей.

КВІ може приймати опосередковану участь у винесенні судами вироків.

Наприклад, при одержанні на особу, яка відбуває громадські роботи, копії вироку суду за новий злочин, у якому відсутні відомості про наслідки відбування покарання за першим вироком, інспекція негайно письмово інформує відповідного прокурора Автономної Республіки Крим, області, міст Києва чи Севастополя, апеляційний суд та суд, який виніс дане рішення, з метою вирішення питання про призначення засудженій особі остаточного покарання за сукупністю вироків відповідно до положень процесуального законодавства

та статті 71 Кримінального кодексу України. При цьому до вирішення зазначеного питання судом виконання першого вироку не припиняється.

*Заміна позбавлення волі, обмеження волі,
громадськими роботами*

На особу, якій невідбутий строк обмеження або позбавлення волі замінено громадськими роботами, адміністрація установи виконання покарань направляє до підрозділу інспекції за обраним місцем проживання засудженої особи дві копії вироку та постанови суду, підписку засудженої особи про явку до інспекції у триденний термін після прибуття, а також довідку, у якій вказані дані на засуджену особу, дата звільнення та дані про рідних.

Сповіднення інформаційних центрів ОВС про облік засуджених, звільнених від відбування покарання.

У десятиденний термін після взяття засудженої особи на облік, звільнення від відбування покарання, а також після його відбуття інспекція направляє сповіщення до підрозділів інформаційних технологій головних управлінь МВС України в Автономній Республіці Крим, місті Києві та Київській області, управлінь МВС України в областях, місті Севастополі та на транспорті.

Проведення ОВС індивідуально-профілактичної роботи з засудженими полягає в основному в розшуку засуджених місцезнаходження яких невідоме, здійсненні їх приводу, затримання і конвоювання. Крім того, інформаційні центри ОВС надають КВІ інформацію щодо розшуку засуджених, наявності фактів притягнення таких осіб до кримінальної або адміністративної відповідальності, обрання запобіжного заходу.

Працівники служби дільничних інспекторів міліції та кримінальної міліції у справах неповнолітніх міських і районних органів внутрішніх справ:

- ведуть облік осіб, засуджених до покарання у виді громадських робіт.
- проводять із засудженими особами індивідуально-профілактичну роботу, спрямовану на їх виправлення, попередження порушення громадського порядку та інших прав громадян, а також учинення ними нових злочинів.

- щомісяця здійснюють перевірки за місцем проживання засуджених осіб, про результати яких у кінці кожного кварталу письмовою довідкою окремо щодо кожної засудженої особи інформують інспекцію і обов'язково додають до неї матеріали перевірки (пояснення засудженої особи, рапорти та ін.), які долучаються до особових справ засуджених осіб.

3. Умови відбування громадських робіт

Умови відбування покарання у виді громадських робіт можна визначити як певні нормативні матеріально-предметні вимоги щодо їх відбування та правообмеження, яких зазнає засуджений.

Гарантійною є умова, відповідно до якої засуджені, які відбувають покарання у виді громадських робіт, виконують обов'язки та користуються правами, установленими законодавством України, з обмеженнями, передбаченими для осіб, засуджених до покарання у виді громадських робіт, та вироком суду. Тобто засудженому гарантується, що він зазнає обмежень на підставі законодавства і його діяльність та діяльність органів, які виконують цей вид покарання суворо регламентовані законом. Це одна із основних умов виконання покарання у виді громадських робіт.

Покарання у виді громадських робіт відбувається за місцем проживання засуджених осіб. Громадські роботи полягають у виконанні засудженими особами у вільний від основної роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. Виконання покарання у виді громадських робіт здійснюється на основі участі засуджених осіб у суспільно корисній праці і контролю за їхньою поведінкою.

В контексті умов виконання цього покарання наведене положення має суттєве значення, і ось чому: Одним із визначальних моментів є притягнення засудженого до праці, але ця праця носить суспільно-корисний характер. Отже праця повинна бути суспільно-корисною. Суспільна корисність праці може означати, що той результат, який досягає засуджений, виконуючи такі роботи, є корисним для суспільства саме в матеріальному сенсі. Засуджений своєю працею створює такі результати, які орієнтовані на задоволення суспільних потреб.

Мова може йти, зокрема, про прибирання, благоустрій, працю в соціальних службах, ін. Отже, така діяльність не повинна, в кінцевому підсумку, мати на меті отримання прибутку і, відповідно, підприємства, установи і організації, які залучають громадян на громадські роботи повинні бути неприбутковими або виключно державної форми власності.

Наступний момент — це те, що громадські роботи відбуваються за місцем проживання засуджених. Мова йде про те, що засуджений працює в тому регіоні та, по можливості районі, де він мешкає. Існування такого положення пояснюється тим, що воно спрямоване на полегшення контролю за засудженим, організації виконання покарання, а також проведення профілактичної роботи.

І ще один момент — виконання громадських робіт повинно здійснюватися у вільний від основної роботи або навчання час. Саме в цьому положенні і зафіксована одна з каральних властивостей громадських робіт. Громадські роботи обмежують засудженого у його особистих правах, зокрема у праві на час відпочинку, на дозвілля та вільний час. І саме в цьому полягає один з негативних наслідків цього покарання. Іншим негативним наслідком є праця і, зокрема те, що вона є безоплатною.

Безоплатність праці свідчить про наступне:

- між суб'єктами виконання-відбування громадських робіт не існує трудових правовідносин;
- залучення засудженого до праці є карою;
- така кара обмежує засудженого не лише в особистих правах, а й в майнових правах.

Обчислення строку відбування покарання у виді громадських робіт

Громадські роботи обчислюються в годинах. Громадські роботи можуть бути призначені на строк від 60 до 240 годин для повнолітніх та від 30 до 120 годин для неповнолітніх.

Громадські роботи виконуються не більш як чотири години на день, а неповнолітніми — дві години на день, але не менше двадцяти п'яти годин на місяць.

Строк громадських робіт обчислюється в годинах, протягом яких засуджена особа працювала за визначеним місцем роботи.

Для того, щоб організувати безперервне та чітке виконання і відбування покарання у виді громадських робіт з урахуванням часу роботи (навчання) засудженої особи на основній роботі та режиму роботи підприємства за місцем відбування покарання власником підприємства щомісячно складається графік відбування громадських робіт та заповнюється таблиць виходу на роботу.

До відпрацьованого часу зараховується тільки той строк, який засуджена особа відпрацювала згідно з повідомленням власника підприємства, весь інший час до строку відбування покарання не зараховується (у тому числі й час хвороби). Отже, якщо особа з якихось причин не відпрацювала певний час громадських робіт (наприклад, простій підприємства), то вона й не «отримає» відповідної кількості годин.

Також не зараховується до часу відбування покарання час, якщо засуджена особа прибула для виконання робіт у стані сп'яніння.

Кількість відпрацьованих засудженою особою годин заноситься в картку обліку, яка заповнюється щомісяця. Після відпрацювання встановленої вироком суду кількості годин інспекція надсилає власнику підприємства повідомлення про припинення відбування покарання засудженою особою, і вона знімається з обліку.

Надання засудженій особі щорічної відпустки за основним місцем роботи не зупиняє виконання покарання у виді громадських робіт (частина 2 статті 37 Кримінально-виконавчого кодексу України).

Особи, засуджені до покарання у виді громадських робіт, не відбувають покарання у вихідні та святкові дні в разі відсутності можливості здійснення контролю за виконаним ними обсягом робіт.

Умовно-дострокове звільнення стосовно осіб, засуджених до покарання у виді громадських робіт, не застосовується.

Порядок відбування покарання у виді громадських робіт засудженими особами

Після отримання копії вироку суду кожна засуджена особа викликається до інспекції (неповнолітній — з батьками або особою, яка їх заміняє). З нею проводиться бесіда, під час якої роз'яснюються порядок та умови відбування покарання, повідомляється про стягнення, які можуть бути накладені, про відповідальність за ухилення від відбування громадських робіт. За результатами бесіди засуджена особа дає підписку, у якій власноручно зазначає про ознайомлення з вимогами

щодо осіб, засуджених до громадських робіт. Крім цього, засуджена особа заповнює анкету.

Заздалегідь визначивши з органом місцевого самоврядування перелік підприємств, на яких засуджені особи відбувають громадські роботи, працівник інспекції не пізніше десятиденного строку з дня отримання копії вироку суду видає засудженій особі направлення (додаток 24 до цієї Інструкції) на одне з цих підприємств, де вона відбуватиме покарання.

Особи, засуджені до громадських робіт, **зобов'язані:**

- додержуватися встановлених законодавством порядку та умов відбування покарання;
- сумлінно ставитися до праці, працювати на визначених для них об'єктах і відпрацьовувати установлений судом строк громадських робіт;
- працювати на визначених для них об'єктах;
- відпрацьовувати установлений строк громадських робіт;
- з'являтися за викликом до інспекції;
- повідомляти інспекцію про зміну місця проживання;
- періодично з'являтися на реєстрацію до інспекції;
- не порушувати громадський порядок.

Засудженим особам забороняється без дозволу інспекції виїжджати за межі України (частина 4 статті 37 Кримінально-виконавчого кодексу України).

У відповідності до частини третьої статті 13 Кримінально-виконавчого кодексу України працівник інспекції виносить постанову про встановлення днів явки на реєстрацію та контролює періодичність явки засуджених осіб на реєстрацію.

Періодичність явки на реєстрацію встановлюється постановою, яка затверджується начальником підрозділу інспекції та оголошується засудженій особі під підпис, після чого заводиться листок реєстрації.

Періодичність явки засудженої особи на реєстрацію до інспекції встановлюється від одного до чотирьох разів на місяць у залежності від злочину, за який її засуджено, ставлення засудженої особи до відбування покарання та праці.

Якщо особа, засуджена до громадських робіт, визнається інвалідом першої чи другої групи, працівник інспекції відповідно до частини третьої статті 37 та частини шостої статті 154 Кримінально-виконавчого

кодексу України вносить до суду подання (разом з особою справою та висновком медико-соціальної експертної комісії) про її дострокове звільнення від відбування покарання, при цьому до вирішення зазначених вище питань судом відбування покарання призупиняється.

Стосовно особи, яка після постановлення вироку суду досягла пенсійного віку, а також жінки, яка стала вагітною, працівник інспекції направляє до суду подання (особову справу та, відповідно, завірену копію пенсійного посвідчення або завірену копію медичного висновку) про звільнення їх від відбування покарання, при цьому до вирішення зазначених вище питань судом відбування покарання призупиняється.

Працівник інспекції може давати засудженим особам дозвіл на виїзд за межі України тільки в разі направлення їх у відрядження з місця роботи, при потребі проходження курсу лікування та в разі смерті близького родича (подружжя, батьки, діти, усиновлювачі, усиновлені, рідні брати й сестри, дід, баба, онуки), що обов'язково повинно підтверджуватися документально. У таких випадках ксерокопії відповідних документів долучаються до особової справи засудженої особи.

У разі прийняття рішення про надання засудженій особі дозволу на виїзд за межі України (відмову в наданні дозволу на виїзд) працівник інспекції вносить мотивовану постанову, яка видається засудженій особі. Копія такої постанови долучається до особової справи засудженої особи.

З метою встановлення випадків порушення засудженими особами громадського порядку працівник інспекції контролює поведінку засуджених осіб і один раз на три місяці направляє до органів внутрішніх справ запити про те, чи притягувалися засуджені особи до адміністративної відповідальності.

Обов'язки власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу, на яких засуджені особи відбувають покарання у виді громадських робіт

Власник підприємства здійснює:

- Погодження з інспекцією переліку об'єктів, на яких засуджені особи відбувають громадські роботи, та видів цих робіт, що можуть ними виконуватись.
- Контроль за виконанням засудженими особами визначених для них робіт та дотриманням правил техніки безпеки.

- Своєчасне повідомлення інспекції про ухилення засуджених осіб від відбування покарання та переведення їх на інше місце роботи, появу на роботі в нетверезому стані чи в стані наркотичного або токсичного сп'яніння, порушення громадського порядку.
- Ведення обліку та щомісячне інформування інспекції про кількість відпрацьованих засудженими особами годин та їх ставлення до праці.

У разі систематичного несвоєчасного надання інформації про виконання громадських робіт або нездійснення контролю відповідальною особою за роботою та поведінкою засуджених осіб, а також невиконання інших вимог статті 39 Кримінально-виконавчого кодексу України працівник інспекції надсилає прокуророві матеріали для вирішення питання про притягнення винних осіб до відповідальності згідно зі статтею 382 Кримінального кодексу України (частина 2 статті 39 Кримінально-виконавчого кодексу України). Копії цих матеріалів долучаються до особових справ засуджених осіб.

Особам, засудженим до громадських робіт, надається робота, не пов'язана із шкідливим виробництвом, ризиком для життя та здоров'я.

У разі ушкодження здоров'я під час виконання покарання відшкодування шкоди засудженим особам здійснюється відповідно до законодавства про страхування від нещасного випадку (частина 3 статті 39 Кримінально-виконавчого кодексу України).

Засудженій особі на її вимогу може видаватися довідка про відбуття покарання або про звільнення від нього (частина 6 статті 153 Кримінально-виконавчого кодексу України).

Підстави та порядок зняття з обліку осіб, засуджених до покарання у виді громадських робіт

Виконання покарання у виді громадських робіт припиняється, а засуджені особи знімаються з обліку у зв'язку з (із):

- відбуттям призначеної судом кількості годин громадських робіт — за наявності повних даних з підприємства про відпрацьований час;
- засудженням за ухилення від відбування громадських робіт — за наявності вироку суду, який набрав законної сили;
- амністією — за наявності відповідної постанови (ухвали) суду;
- скасуванням вироку — за наявності відповідної постанови (ухвали) суду.

З обліку також знімаються: померлі — за наявності відповідної довідки органу реєстрації актів громадянського стану; особи, засуджені за учинення нового злочину, — за наявності копії вироку суду, що набрав законної сили; засуджені особи, які змінили місце проживання і вибули за межі території обслуговування, — за наявності підтвердження про отримання особової справи підрозділом інспекції за новим місцем проживання.

У день закінчення строку покарання у виді громадських робіт (у день отримання останнього повідомлення від власника підприємства, про відбутий засудженою особою час покарання), а при звільненні за іншими підставами — не пізніше наступного робочого дня після одержання відповідних документів, працівник інспекції направляє повідомлення власнику підприємства, де засуджена особа відбувала покарання, про припинення його виконання.

Зняття засудженої особи з обліку за іншими підставами здійснюється в день надходження відповідних документів до інспекції.

У десятиденний термін після зняття з обліку особи, яка підлягає призову на строкову військову службу, у відповідний військкомат направляється повідомлення.

У такий самий термін про зняття з обліку засудженої особи направляється повідомлення до відділу (відділення) у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб.

Засудженій особі, яка відбула призначений судом строк покарання у виді громадських робіт, на її вимогу може видаватися довідка про відбуття покарання або про звільнення від нього (частина 6 статті 153 Кримінально-виконавчого кодексу України).

Про дату та підстави зняття з обліку робиться відповідний запис у журналі обліку, обліковій картці та на першій сторінці обкладинки особової справи.

4. Відповідальність засуджених до покарання у виді громадських робіт

Відповідальність засуджених має кілька «рівнів». За порушення порядку та умов відбування покарання у виді громадських робіт, а також порушення громадського порядку, за яке засуджену особу було

притягнуто до адміністративної відповідальності, до засудженої особи застосовується застереження у виді письмового попередження про притягнення до кримінальної відповідальності (частина 1 статті 40 Кримінально-виконавчого кодексу України).

Є й більш сувора відповідальність, вона стосується вже не порушення умов відбування покарання, а ухилення від його відбування.

Так, ухиленням від відбування покарання вважаються:

- Невиконання встановлених обов'язків, порушення порядку та умов відбування покарання, а також притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, які були вчинені після письмового попередження.
- Невихід більше двох разів протягом місяця на громадські роботи без поважної причини.
- Допущення більше двох порушень трудової дисципліни протягом місяця.
- Поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння.

Порушником визнається також засуджена особа, яка не з'явилась без поважної причини до інспекції або зникла з метою ухилення від відбування покарання.

За кожним фактом допущеного порушення засуджена особа дає письмове пояснення, яке долучається до її особової справи.

Поважними причинами неявки засудженої особи до інспекції у призначений строк визнаються: несвоєчасне одержання виклику, хвороба та інші обставини, що фактично позбавляють її можливості своєчасно прибути за викликом і які документально підтверджені (частина 1 статті 37 Кримінально-виконавчого кодексу України).

Стосовно особи, яка порушує порядок та умови відбування покарання або ухиляється від відбування покарання у виді громадських робіт, працівник інспекції направляє прокуророві матеріали для вирішення питання про притягнення засудженої особи до кримінальної відповідальності відповідно до частини другої статті 389 Кримінально-виконавчого кодексу України (доставка такої засудженої особи до прокуратури та до суду здійснюється працівниками органів внутрішніх справ). Копії цих матеріалів підшиваються до особової справи засудженої особи.

Отже, законодавець визначає два «рівні» відповідальності, — перший, це відповідальність за порушення порядку відбування по-

карання. В такому випадку інспектори до засудженого застосовують письмове попередження про притягнення до відповідальності. І друге, — це направлення до прокуратури матеріалів про притягнення особи, яка ухиляється від відбування покарання, до кримінальної відповідальності.

У поданні вказуються конкретні факти ухилення засудженої особи від відбування покарання:

- кількість випадків невиходу на роботу, порушення трудової дисципліни, появи на роботі в нетверезому стані і протягом якого часу вони здійснені;
- неявка в інспекцію за викликом без поважних причин;
- невиконання обов'язків та допущення порушення порядку й умов відбування покарання;
- вчинення проступків засудженою особою та чи притягувалась вона до адміністративної відповідальності;
- ухилення від реєстрації.

Якщо місцезнаходження осіб, засуджених до покарань у виді громадських робіт, невідоме, а також у разі неприбуття після звільнення з місць обмеження або позбавлення волі до обраного місця проживання (при заміні покарання більш м'яким) працівник підрозділу інспекції, у якому засуджена особа перебуває на обліку (на територію обслуговування якого мав прибути), проводить такі початкові розшукові дії: опитує родичів, сусідів та знайомих засудженої особи, установлює його можливе місцеперебування і зв'язки за межами місця проживання; через працівників відділу кадрів за місцем роботи або навчання встановлює осіб, які можуть знати місцезнаходження засудженої особи; направляє запити щодо встановлення можливого місцезнаходження особи; здійснює перевірку медичних закладів та органів внутрішніх справ, щодо встановлення можливого перебування таких осіб у вказаних закладах або органах.

Початкові розшукові заходи проводяться протягом одного місяця з дня, коли працівнику інспекції стало відомо про залишення засудженою особою місця постійного проживання або неприбуття звільненої особи з місць обмеження чи позбавлення волі до обраного місця проживання (при заміні покарання більш м'яким).

Якщо протягом указанного терміну місцезнаходження засудженої особи не встановлене, то працівник інспекції передає подання, копію

вироку суду та матеріали початкового розшуку із супроводжувальним листом до органів внутрішніх справ для здійснення подальшого розшуку засудженої особи.

Одночасно з цим стосовно засудженої особи прокуророві направляються матеріали для вирішення питання про порушення кримінальної справи за ухилення від відбування покарання.

Зниклою з місця проживання визнається засуджена особа, місцезнаходження якої не встановлено протягом 30 днів у результаті проведення інспекцією початкових розшукових заходів.

Тема 7

Виконання покарання у виді обмеження волі й арешту

1. Загальні положення про покарання у виді арешту.
2. Порядок і умови виконання покарання у виді арешту.
3. Покарання у виді обмеження волі.
4. Порядок і умови виконання покарання у виді обмеження волі.

Література: Кримінальний кодекс України; Кримінально-виконавчий кодекс України; Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25.12.2003 № 275 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань».

1. Загальні положення про покарання у виді арешту

Покарання у виді арешту — є основним видом покарань, який пов'язаний з фізичною ізоляцією засудженого від суспільства. Цей вид покарання з'явився в національній системі покарань в 2001 році, коли був прийнятий новий Кримінальний кодекс України. З того часу цей вид покарання не отримав значного поширення та застосування. Так, за даними Державної пенітенціарної служби України станом на 1 вересня 2014 року серед засуджених 334 особи відбувають покарання у вигляді арешту у 63 арештних домах, утворених при установах виконання покарань (39) та слідчих ізоляторах (24).

Стаття 60 Кримінального кодексу України визначає арешт як покарання, що полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців.

За своєю правовою природою арешт схожий на короткочасне позбавлення волі.

Відбування арешту повинне здійснюватися в спеціальних кримінально-виконавчих установах — арештних домах. На цей час в Україні не існує арештних домів як окремих установ. І, як зазначають Правила внутрішнього розпорядку, особи, засуджені до арешту, тимчасово, до створення арештних домів, відбувають покарання в слідчих ізоляторах за місцем засудження.

Але Пенітенціарна служба України намагається змінювати ситуацію. Зараз створено 63 місця для відбування арешту, з них — 39 утворені шляхом облаштування окремих дільниць при виправних колоніях, решта — 24, — утворені при слідчих ізоляторах.

Засуджені до арешту відбувають покарання, як правило, за місцем засудження в арештних домах. Причому закон містить вимогу, що засуджений відбуває весь строк покарання в одному арештному домі. Переведення засудженого до арешту з одного арештного дому до іншого допускається в разі його хвороби або для забезпечення його безпеки, а також з інших поважних причин, що перешкоджають дальшому перебуванню засудженого в даному арештному домі. Військово-службовці відбувають арешт на гауптвахті.

Арешт має обмеження щодо застосування. Зокрема, він не застосовується до осіб віком до шістнадцяти років, вагітних жінок та до жінок, які мають дітей віком до семи років.

2. Порядок і умови виконання покарання у виді арешту

Фактично арешт за своїми суттєвими ознаками багато в чому співпадає з позбавленням волі. На це вказує і законодавець, зазначаючи: на засуджених до арешту поширюються права, обов'язки, заборони і обмеження, встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

Арешт відбувається в умовах фізичної ізоляції від суспільства, передбачає доволі значні правообмеження для засудженого. Потрібно сказати, що в 2014 році умови виконання цього покарання певною мірою лібералізувалися. Зокрема, засуджені до арешту отримали додаткові права та можливості.

Отже, засуджені до покарання у виді арешту тримаються в умовах ізоляції з роздільним триманням чоловіків, жінок, неповнолітніх, за-

суджених, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності, засуджених, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, і засуджених, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах. Іноземні громадяни і особи без громадянства, як правило, тримаються окремо від інших засуджених. Правила внутрішнього розпорядку дещо уточнюють положення КВК України щодо поміщення та переведення засуджених до арешту: засуджені відбувають увесь строк покарання в одному арештному домі чи слідчому ізоляторі в окремих постах або секціях. Переведення засудженого з одного арештного дому до іншого допускається у разі його хвороби або для забезпечення його особистої безпеки, а також за інших виняткових обставин, що перешкоджають подальшому перебуванню засудженого в даному арештному домі.

Засуджені забезпечуються жилою площею за нормами, установленими кримінально-виконавчим законодавством України, та тримаються в окремих камерах по 3–10 осіб в одній камері. У разі необхідності та з метою захисту засудженого від можливих посягань на його життя з боку іншого засудженого чи запобігання вчиненню ним нового злочину або за наявності медичного висновку за вмотивованою постановою начальника установи їх можуть тримати в одиночних камерах.

Засуджених розміщують у камерах з дотриманням таких умов: чоловіків — окремо від жінок; неповнолітніх — окремо від усіх інших категорій засуджених; засуджених, яких уперше притягнуто до кримінальної відповідальності, — окремо від осіб, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності; засуджених, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, — окремо від засуджених, які раніше не відбували покарання в місцях позбавлення волі; засуджених, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах, — окремо від інших засуджених; іноземних громадян і осіб без громадянства, як правило, — окремо від інших засуджених.

При розміщенні засуджених у камерах обов'язково враховуються рекомендації соціально-психологічної служби установи.

Засуджені до арешту несуть обов'язки і користуються правами, які встановлені законодавством України, з обмеженнями, що передбачені для цієї категорії засуджених, а також впливають з вироку

суду та встановлені Кримінально-виконавчим кодексом України для відбування покарання даного виду.

Засуджені до арешту мають право: звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами до державних органів, громадських організацій і службових осіб. Кореспонденція засуджених надсилається відповідно до вимог Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань за належністю. Кореспонденція, яку засуджені адресують Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Європейському суду з прав людини, а також іншим відповідним органам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам таких міжнародних організацій, прокурору, захиснику у справі, який здійснює свої повноваження відповідно до статті 44 Кримінального процесуального кодексу України, перегляду не підлягає і надсилається за адресою протягом доби з часу її подання. Кореспонденція, яку засуджені одержують від зазначених органів та осіб, перегляду не підлягає; — витратити на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші в сумі до сімдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати, а засуджені інваліди першої групи — до ста відсотків мінімального розміру заробітної плати. У разі, коли дозволені кошти не витрачено протягом місяця, засуджені можуть купувати продукти харчування і предмети першої необхідності на невитрачену суму в наступні місяці;

- отримувати грошові перекази;
- одержувати і відправляти листи та телеграми без обмеження їх кількості.

Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань встановлюють додаткові права, обов'язки та заборони, щодо засуджених до арешту.

Засуджені до арешту мають право:

- на восьмигодинний сон у нічний час;
- мати при собі і зберігати в камері особисті предмети і речі, перелік яких встановлено Правилами внутрішнього розпорядку установи виконання покарань;
- одержувати і відправляти листи без обмеження їх кількості;
- витратити на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші в сумі до сімдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати;

- в індивідуальному порядку відправляти релігійні обряди, користуватися релігійною літературою;
- звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами до державних органів, громадських організацій і до службових осіб. Пропозиції, заяви і скарги засуджених надсилаються відповідно до вимог Правил за належністю і вирішуються у встановленому законом порядку. Пропозиції, заяви і скарги, адресовані прокуророві, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, переглядові не підлягають і не пізніше як у добовий строк надсилаються за належністю, а якщо вони подані в неробочі чи святкові дні, то не пізніше доби з їх завершення. Про результати розгляду пропозицій, заяв і скарг оголошується засудженим під розпис;
- користуватися настільними іграми;
- мати побачення з адвокатом або іншим фахівцем у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи в установленому кримінально-виконавчим законодавством порядку;
- користуватися книгами, журналами і газетами з бібліотеки установи.

За виняткових обставин засудженим до арешту може бути надано право на телефонну розмову з близькими родичами.

Далі в Правилах викладені зобов'язуючі норми. Так, засуджені до арешту зобов'язані:

- дотримуватися норм, які визначають порядок і умови відбування покарання, розпорядку дня установи, правомірних взаємовідносин з іншими засудженими, персоналом установи та іншими особами;
- дотримуватися санітарно-гігієнічних правил, мати охайний вигляд, постійно підтримувати чистоту в камерах, за графіком чергувати в них;
- дбайливо ставитися до інвентарю, обладнання та іншого державного майна;
- виходячи на прогулянку, дотримуватися встановлених на час прогулянки правил поведінки;
- при відвідуванні приміщень, де тримаються засуджені, персоналом кримінально-виконавчої служби та іншими посадовими особами вставати і вітатися.

Засудженим до арешту забороняється:

- устанавлювати зв'язки з особами, які тримаються в інших камерах;
- придбавати, виготовляти, уживати і зберігати предмети, вироби і речовини, зберігання яких засудженим заборонено;
- продавати, дарувати чи відчужувати іншим шляхом на користь інших осіб предмети, вироби і речовини, які перебувають в особистому користуванні;
- грати в настільні та інші ігри з метою отримання матеріальної або іншої користі;
- наносити собі або іншим особам татування;
- завішувати чи міняти без дозволу адміністрації спальні місця, затуляти оглядове вічко;
- створювати конфліктні ситуації з іншими засудженими та персоналом установи;
- мати побачення з родичами та іншими особами, за винятком адвокатів або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи;
- одержувати посилки (передачі) і бандеролі, за винятком посилок (передач), що містять предмети одягу за сезоном.

Серед інших прав законодавець окремо визначає право витрачати на місяць для придбання продуктів харчування, літератури, письмового приладдя і предметів першої потреби гроші в сумі до сімдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати.

Засудженим до арешту надається прогулянка тривалістю одна година, а неповнолітнім — дві години.

З вказаного обсягу прав засудженого до арешту можна дійти висновку, що цей вид покарання за деякими своїми ознаками є навіть більш суворим, ніж позбавлення волі. Але компенсується така суворість відносно нетривалими строками покарання у виді арешту.

Засуджені, які відбувають покарання у виді арешту залучаються до праці лише на роботах з благоустрою арештних домів, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення арештних домів продовольством. До таких робіт засуджені залучаються на безоплатній основі, як правило, в порядку черговості і не більш як на дві години на день.

Матеріально-побутове забезпечення і медичне обслуговування засуджених до арешту здійснюється в порядку, визначеному для засуджених до позбавленні волі.

Правила внутрішнього розпорядку уточнюють положення щодо матеріально-побутового забезпечення засуджених до арешту. Засудженим надається індивідуальне спальне місце і видаються постільні речі. Заміна постільних речей здійснюється в дні миття у бані — не менше одного разу на тиждень. Засуджені спеціальним одягом не забезпечуються і відбувають увесь строк покарання у цивільному одязі. Приміщення, де тримаються засуджені, радіофікуються. Час радіотрансляції визначається розпорядком дня установи. Комунально-побутове забезпечення засуджених до арешту здійснюється органами виконання покарань відповідно до норм, установлених для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, та в порядку, передбаченому законодавством. Засуджені до арешту забезпечуються триразовим гарячим харчуванням згідно із затвердженими нормами добового забезпечення продуктами харчування для засуджених, які тримаються в ПКТ виправних колоній максимального рівня безпеки та арештних домах.

Крім іншого, з засудженими до арешту передбачено проведення соціально-виховної роботи, яка спрямована на формування та збереження соціально-корисних навичок, нейтралізацію негативного впливу умов ізоляції на особистість засуджених, профілактику та попередження їх агресивної поведінки щодо персоналу, інших засуджених та щодо себе, усвідомлення провини за вчинені злочини та розвиток прагнення до відшкодування заподіяної шкоди. Основними формами соціально-виховної роботи із засудженими до арешту є: індивідуальна робота; просвітницька та культурно-масова робота; правове виховання. Як видно, самодіяльні організації серед засуджених не створюються. Безпосередня організація соціально-виховної роботи покладається на інспектора з соціально-виховної роботи.

3. Покарання у виді обмеження волі

Обмеження волі — це основний вид покарання, який законодавцем розглядається, як такий, що не пов'язаний з ізоляцією засуджено-

го від суспільства. Стаття 61 КК визначає, що обмеження волі полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Саме тому цей вид покарання вважається альтернативою позбавленню волі.

Але ця теза доволі часто стає об'єктом критики з боку вчених, фахівців, правозахисників та працівників правоохоронних органів. Відомо, що цей вид покарання відбувають в спеціальних установах — виправних центрах. На сьогодні їх нараховується 24. Майже всі виправні центри, які існують в Україні, створені на базі, так званих, колоній-поселень, які будувалися і існували в радянські часи. В цих колоніях засуджені відбували покарання у виді позбавлення волі. Тому здається дуже сумнівною можливість організувати процес виконання і відбування покарання не пов'язаного з ізоляцією від суспільства всередині установ, які пристосовані для відбування позбавлення волі, тобто покарання безпосередньо пов'язаного з ізоляцією від суспільства.

Особи, засуджені до обмеження волі, відбувають покарання у виправних центрах, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до їх місця проживання до засудження. Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані сприяти адміністрації виправних центрів у трудовому і побутовому влаштуванні засуджених. Управління Державної пенітенціарної служби України в Автономній Республіці Крим, областях, місті Києві та Київській області за погодженням з органами місцевого самоврядування визначають межі виправних центрів.

Обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, а також до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до інвалідів першої і другої групи.

Строк покарання у виді обмеження волі встановлюється в діапазоні від одного до п'яти років. Строк покарання обчислюється з дня прибуття і постановки засудженого на облік у виправному центрі. Це важливе положення, оскільки воно вказує на атрибутивну ознаку обмеження волі, — реальність цього покарання, тобто те, що процес виконання-відбування обмеження волі починає здійснюватися з моменту фактичного виникнення правовідносин. У строк покарання за правилами, передбаченими у статті 72 КК України, зараховується час

попереднього ув'язнення під вартою, а також час слідування під вартою до виправного центру.

Каральні властивості обмеження волі полягають у покладенні на засудженого обов'язку працювати, й утриманні його в кримінально-виконавчій установі. Крім того обмежуються права засудженого на вільне пересування, розпорядження власним часом, вільне обрання виду діяльності та кола спілкування і інші права, безпосередньо пов'язані з обсягом можливостей вільної особи.

4. Порядок і умови виконання покарання у виді обмеження волі

Засуджений до обмеження волі після набрання вироком законної сили та звернення його до виконання направляється до місця відбування покарання. Ця процедура має певну специфіку.

Так, стаття 57 КВК визначає, що особи, засуджені до обмеження волі, прямують за рахунок держави до місця відбування покарання самостійно. Кримінально-виконавча інспекція вручає засудженому припис про виїзд до місця відбування покарання. Не пізніше трьох діб з дня одержання припису засуджений зобов'язаний виїхати до місця відбування покарання і прибути туди відповідно до вказаного в приписі строку.

Зважаючи на особу засудженого або інші обставини кримінального провадження, суд може направити засудженого до обмеження волі до місця відбування покарання у порядку, встановленому для осіб, засуджених до позбавлення волі. У цьому випадку засуджений звільняється з-під варти при прибутті до місця відбування покарання.

Закон передбачає й ситуації, коли засуджений може ухилитися від отримання припису або від слідування до місця відбування покарання. У таких випадках кримінально-виконавча інспекція готує подання про затримання засудженого і направляє його до органів внутрішніх справ для виконання. Метою цього затримання є встановлення причин порушення порядку слідування до місця відбування покарання.

У разі невиїзду без поважних причин кримінально-виконавча інспекція подає до суду подання про направлення засудженого до місця відбування покарання в порядку, встановленому для засуджених до

позбавлення волі. Суд приймає рішення за цим поданням в судовому засіданні.

Якщо засуджений не прибув до місця відбування покарання, орган внутрішніх справ за поданням кримінально-виконавчої інспекції оголошує розшук такого засудженого. У разі затримання засудженого, він направляється до місця відбування покарання в порядку, встановленому для засуджених до позбавлення волі.

В виправних центрах тримання засуджених відрізняється від тримання осіб позбавлених волі. Територія виправного центру не поділяється на локальні дільниці, але певний «карантин» засуджені витримують. Всі новоприбулі до виправного центру засуджені тримаються в окремих приміщеннях, де протягом чотирнадцяти днів проходять медичне обстеження для виявлення інфекційних та інших захворювань, а також первинне психолого-педагогічне та інше вивчення.

Засуджені до обмеження волі *мають право*:

- носити цивільний одяг, мати при собі портативні персональні комп'ютери та аксесуари до них, гроші, мобільні телефони та аксесуари до них, цінні речі, користуватися грішми без обмежень;
- відправляти листи, отримувати посилки (передачі) і бандеролі, одержувати короткострокові побачення без обмежень, а тривалі побачення — до трьох днів один раз на місяць;
- користуватися засобами мобільного зв'язку;
- одержувати правову допомогу, передбачену КВК для осіб, засуджених до позбавлення волі.

Засудженим може бути дозволено короткочасні виїзди за межі виправного центру за обставин, передбачених законом для осіб, засуджених до позбавлення волі, а також з інших поважних причин у таких випадках:

- за необхідності звернутися в медичний заклад з приводу захворювання чи лікування за наявності відповідного медичного висновку;
- для складання іспитів у навчальному закладі;
- за викликом слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду — на період здійснення кримінального провадження;
- для попереднього вирішення питань трудового і побутового влаштування після звільнення — строком до семи днів, без урахування часу на дорогу;

- у разі виникнення інших життєво необхідних обставин, які потребують присутності засудженого.

Особи, засуджені до обмеження волі, *зобов'язані*:

- виконувати законні вимоги адміністрації виправного центру, які стосуються порядку відбування призначеного покарання;
- сумлінно працювати у місці, визначеному адміністрацією виправного центру;
- постійно знаходитися в межах виправного центру під наглядом, залишати його межі лише за спеціальним дозволом адміністрації цього центру, проживати за особистим посвідченням, яке видається взамін паспорта;
- проживати, як правило, у спеціально призначених гуртожитках;
- з'являтися за викликом адміністрації виправного центру.

Засудженим до обмеження волі *забороняється*:

- доставляти і зберігати на території, де вони проживають, предмети, вироби і речовини, перелік яких визначений нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України. У разі виявлення таких предметів, виробів і речовин у засудженого вони підлягають вилученню і зберіганню, речі, вилучені з обігу, знищуються. Про вилучення предметів, виробів і речовин посадовою особою виправного центру складається протокол;
- вживати спиртні напої і пиво, наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги чи інші одурманюючі засоби.

Засуджені, які відбувають покарання у виді обмеження волі, а також приміщення, в яких вони проживають, можуть піддаватися обшуку, а їхні речі, посилки, передачі і бандеролі, що надійшли, — огляду. Огляди і обшуки приміщень, де проживають засуджені з сім'ями, проводяться за наявності встановлених законом підстав, за вмотивованим рішенням суду.

Жиле приміщення, де проживає засуджений із сім'єю, може відвідуватися, як правило, в денний час уповноваженими працівниками виправного центру.

Засуджені, які не допускають порушень встановленого порядку виконання покарання у виді обмеження волі і мають сім'ї, після відбуття шести місяців строку покарання можуть за постановою начальника виправного центру проживати за межами гуртожитку із своїми сім'ями. Такі особи можуть проживати із своїми сім'ями в орендованих

квартирах або придбавати житло в межах виправного центру. В цьому положенні поняття «межі виправного центру» не означає, власно, територію установи виправного центру. Тут йдеться про частину місцевості, яка є більшою ніж територія установи виправного центру, прилягає до нього, а її межі погоджуються органами кримінально-виконавчої служби і місцевого самоврядування.

Ці особи зобов'язані від одного до чотирьох разів на тиждень з'являтися у виправний центр для реєстрації.

Стосовно особи, яка після постановлення вироку визнана інвалідом першої чи другої групи або досягла пенсійного віку, або захворіла на тяжку хворобу, яка перешкоджає відбуванню покарання, а також стосовно жінки, яка завагітніла, кримінально-виконавча інспекція чи адміністрація виправного центру вносить до суду подання про звільнення такої особи від відбування покарання.

Оскільки одним з каральних елементів обмеження волі є залучення засудженого до праці, законодавець регламентує основні умови праці засуджених і порядок їх залучення до виконання робіт. Засуджені до обмеження волі залучаються до праці, як правило, на виробництві виправних центрів, а також на договірній основі на підприємствах, в установах чи організаціях усіх форм власності за умови забезпечення належного нагляду за їхньою поведінкою. Праця засуджених до обмеження волі регулюється законодавством про працю, за винятком правил прийняття на роботу, звільнення з роботи, переведення на іншу роботу. Переведення засуджених на іншу роботу, в тому числі в іншу місцевість, може здійснюватися власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом за погодженням з адміністрацією виправного центру.

Робота засуджених оплачується, причому така оплата, згідно з законодавством, повинна бути не нижчою ніж оплата праці вільних осіб.

Засудженим незалежно від усіх відрахувань належить виплачувати не менш як сімдесят п'ять відсотків загальної суми заробітку.

Для забезпечення процесу відбування покарання і здійснення соціально-виховного впливу на особу адміністрація виправних центрів наділена необхідною компетенцією. Правовий статус адміністрації, як суб'єкта виконання-відбування покарань, визначається обов'язками та правами.

Обов'язки адміністрації виправного центру: адміністрація виправного центру веде облік засуджених, роз'яснює порядок і умови відбування покарання, організовує трудове і побутове влаштування засуджених; забезпечує додержання умов праці засуджених, порядку та умов відбування покарання; здійснює нагляд і заходи попередження порушень порядку відбування покарання; проводить із засудженими соціально-виховну роботу; застосовує встановлені законом заходи заохочення і стягнення; здійснює роботу щодо підготовки засуджених до звільнення.

Мають певні обов'язки й адміністрації підприємств, де працюють засуджені до обмеження волі. Власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган за місцем роботи засуджених до обмеження волі зобов'язаний забезпечити їх залучення до суспільно корисної праці з урахуванням стану здоров'я та, за можливістю, спеціальності, організувати первинну професійну підготовку і створити необхідні побутові умови. Про запізнення засудженого на роботу та його відсутність на роботі з невідомих причин власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган зобов'язаний негайно повідомити адміністрацію виправного центру.

Власнику підприємства, установи, організації або уповноваженому ним органу, де працюють засуджені, забороняється звільняти їх з роботи, крім таких випадків:

- звільнення від відбування покарання на підставах, передбачених Кримінальним кодексом України;
- переведення засудженого на роботу на інше підприємство, в установу чи організацію або для дальшого відбування покарання до іншого виправного центру;
- набрання законної сили вироком суду, за яким особа, що відбуває покарання у виді обмеження волі, засуджена до позбавлення волі;
- неможливість виконання даної роботи за станом здоров'я.

Засуджені до обмеження волі користуються всіма правами людини і громадянина, за виключенням тих обмежень, які встановлені законодавством України та вироком суду. Крім того, на засуджених до обмеження волі розповсюджуються основні права засуджених, визначені ст. 8 КВК України. Одним з основних прав засудженого є право на охорону здоров'я. Отже, в виправних центрах повинно бути органі-

зоване медичне обслуговування засуджених. Лікувально-профілактична і протиепідемічна робота у виправних центрах організовується і проводиться на загальних підставах відповідно до законодавства про охорону здоров'я закладами охорони здоров'я. Направлення засуджених до лікувальних закладів визначається згідно з порядком обслуговування населення установами охорони здоров'я.

Матеріально-побутове забезпечення засуджених до обмеження волі полягає в їхньому забезпеченні з метою створення належних умов для відбування покарання та надання всього необхідного для життя засудженого. Засуджені до обмеження волі тримаються у виправних центрах, забезпечуються індивідуальним спальним місцем, інвентарем і постільними речами, а продукти харчування і речове майно придбавають за власні кошти. Норма жилої площі на одного засудженого не може бути меншою чотирьох квадратних метрів. Комунально-побутові та інші послуги оплачуються засудженими за власний рахунок на загальних підставах. Засудженим, які не працюють у зв'язку із захворюванням, а також з причин, від них не залежних, і не одержують за цей час заробітної плати або інших доходів, харчування та комунально-побутові послуги надаються за встановленими нормами за рахунок виправного центру. Засуджені, які направлені на лікування до лікувальних закладів охорони здоров'я, забезпечуються цими лікувальними закладами всіма видами довольства на загальних підставах.

Оскільки виправні центри є кримінально-виконавчими установами перед ними стоять ті самі задачі, які законодавець визначає для кримінально-виконавчих установ. Тому одним з напрямків діяльності виправних центрів є здійснення соціально-виховної роботи із засудженими до обмеження волі. Розпорядок дня виправного центру передбачає час для проведення бесід з засудженими та прийняття ними участі в інших заходах соціально-виховної спрямованості. Засуджені, які відбувають покарання у виді обмеження волі, можуть створювати самодіяльні організації засуджених і брати участь в їх роботі. Але у виправних центрах забороняється діяльність політичних партій та профспілок.

Тема 8

Класифікація засуджених до позбавлення волі та їх розподіл по установах виконання покарань

1. Поняття класифікації засуджених до позбавлення волі, її значення та критерії.
2. Визначення виду кримінально-виконавчої установи засудженим.
3. Направлення, приймання та облік засуджених до позбавлення волі в кримінально-виконавчих установах.
4. Структурні дільниці виправних та виховних колоній. Розподіл засуджених у межах однієї колонії.

Література: Кримінально-виконавчий кодекс України; Інструкція про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі. Наказ Міністерства юстиції України від 8.02.2012 № 222/5; Положення про Регіональну комісію з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб засуджених до позбавлення волі. Наказ Міністерства юстиції України від 8.02.2012 № 222/5; Положення про Апеляційну комісію з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб засуджених до позбавлення волі. Наказ Міністерства юстиції України від 8.02.2012 № 222/5.

1. Поняття класифікації засуджених до позбавлення волі, її значення та критерії

Принцип індивідуалізації кримінального покарання є одним з основних принципів кримінально-виконавчого права, в якому певною мірою відбивається сутність покарання та його соціальна справедливість та цінність. Індивідуалізація покарання у кримінально-вико-

навчому праві займає таке місце, оскільки вона залишається актуальною і під час виконання покарання. На цій стадії індивідуалізація означає вибір та застосування до засудженого таких умов тримання та засобів виховного впливу, які найбільш оптимально відповідають особистості засудженого, ступеню його суспільної небезпеки.

В кримінально-виконавчих установах із засудженими особами організується робота, яка спрямована на досягнення позитивних змін, які повинні відбутися в особистості засудженого та створити у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки. Закон (ст. 6 КВК України) це називає виправленням засудженого. В результаті такої роботи і виправлення засуджений повинен досягти, так званої, ресоціалізації, тобто свідомо відновитися у соціальному статусі повноправного члена суспільства, повернутися до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя у суспільстві. Враховуючи, що наведені нормативні дефініції мають суто психологічні та індивідуальні критерії, відповідно і робота із кожним засудженим повинна відбуватися за індивідуальними критеріями.

На жаль, існуюча кримінально-виконавча система і практика не дають змоги створювати індивідуальний підхід до кожного засудженого. У зв'язку з цим і виникла необхідність у розподілі засуджених на групи за певними однорідними ознаками. Саме це і викликало до життя класифікацію засуджених. Вона являє собою застосування логічної операції розподілу обсягу поняття на розряди. За основу такого розподілу обирають ознаки, критерії, характерні для даних явищ. У цьому випадку класифікація виявляє істотні подібності і розходження між предметами і явищами і має як пізнавальне, так і прикладне значення.

Зокрема, значення класифікації засуджених до позбавлення волі полягає в наступному:

- розподіл засуджених забезпечує ізоляцію різних категорій засуджених, з метою недопущення шкідливого впливу засуджених, які вже відбували покарання або вчиняли злочини та засуджувалися, від тих, хто скоїв злочин вперше та вперші відбуває покарання;
- класифікація забезпечує індивідуалізацію та диференціацію покарання в залежності від особистості засудженого, характеру злочину, що був ним скоєний, ступеню суспільної небезпеки

засудженого. За допомогою розподілу (класифікації) засуджених до позбавлення волі для осіб, які відбувають покарання вперше, створюються умови відбування інші, ніж для тих, хто вже відбував покарання;

- створення умов для належного виконання покарання. Ці умови створюються завдяки тому, що, з одного боку, для забезпечення здійснення впливу на певні категорії засуджених саме для цих категорій забезпечується можливість реалізації тих засобів, які повинні вплинути на засуджених та допомогти досягнути виправлення та ресоціалізації. А, з іншого боку, специфічні риси та характеристики саме таких засуджених обумовлюють існування та створення саме таких засобів впливу. Отже цей обоюдний та подвійний процес і допомагає створювати умови для належного виконання покарання;
- створення раціональної системи установ виконання покарання. Хоча цю обставину прийнято називати серед тих факторів, які зумовлюють значення класифікації засуджених до позбавлення волі, але на мою думку, останнім часом цей фактор себе не виправдовує. Навпаки, практика вітчизняного законодавця йде іншим шляхом. Незважаючи на те, чого вимагає фактичний склад засуджених та потреби кримінально-виконавчої системи, законодавець ввів у кримінально-виконавче право України систему установ, яка не має під собою практичного та матеріально-організаційного підґрунтя. Тому на сьогоднішній день не можна стверджувати, що класифікація за видами установ, що існує, створює (або створила) раціональну систему установ.

Як ми бачимо *основне, підсумкове завдання класифікації це внести порядок, чіткість, ясність та керованість в колектив засуджених та процес виконання покарань.*

Таким чином, з урахуванням вищевикладених положень можна навести визначення класифікації засуджених до позбавлення волі. **Класифікація — це розподіл засуджених на підставі суттєвих критеріїв за видами кримінально-виконавчих установ, з метою індивідуалізації кримінального покарання, ізоляції різних категорій засуджених та створення умов для належного виконання покарання.**

Для подальшого з'ясування сутності класифікації засуджених необхідно розглянути питання про критерії класифікації засуджених.

Критерії будь-якого розподілу — це основні, суттєві, вирізняльні ознаки певного об'єкта або явища. Стосовно засуджених до позбавлення волі, то критерії, які застосовуються при їх розподілі, відносяться до різних характеристик засудженого та злочину, який він вчинив.

Перш за все під час класифікації (розподілу) засуджених кримінально-виконавче право використовує критерії, притаманні кримінальному праву. Мова йде про класифікацію злочинів. Стаття 12 КК України виділяє злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Крім того, кримінально-виконавче право використовує класифікацію особи злочинця, яка розроблена та використовується у кримінології. При розподілі засуджених враховується стать, вік, стан здоров'я, навіть професія і кваліфікація засудженого, його суспільна безпека.

Отже, виходячи з названих ознак можна виділити критерії розподілу засуджених та розподілити їх за певними більш крупними групами. Серед таких критеріїв є наступні:

- кримінально-правові;
- кримінологічні;
- соціально-демографічні;
- педагогічні;
- психологічні, та інші.

Якщо групувати вказані критерії, то ми отримаємо дві крупні групи:

- 1) критерії, які мають юридичне значення;
- 2) критерії, які мають педагогічне та структурне значення.

Відповідно до вказаних двох груп прийнято розрізняти два види класифікації:

- 1) юридична (правова, первинна, зовнішня);
- 2) психологічна (педагогічна, вторинна, внутрішня).

Юридична класифікація має своєю основою юридичні та соціально-демографічні ознаки засудженого. До перших відносяться ознаки, які стосуються тяжкості вчиненого злочину, міри покарання, призначеного за вироком суду або зміненої актом помилування або амністії та попередньої злочинної діяльності особи — чи була особа засуджена раніше і чи відбувала вона раніше покарання.

Відповідно до тяжкості злочину засуджені поділяються на:

- осіб, які вчинили необережні злочини;

- осіб, які вчинили злочини невеликої та середньої тяжкості;
- осіб, які вчинили тяжкий злочин;
- осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини.

Відповідно до міри покарання, призначеної за вироком суду або зміненої за актом помилування або амністії, засуджені поділяються на:

- засуджені до покарання у виді позбавлення волі (на певний строк);
- засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі;
- засуджені, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк в порядку помилування або амністії.

За критерієм попередньої злочинної діяльності засуджені поділяються на:

- засуджених уперше;
- особи, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі.

Крім того, при класифікації засуджених до позбавлення волі за юридичними критеріями, має значення також така ознака особи, як її приналежність до певної держави. Іншими словами, має значення громадянство. Так, іноземці та особи без громадянства тримаються окремо від громадян України. І хоча КВК України не містить вказівок стосовно окремого тримання цих категорій засуджених, здається, що така практика органів та установ виконання покарань є цілком виправданою та зрозумілою. Перш за все таке роздільне тримання виправдане з точки зору оптимальної організації міжособистих комунікацій засуджених. Дуже важко було б здійснювати виховний вплив на засудженого іноземця, який тримається разом із громадянами України, якщо уявити, що цей засуджений, наприклад, не розуміє української і, навіть, російської мови. Вплив, передбачений нормами кримінально-виховного права, неможливий без вербальної складової. Таких прикладів можна наводити багато.

Серед ознак, які мають юридичне значення, ми вказали також соціально-демографічні ознаки. Наведемо їх. Це, перш за все, стать засудженого, його вік, стан здоров'я, ступінь працездатності особи.

Згідно з вказаними критеріями засуджені поділяються на:

- за віком: на неповнолітніх та осіб, яким виповнилося 18 років. Ця ознака має вирішальне значення для визначення спрямо-

ваності та інтенсивності впливу на засудженого. Якщо це неповнолітня особа, основний вплив здійснюється у напрямку виховання засудженого, спроби виправити його за допомогою методу переконання. Відповідно і установи, в яких відбувають покарання неповнолітні мають назву виховних колоній. Пояснюється це тим, що неповнолітня особа в силу своїх вікових характеристик більш сприйнятлива до виховного впливу, до перевиконання та навчання, оскільки її психіка ще не має чітких та сталих форм і моделей поведінки. Що стосується повнолітніх осіб, то у виправних установах для цих категорій спрямованість впливу носить виправний характер, за допомогою режиму відповідної установи, праці та інших засобів.

- за статтю: на жінок та чоловіків. Цей розподіл також цілком зрозумілий і пояснюється як особливостями жіночої та чоловічої психіки, характером та причинами злочинів, які скоїли засуджені, особливостями фізіології жінок та чоловіків, так і суттєвої різницею у тих заходах та засобах впливу, які застосовуються до засуджених в залежності від їх статі.

Засуджені розподіляються з урахуванням й інших критеріїв. Так, засуджені розподіляються за станом здоров'я на працездатних, непрацездатних, хворих на тяжкі та хронічні хвороби. В залежності від стану здоров'я змінюється об'єм та зміст впливу на засудженого. Наприклад особи пенсійного віку та засуджені, які є або стали інвалідами, мають певні пільги та більш м'які умови відносно реалізації по відношенню до таких категорій засуджених окремих засобів впливу (умови праці та її оплати, навчання, ін.).

В кінцевому підсумку розподіл засуджених за різними критеріями та ознаками має на меті роздільне тримання різних категорій засуджених. Таке різне тримання передбачає постійну ізоляцію одних категорій засуджених від інших категорій, як під час їх знаходження у житловій зоні, так і під час праці та застосування до засуджених інших засобів впливу.

Вказані вище класифікаційні групи під час розподілу та взагалі правозастосовчої діяльності отримують конкретизацію та уточнення. Наприклад, така кримінологічна ознака як суспільна небезпечність вчиненого злочину та особи злочинця передбачає таку класифікаційну групу, сформульовану у кримінально-виконавчому кодексі, яка

характеризує особу засудженого, як — *чоловіки, засуджені за вчинення умисного злочину середньої тяжкості, умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину в період відбування покарання*. Ця класифікаційна група засуджених дуже наочно дозволяє сприйняти та усвідомити сенс розподілу засуджених. Вона містить декілька критеріїв, які у сукупності надають певний «портрет» засудженого. Перш за все, це чоловік, що вже надає уявлення про певний набір засобів впливу. По-друге, цей чоловік вчинив умисний злочин середньої тяжкості або умисний тяжкий або особливо тяжкий злочин. Тобто цей засуджений характеризується досить стійкою та агресивною асоціальною позицією. І по-третє (яке тісно пов'язане з другим фактором), злочин вчинений в період відбування покарання, тобто під час здійснення на засудженого карального та виховного впливу. Цей фактор безумовно свідчить про небажання засудженого керувати своєю поведінкою, зробити її передбачуваною та правослухняною і, відповідно, про небажання засудженого виправитися та вийти на волю.

Наступним прикладом того, що наведені критерії отримують своє подальше уточнення під час, власне, розподілу, може бути той факт, що засуджені, які повинні відбути покарання за вчинення тяжкого злочину можуть, згідно з чинним законодавством відбувати покарання в одній з таких установ: виправній колонії мінімального рівня безпеки з загальними умовами тримання; колонії середнього рівня безпеки; виховній колонії. Знов таки, вид установи буде визначений з урахуванням всіх ознак та критеріїв, яким відповідає засуджений.

Після того, як засуджені були розподілені комісією з питань розподілу, вони повинні бути направлені у призначену колонію для фактичного відбування покарання. Але оскільки колонія — це доволі таки велика установа, в якій тримається велика кількість осіб, потрібно визначитися куди саме, вже всередині установи, направити засудженого. Щоб такий розподіл мав позитивний виховний ефект його також необхідно здійснити не випадково, а за допомогою певних критеріїв та характеристик, яким відповідає засуджений. Цей вид розподілу, ця класифікація отримала в науці назву внутрішньої або вторинної, або психолого-педагогічної. Така назва викликана тим, що розподіл засуджених здійснюється другим «етапом», після того, як їх вже розподілили за видом установ, здійснюється розподіл «всередині», всередині установи коли засуджені перебувають у ділянці карантину,

діагностики та розподілу, та підставою для розподілу, є психологічні та педагогічні методи та характеристики.

Розподіл за педагогічними та психологічними критеріями в теперішній час є дуже важливим, оскільки за допомогою його в установах виконання покарань утворюються відділення соціально-психологічної служби, бригади засуджених, його результати враховуються при розподілі засуджених за житловими приміщеннями. Потрібно вказати, що хоча результати розподілу за психолого-педагогічними критеріями мають велике значення та безпосередньо враховуються у ході виконання покарання, вони все ж таки не впливають на правовий статус засудженого. Основними критеріями, які використовуються під час здійснення психолого-педагогічної класифікації є: вік, освіта, професія, стаж роботи, сімейний стан, стан здоров'я, особливості характеру, так званий ступінь соціальної занедбаності тощо. Як ми бачимо, деякі характеристики збігаються з характеристиками, що беруться до уваги при розподілі за юридичними та соціально-демографічними ознаками. Пояснюється це тим, що кожна з таких характеристик має декілька аспектів та можуть характеризувати особу з різних боків. Наприклад, вік — це ознака, яка характеризує особу, що має повну праводієздатність та може характеризувати, як особу, що володіє певним складом психіки, життєвими опитом та навичками.

Зрозуміло, що вказані характеристики та критерії не врегульовані нормами права та враховуються, перш за все за внутрішнім переконанням працівників кримінально-виконавчих установ.

Декілька слів тут потрібно сказати про кримінологічні критерії. Ці критерії вироботала наука кримінологія та спрямувала їх, перш за все, на те, щоб з'ясувати причини злочину і обрати в установі такі засоби впливу, які б найбільш ефективно сприяли попередженню рецидиву злочинів. Основний критерій — це спрямованість вчиненого злочину. Цей критерій допомагає виявити схильності засудженого, його домінуючу лінію поведінки та обрати щодо нього правильну програму виховного впливу. Відповідно до вказаного критерію вирізняють наступні групи засуджених:

- за насильницькі злочини;
- за корисливі злочини;
- за корисливо-насильницькі злочини;
- за злочини, в яких виявляється правовий та соціальний нігілізм.

Вказана класифікація допомагає працівникам кримінально-виконавчих установ обрати необхідний педагогічний підхід до засудженого і саме в цьому полягає практичне значення класифікації засуджених.

На мою думку, така дуальна система класифікації є дуже правильною та доцільною. Але, вважаю, що стверджувати, що при внутрішньому розподілі можна врахувати такі характеристики, як, наприклад, особливості характеру, неможливо. Пов'язано це з тим, що за той час, який засуджений перебуває у дільниці карантину, діагностики та розподілу неможливо достатньо вивчити особу засудженого.

Значення класифікації полягає у тому, що вона допомагає правильно організувати роботу із засудженими, обрати необхідний підхід та засоби впливу до засудженого, сформувати відділення соціально-психологічної служби. Практика кримінально-виконавчої правозастосовчої діяльності постійно вдосконалюється та відпрацьовує все нові та нові характеристики та критерії розподілу засуджених. Запроваджуються методичні вказівки щодо класифікації засуджених. Сприяє цьому процесу і той факт, що правовий статус засудженого може змінюватися і під час відбування покарання.

2. Визначення виду кримінально-виконавчої установи засудженим

Класифікація засуджених, тобто їх розподіл за видами установ виконання покарань, головним своїм завданням має визначення виду кримінально-виконавчої установи.

Визначення виду установи є підґрунтям для виконання та відбування покарання, для успішного здійснення процесу виправлення та ресоціалізації засудженого та досягнення інших цілей кримінального покарання.

До прийняття Кримінального кодексу України в 2001 році визначення виду установи, в якій засуджений повинен відбувати покарання здійснювали суди. Після 2001 року ця функція покладається на Державну пенітенціарну службу України (далі — Служба).

Оскільки Служба є центральним органом з питань виконання покарань, вона в межах своєї компетенції визначає порядок визна-

чення установ та утворює спеціальний орган, який, власно, і здійснює розподіл засуджених. 08 лютого 2012 року Міністерство юстиції України прийняло наказ № 222/5, яким затвердило Інструкції про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі. Цим самим наказом було затверджено положення про регіональну комісію з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі та положення про Апеляційну комісію Державної пенітенціарної служби України. Отже вказаний нормативний акт врегулював питання про те, хто і як (у якому порядку) здійснює визначення виду кримінально-виконавчої установи та яким чином засуджені і інші зацікавлені особи можуть оскаржувати рішення комісії з питань розподілу.

Згідно з вказаними нормативними актами визначення виду кримінально-виконавчої установи здійснює Регіональна комісія з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі (далі — комісія). Такі комісії утворюються в територіальних органах управління Державної пенітенціарної служби України.

Управління Регіональною комісією. Регіональну комісію очолює голова (перший заступник начальника територіального органу ДПтС України за посадою), який має двох заступників (заступника начальника територіального органу ДПтС України із соціально-виховної та психологічної роботи та начальника слідчого ізолятора за посадою). Заступники голови Регіональної комісії та її члени призначаються та звільняються наказами начальників територіальних органів ДПтС України за поданням голів Регіональних комісій. До складу Регіональної комісії входять: начальники відділу, відділення (групи) контролю за виконанням судових рішень, начальники медичної служби, начальники оперативного відділу (відділення) територіального органу ДПтС України та слідчого ізолятора.

Голова Комісії:

- здійснює керівництво діяльністю Регіональної комісії;
- затверджує структуру Регіональної комісії в межах чисельності її членів;
- затверджує положення про Регіональну комісію та функціональні обов'язки її членів;

- видає в межах своєї компетенції рішення та розпорядження, організовує і контролює їх виконання;
- діє від імені Регіональної комісії і представляє її в державних та громадських організаціях і установах.

Організаційне та технічне забезпечення роботи регіональних комісій здійснює ДПТС. Контроль за діяльністю Регіональних комісій покладається на першого заступника Голови ДПТС України.

Комісія у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, наказами та розпорядженнями Міністерства юстиції України і ДПТС, рішеннями, вказівками, роз'ясненнями та методичними рекомендаціями Апеляційної комісії, а також положеннями Інструкції про порядок розподілу, направлення та переведення засуджених.

При визначенні рівня безпеки виправних колоній, в яких засуджені відбувають покарання регіональна комісія у своїй діяльності керується вироком суду та іншими матеріалами, які характеризують засудженого.

Під час здійснення покладених на регіональну комісію завдань вона має право:

- здійснює у межах своєї компетенції визначення рівня безпеки виправної колонії, переведення засуджених до позбавлення волі, направлення та розподіл осіб, засуджених до позбавлення волі, до установ виконання покарань у межах регіону або відповідно до вимог Інструкції запитує у Державній пенітенціарній службі України (далі — ДПТС України) наряди на направлення засуджених осіб до установ виконання покарань;
- направляє відповідні матеріали на розгляд Апеляційної комісії;
- узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції про вдосконалення законодавства і нормативно-правових актів та в установленому порядку вносить їх на розгляд Апеляційної комісії;
- забезпечує апробацію та впровадження інформаційних технологій у практику своєї діяльності та здійснює їх інтеграцію в інформаційну систему ДПТС України;
- вносить пропозиції до Апеляційної комісії ДПТС України щодо вдосконалення діяльності Регіональної комісії;

- здійснює іншу діяльність у межах своїх повноважень та покладених на неї завдань.

Регіональна комісія має право залучати спеціалістів органів, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів та інших відомств за погодженням з їх керівниками для розгляду і вирішення питань, що належать до її компетенції.

Діяльність комісії регламентована нормативними актами Міністерства юстиції України, які визначають порядок та послідовність дій комісії, спрямованих на визначення виду кримінально-виконавчої установи, а також визначають, які документи та яким чином повинні оформлюватися посадовими та службовими особами комісії для правильного та законного розподілу засуджених. Отже, можна стверджувати, що діяльність комісій носить процесуальний характер, оскільки для визначення кримінально-виконавчої установи передбачає певне провадження, яке повинно здійснюватися у тій послідовності, таким самим чином, який встановлений законом.

Розподіл і направлення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі, із слідчих ізоляторів (далі — СІЗО) до установ виконання покарань здійснюється регіональними комісіями на засіданнях комісії безпосередньо у СІЗО. На засіданні присутні члени комісії та засуджений.

Під час засідання комісії вивчається вирок суду, інші матеріали, які характеризують засудженого та після обговорення справи, на підставі норм КВК України приймається рішення комісії. Рішення Регіональної комісії приймаються з урахуванням висновків її членів і оформлюються протоколом рішення комісії з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі (додаток 1 до Інструкції), який затверджується головою Регіональної комісії.

Про прийняте Регіональною комісією рішення щодо визначення рівня безпеки виправної колонії засудженому повідомляється та оголошується витяг з рішення комісії з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі (додаток 2 до Інструкції).

Як ми казали раніш, виправні колонії відповідно до чинного законодавства бувають трьох видів: колонії мінімального рівня безпеки (з полегшеними та з загальними умовами тримання); колонії серед-

нього рівня безпеки; колонії максимального рівня безпеки (з триманням у загальних житлових приміщеннях та з триманням у приміщеннях камерного типу).

Юридична класифікація засуджених

До виправних колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання із СІЗО направляються особи, засуджені вперше до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості.

Не підлягають розподілу та направленню із СІЗО до виправних колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання:

- особи, які злісно порушували вимоги режиму в місцях попереднього ув'язнення;
- інваліди першої та другої груп та особи, які досягли пенсійного віку;
- вагітні жінки та жінки, які мають при собі дітей віком до трьох років;
- особи, які не пройшли повний курс лікування венеричного захворювання, активної форми туберкульозу, психічного розладу, алкоголізму та наркоманії;
- особи, які засуджені за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;
- особи, яких засуджено за вчинення умисного злочину в період відбування покарання у виді арешту або обмеження волі.

До виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання із СІЗО направляються чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за злочини невеликої та середньої тяжкості; жінки, засуджені за злочини невеликої та середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини.

До виправних колоній середнього рівня безпеки із СІЗО направляються жінки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; жінки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії; чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за тяжкі та особливо тяжкі злочини; чоловіки, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі; чоловіки, засуджені за

вчинення умисного злочину невеликої та середньої тяжкості в період відбування покарання у виді позбавлення волі.

Особа визнається такою, що раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі, у разі якщо вона раніше була засуджена до покарання у виді позбавлення волі та фактично його відбувала в установах виконання покарань і СІЗО.

До виправних колоній максимального рівня безпеки із СІЗО направляються:

- чоловіки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; чоловіки, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі; чоловіки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії; чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини; чоловіки, засуджені за вчинення умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі.

До виправних колоній максимального рівня безпеки з відбування покарання у звичайних жилих приміщеннях направляються:

- чоловіки, яким покарання у виді довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії;
- чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини, які мають незняту та непогашену судимість за умисний тяжкий або особливо тяжкий злочин, за який вони фактично відбували покарання в місцях позбавлення волі;
- чоловіки, які раніше двічі в будь-якій послідовності були засуджені та фактично відбували покарання у виді позбавлення волі за такі злочини: проти основ національної безпеки України; умисне вбивство; умисне тяжке тілесне ушкодження; захоплення заручників; зґвалтування; розбій, вчинений при обтяжуючих обставинах; вимагання, вчинене при обтяжуючих обставинах; виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї; створення злочинної організації; бандитизм; терористичний акт; створення непередбачених законом

воєнізованих або збройних формувань; викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем; незаконне заволодіння транспортним засобом при обтяжуючих обставинах; контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця; посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя; злісна непокоря вимогам адміністрації виправної установи; втеча з місця позбавлення волі або з-під варти; посягання на життя представника іноземної держави — і які знову вчинили будь-який з перелічених злочинів, за який вони засуджені до покарання у виді позбавлення волі.

До виправних колоній або секторів максимального рівня безпеки з відбуванням покарання у приміщеннях камерного типу направляються:

- чоловіки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі;
- чоловіки, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі;
- чоловіки, засуджені до покарання у виді позбавлення волі на певний строк за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, яке призвело до загибелі людей або інших тяжких наслідків; державну зраду; посягання на життя державного чи громадського діяча; диверсію; шпигунство; умисне вбивство: двох або більше осіб; заручника; особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку; вчинене на замовлення;

вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання, та умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця; захоплення або тримання неповнолітньої особи як заручника з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника, захоплення або тримання особи як заручника організованою групою, або такі дії, що поєднані з погрозою знищення людей, або такі, що спричинили тяжкі наслідки; створення злочинної організації; бандитизм; терористичний акт, вчинений повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або якщо він призвів до заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків або загибелі людини; створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації; посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця; посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя; посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги; посягання на життя представника іноземної держави; захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника;

- чоловіки, засуджені за вчинення умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі;
- чоловіки, які раніше були засуджені до позбавлення волі за будь-який з таких злочинів: проти основ національної безпеки України; умисне вбивство при обтяжуючих обставинах; захоплення заручників; зґвалтування, що спричинило особливо тяжкі наслідки, а також зґвалтування неповнолітньої чи не-

повнолітнього, малолітньої чи малолітнього; розбій, вчинений організованою групою або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень; вимагання, вчинене організованою групою або поєднане із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження; створення злочинної організації; бандитизм; терористичний акт; посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця; посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя; злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи; втеча з місця позбавлення волі або з-під варти — і які знову вчинили будь-який з перелічених злочинів, за який вони засуджені до покарання у виді позбавлення волі.

Неповнолітні особи, засуджені до покарання у виді позбавлення волі, направляються із СІЗО до спеціальних виховних установ (далі — виховні колонії).

Особи, які вчинили злочин у неповнолітньому віці і до набрання ви роком законної сили досягли повноліття, направляються до виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання.

Наведена класифікація міститься в інструкції Міністерства юстиції України «Про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі» (наказ № 222/5 від 08.02.2012 р). Ця інструкція є підзаконним нормативним актом та повинна відповідати положенням закону, тобто КВК України. Кодекс містить класифікацію засуджених в статті 18. А стаття 140 КВК конкретизує категорії осіб, які розподіляються та тримаються в колоніях максимального рівня безпеки. Якщо уважно роздивитися положення КВК і Інструкції, то можна помітити, що наведені в названих актах класифікації засуджених відрізняються одна від одної. Причому практичні працівники керуються під час здійснення розподілу засуджених перш за все саме Інструкцією. Зрозуміло, що такий стан речей є неприпустимим.

Основна різниця між КВК та Інструкцією МінЮста полягає в наступному:

- *в інструкції МінЮста міститься обмеження, щодо можливості направлення засуджених в установу мінімального рів-*

ня безпеки з полегшеними умовами тримання. Тут вказані категорії засуджених, які не можуть бути направлені до дільниці соціальної реабілітації виправних колоній. Такого обмеження кодекс не містить, до того ж, якщо розглянути ті категорії, які за інструкцією, не можуть бути направлені до установ мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, то ми побачимо, що йдеться про ті категорії засуджених, до яких не застосовується переведення до дільниць соціальної реабілітації. Але переведення та направлення засуджених — це різні інститути;

- на середньому рівні безпеки МінЮст передбачає можливість тримання засуджених, які вчинили умисні злочини невеликої тяжкості (п. 2.4. Інструкції). Такого положення КВК також не містить, і взагалі ці особи, за задумом законодавця, повинні відбувати покарання у колоніях мінімального рівня безпеки. Але фахівці МінЮста вважають інакше;
- для засуджених, яких направляють на максимальний рівень безпеки, Інструкція вводить додаткові критерії. Це, зокрема, стосується такої категорії як чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини (КВК в цьому місці ставить крапку), які мають незняту та непогашену судимість за умисний тяжкий або особливо тяжкий злочин, за який вони фактично відбували покарання в місцях позбавлення волі (2 абз. п. 2.5.1.);
- Абзац 3 п. 2.5.1. Інструкції також встановлює додатковий критерій для відповідної категорії засуджених. Перелічуючи склад злочинів, Інструкція вимагає, щоб засуджений фактично відбував за них покарання. КВК такої вимоги не містить;
- і ще одна особливість Інструкції. КВК, щодо засуджених, які направляються відбувати покарання в колонії максимального рівня безпеки з триманням в ПКТ, передбачає таку категорію, як «чоловіки, засуджені за вчинення умисного особливо тяжкого злочину». Інструкція з невідомих причин щодо цієї категорії засуджених додає перелік конкретних складів злочинів.

Отже, ці два акти мають суттєві відмінності, які, в тому числі, мають наслідки для визначення установ, куди будуть направлені засуджені. Наявність таких розбіжностей взагалі повинна ставити під

сумнів можливість державної реєстрації підзаконного акту. На мою думку, ці відмінності повинні вирішуватися завжди на користь застосування КВК і скасування відповідних положень Інструкції.

Рішення комісії про направлення засудженого до установи певного рівня безпеки може бути оскаржене. Можливість оскарження рішення комісії передбачена Положенням про регіональну комісію, про яке ми вказували вище та наказом Міністерства юстиції України № 222/5 від 08.02.2012 р., яким затверджено Положення про Апеляційну комісію Державної пенітенціарної служби України.

Відповідно до положення про Апеляційну комісію система оскарження має чотири рівні. Перший — це оскарження рішення комісії начальнику регіонального управління ДПтС, який має право скасувати рішення і направити його на новий розгляд або залишити рішення в силі. Другий — це оскарження рішення комісії до Апеляційної комісії. Третій — це оскарження рішення Апеляційної комісії Голові ДПтС і четвертий рівень — оскарження рішення про розподіл до суду.

Загальний порядок оскарження (оскарження рішення регіональної комісії начальнику територіального управління ДПтС)

Інструкція про порядок розподілу, визначає, що звернення засуджених осіб та інших громадян з питань розподілу, направлення та переведення осіб, засуджених до позбавлення волі, розглядаються в порядку, передбаченому законодавством. Тобто законодавець розмежовує суб'єктів подання скарг: якщо зі скаргою звертається інша особа, ніж засуджена, така скарга буде розглядатися в порядку, визначеному Законом «Про звернення громадян».

Аналогічні норми сформульовані в положенні про Апеляційну комісію. Подання скарг і заяв на рішення Регіональних комісій особами, які тримаються у слідчих ізоляторах, здійснюється у порядку, встановленому статтею 13 Закону України «Про попереднє ув'язнення», а особами, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, — у порядку, встановленому статтею 113 Кримінально-виконавчого кодексу України. Подання скарг і заяв на рішення Регіональних комісій іншими громадянами здійснюється згідно із Законом України «Про звернення громадян».

Положення про регіональну комісію щодо оскарження містить таке положення: рішення Регіональної комісії може бути оскаржене на-

чальнику територіального органу ДПтС України. За результатами розгляду скарги начальник територіального органу управління залишає рішення Регіональної комісії без змін або скасовує його та направляє на повторний розгляд.

Скарга подається засудженим у письмовому вигляді. Вона підлягає перегляду і не пізніш, ніж у триденний строк повинна бути направлена адміністрацією установи за призначенням. Про результати розгляду заяв і скарг іншим громадянам надається письмова відповідь, а засудженому оголошується під підпис.

Перегляд рішень Регіональної комісії Апеляційною комісією

Засідання Апеляційної комісії проводяться в міру надходження скарг і заяв та інших матеріалів, але не пізніше ніж протягом 30 днів з дня їх надходження. Засідання Апеляційної комісії вважається правомочним, якщо на ньому присутні не менше двох третин її складу. Рішення Апеляційної комісії ухвалюється простою більшістю голосів членів Апеляційної комісії, присутніх на її засіданні. У разі рівного розподілу голосів голос голови є вирішальним.

Рішення, вказівки, роз'яснення та методичні рекомендації Апеляційної комісії з питань діяльності Регіональних комісій щодо визначення рівнів безпеки виправних колоній особам, засудженим до позбавлення волі, їх розподілу та переведення є обов'язковими для виконання Регіональними комісіями, органами, установами виконання покарань та слідчими ізоляторами і набувають чинності з моменту їх підписання.

Рішення Апеляційної комісії оформлюються протоколом, який затверджується головою Апеляційної комісії.

За встановленим Апеляційною комісією фактом щодо неправильного рішення Регіональної комісії таке рішення скасовується та проводиться службове розслідування.

Про прийняте Апеляційною комісією рішення повідомляється заявнику письмово.

Оскарження рішення Апеляційної комісії начальнику ДПтС

Скарги на рішення Апеляційної комісії подаються на розгляд Голові ДПтС України. Порядок подання скарги є аналогічним до загального порядку. Засуджений подає таку скаргу через адміністрацію відповідної установи.

Рішення Апеляційної комісії, яке оскаржується заявником, вноситься на повторний розгляд у разі наявності нововиявлених обставин. Отже, законодавець обмежує можливість перегляду рішення Апеляційної комісії головою ДПтС лише випадками коли виникли або з'ясовані нові обставини, тобто обставини, які не існували або не були відомі на момент розгляду скарги Апеляційною комісією.

Рішення Апеляційної комісії може бути скасоване Головою ДПтС України та направлене на повторний розгляд.

Щодо компетенції та організації Апеляційної комісії

Апеляційну комісію очолює голова — перший заступник Голови ДПтС України. У разі відсутності голови Апеляційної комісії засідання проводить його заступник. Обов'язки секретаря Апеляційної комісії виконує начальник управління контролю за виконанням судових рішень департаменту охорони, нагляду і безпеки, режиму та контролю за виконанням судових рішень ДПтС України.

Заступник голови Апеляційної комісії та її члени призначаються та звільняються наказом Голови ДПтС України за поданням голови Апеляційної комісії.

Апеляційна комісія у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України, наказами та розпорядженнями Міністерства юстиції України і Державної пенітенціарної служби України, Інструкцією.

Основними завданнями Апеляційної комісії є:

- розгляд звернень громадян, державних або громадських установ та організацій з питань визначення рівня безпеки виправної колонії, скарг засуджених до позбавлення волі, їхніх захисників, законних представників на рішення Регіональних комісій, переглянуті в порядку, передбаченому пунктом 8 Положення про Регіональну комісію з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі;
- розгляд питань щодо переведення засуджених з однієї установи до іншої згідно з вимогами частини другої статті 93 та статей 100, 101, 147 Кримінально-виконавчого кодексу України;
- здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства України та нормативно-правових актів ДПтС України регіо-

нальними комісіями з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі (далі — Регіональна комісія);

- підготовка вказівок, роз'яснень та методичних рекомендацій з питань діяльності Регіональних комісій щодо визначення рівнів безпеки виправних колоній особам, засудженим до позбавлення волі, їх розподілу та переведення.

І четвертий рівень оскарження — це оскарження в суд. Відповідно до ст. 124 Конституції України, юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Кримінально-виконавчі правовідносини не є виключенням. Враховуючи, що одним із суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин є суб'єкт владних повноважень (органи і установи виконання покарань) справи по скаргах на рішення регіональних комісій та Апеляційної комісії підсудні системі адміністративних судів. Отже, порядок подання адміністративних позовів засудженими регулюється Кодексом адміністративного судочинства України.

3. Направлення, приймання та облік засуджених до позбавлення волі в кримінально-виконавчих установах

Після того, як комісія визначає вид кримінально-виконавчої установи, засуджений підлягає направленню до цієї установи. Процедура розподілу засуджених за видами кримінально-виконавчих установ завершується їх направленням до визначеної установи. Таке направлення здійснюється із застосуванням двох форм:

- направлення за індивідуальними або персональними нарядами;
- направлення без нарядів.

За індивідуальними нарядами ДПТС України направляються:

- засуджені, розмістити яких немає змоги через відсутність у регіоні колоній чи секторів визначеного рівня безпеки або через відсутність у регіоні достатньої кількості установ для окремого розміщення осіб, яких засуджено за одним вироком суду;
- особи, які до засудження постійно проживали за межами регіону, де вони вчинили злочин, або мають постійні соціальні

зв'язки з близькими родичами (подружжя, батьки, діти, всиновлювачі, всиновлені, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки) за межами цього регіону.

Запити на індивідуальні наряди щодо направлення осіб, засуджених до позбавлення волі, із СІЗО до установ виконання покарань за межі регіону підписуються головою регіональної комісії або його заступником і в установленому порядку надсилаються безпосередньо до Департаменту охорони, нагляду і безпеки, режиму та контролю за виконанням судових рішень ДПТС.

Індивідуальні наряди на запити готуються Департаментом охорони, нагляду і безпеки, режиму та контролю за виконанням судових рішень ДПТС України протягом трьох робочих днів, підписуються першим заступником Голови або заступником Голови та надсилаються ініціатору запиту.

За персональними нарядами ДПТС України направляються:

- засуджені іноземці, громадянство яких документально підтверджено (національний паспорт, паспортний документ, довідка з дипломатичного представництва, запис у судовому рішенні), незалежно від наявності в регіоні установ відповідного рівня безпеки;
- особи, засуджені до довічного позбавлення волі;
- особи, яким визначено відбування покарання в колонії максимального рівня безпеки у приміщеннях камерного типу;
- особи, засуджені за вчинення злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі або обмеження волі;
- особи, які вперше засуджені за злочини, вчинені з необережності.

Запит на персональний наряд щодо направлення осіб, засуджених до позбавлення волі (додаток 2 до Інструкції про порядок розподілу засуджених), із СІЗО до установ виконання покарань за межі регіону підписується головою Регіональної комісії або його заступником і надсилається безпосередньо Департаменту охорони, нагляду і безпеки, режиму та контролю за виконанням судових рішень ДПТС України. Персональні наряди на запити готуються Департаментом охорони, нагляду і безпеки, режиму та контролю за виконанням судових рішень ДПТС України протягом п'яти робочих днів, підписуються першим заступником Голови або заступником Голови та надсилаються ініціатору запиту.

У виключних випадках засуджені можуть направлятися без нарядів. Обумовлено це тим, що певні категорії засуджених можуть відбувати покарання лише в конкретній установі, оскільки такі установи в Україні існують у обмеженій кількості (як правило, одна колонія) або пристосовані для тримання конкретних категорій засуджених.

Без нарядів із СІЗО до установ виконання покарань направляються:

- засуджені неповнолітні особи жіночої статі — до Мелітопольської виховної колонії управління ДПтС України в Запорізькій області;
- засуджені до позбавлення волі на певний строк чоловіки, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах, — до Менської виправної колонії управління ДПтС України в Чернігівській області (N 91);
- уперше засуджені до позбавлення волі на певний строк жінки, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах, — до сектору при Галицькій виправній колонії управління ДПтС України в Івано-Франківській області (№ 128).

Засуджені до позбавлення волі, які за висновком начальника медичної частини СІЗО потребують стаціонарного лікування у лікувальних закладах при установах або лікувальних закладах Міністерства охорони здоров'я України, направляються до зазначених установ.

Після належного оформлення і направлення засудженого до установи, адміністрація відповідної установи здійснює його прийняття відповідно до нарядів.

Особи, засуджені до позбавлення волі, направляються для відбування покарання не пізніше десятиденного строку з дня набрання вироком законної сили або з дня надходження із суду розпорядження про виконання вироку, який набрав законної сили. Протягом цього строку засуджений має право на короткострокове побачення з близькими родичами. Засуджені направляються до місця відбування покарання і переміщуються в разі необхідності з одного місця відбування покарання в інше під вартою. Переміщення засуджених під вартою здійснюється з дотриманням правил тримання: чоловіки окремо від жінок; неповнолітні — від дорослих; підслідні, які притягуються до

кримінальної відповідальності по одній справі, — окремо між собою; засуджені до довічного позбавлення волі — окремо від інших категорій. Хворі на активну форму туберкульозу легенів, психічнохворі — окремо між собою і окремо від здорових, у разі потреби за висновком лікаря — в супроводі медичного працівника. При переміщенні засуджених під вартою їм забезпечуються необхідні побутові і санітарно-гігієнічні умови. При переміщенні засуджених під вартою вони забезпечуються колонією (органом-відправником) одягом і взуттям за сезоном, а також харчуванням за встановленими нормами на весь період прямування. Переміщення засуджених під вартою здійснюється за рахунок держави.

Приймання засуджених до установ виконання покарань здійснюється комісією під керівництвом начальника установи. До складу комісії входять заступники начальника установи, працівники оперативного відділу, відділів нагляду і безпеки, по контролю за виконанням судових рішень, соціально-психологічної роботи, охорони, інтендантської та медичної служб.

Приймання засуджених, яких доставлено в індивідуальному порядку, здійснює начальник установи разом з працівником відділу по контролю за виконанням судових рішень.

У неробочий час приймання засуджених здійснюється ЧПНУ і начальником варти.

Під час приймання засуджених до установ виконання покарань вони підлягають повному обшуку, а їх речі — огляду. Речі, вироби та речовини, зберігання яких засудженим заборонено, у них вилучаються в порядку, передбаченому статтею 59 Кримінально-виконавчого кодексу України. Вилучені речі та предмети здаються для зберігання на склад і повертаються засудженим після відбуття ними строку покарання, при цьому засудженому видається корінець квитанції про передачу речей на склад. При надходженні до виправних колоній засуджені в обов'язковому порядку проходять медичний огляд та санітарну обробку в порядку, установленому пунктами 94 і 95 Правил внутрішнього розпорядку кримінально-виконавчих установ і санітарно-епідеміологічними нормами.

Прибулі до колонії засуджені ставляться на облік установи, на кожного з них заводиться особова справа, а також інформаційна картка, до якої заносяться відомості: стосовно його особи; про вчинений

ним злочин і назву суду, який постановив вирок; про день і час його прибуття і звільнення з колонії.

Адміністрація установ виконання покарань у відповідності до кримінально-виконавчого законодавства України повідомляє суд, який виніс вирок, про приведення його до виконання, а також про місце відбування засудженим покарання. Протягом 3 діб з дня прибуття засудженого адміністрація направляє повідомлення його сім'ї, у якому повідомляється адреса установи і роз'яснюються права засудженого на листування, отримання посилок, передач, бандеролей, користування побаченнями та ведення телефонних розмов. У разі прибуття до установи засуджених іноземних громадян адміністрація письмово роз'яснює їм їхні права та обов'язки і не пізніше трьох діб направляє відповідне повідомлення до Департаменту.

4. Структурні дільниці виправних та виховних колоній. Розподіл засуджених у межах однієї колонії

Розподіл засуджених в межах однієї колонії здійснюється комісією, яка здійснює прийом засуджених. Під час розподілу вивчається особова справа засудженого, характер вчиненого злочину та інші матеріали, які характеризують засудженого. Для здійснення ефективного розподілу та забезпечення виховного впливу на засудженого чинне законодавство передбачає наявність в колоніях, так званих структурних дільниць, які покликані полегшити процес індивідуалізації впливу на засуджених та створення таких умов тримання особи, які б найбільшим чином відповідали особі засудженого та можливості його ресоціалізації.

У виховних колоніях створюються такі дільниці:

- карантину, діагностики і розподілу;
- ресоціалізації;
- соціальної адаптації.

У виправних колоніях мінімального і середнього рівня безпеки створюються такі дільниці:

- карантину, діагностики і розподілу;
- ресоціалізації;

- посиленого контролю;
- соціальної реабілітації.

У виправних колоніях максимального рівня безпеки створюються такі дільниці:

- карантину, діагностики і розподілу;
- ресоціалізації;
- посиленого контролю.

Для зручності наведемо таблицю:

Вид колонії	Кількість дільниць	Назва дільниць
<i>Виховна колонія</i>	3	1) карантину, діагностики і розподілу; 2) ресоціалізації; 3) соціальної адаптації.
<i>Колонія мінімального рівня безпеки</i>	4	1) карантину, діагностики і розподілу; 2) ресоціалізації; 3) посиленого контролю; 4) соціальної реабілітації
<i>Колонія середнього рівня безпеки</i>	4	1) карантину, діагностики і розподілу; 2) ресоціалізації; 3) посиленого контролю; 4) соціальної реабілітації.
<i>Колонія максимального рівня безпеки</i>	3	1) карантину, діагностики і розподілу; 2) ресоціалізації; 3) посиленого контролю

Вказані дільниці ізолюються одна від одної. Кожна з дільниць відрізняється від іншої умовами тримання, об'ємом виховної роботи та впливу на засудженого, а також ступенем індивідуалізації покарання.

У дільниці карантину, діагностики і розподілу тримаються всі новоприбулі до колонії засуджені.

У дільниці ресоціалізації тримаються засуджені, які направлені з дільниці карантину, діагностики і розподілу, а також переведені з інших дільниць у порядку, встановленому КВК.

У дільниці посиленого контролю тримаються засуджені, які під час перебування в дільниці карантину, діагностики і розподілу виявили високий ступінь соціально-педагогічної занедбаності і по-

тяг до продовження протиправної поведінки, а також засуджені, які не проявили готовності до самокерованої соціально-правомірної поведінки і переведені з інших дільниць у порядку, встановленому КВК.

У дільниці соціальної адаптації тримаються засуджені, які правомірно себе поводять і сумлінно ставляться до навчання та праці і яким до звільнення залишається не більше шести місяців.

У дільниці соціальної реабілітації тримаються засуджені, які направлені з дільниці карантину, діагностики і розподілу, а також переведені з дільниці ресоціалізації в порядку, встановленому цим Кодексом.

Організація роботи дільниць виправних і виховних колоній регламентується КВК і нормативно-правовими актами Департаменту. Так, Правила внутрішнього розпорядку кримінально-виконавчих установ передбачають особливості розміщення засуджених у вказаних дільницях.

Розглянемо коротко кожну з вказаних вище дільниць.

1. *Тримання засуджених до позбавлення волі в дільниці карантину, діагностики і розподілу:* засуджені, поміщені в цю дільницю, протягом чотирнадцяти діб піддаються повному медичному обстеженню для виявлення інфекційних, соматичних і психічних захворювань, а також первинному психолого-педагогічному та іншому вивченню. За результатами медичного обстеження, первинної психодіагностики і психолого-педагогічного вивчення та на підставі кримінологічної, кримінально-правової характеристики на кожного засудженого складається індивідуальна програма соціально-виховної роботи, яка затверджується начальником колонії. Саме в цій дільниці здійснюється внутрішня класифікація засуджених та готується підґрунтя для всієї подальшої роботи із засудженим.

2. *Тримання засуджених до позбавлення волі в дільниці ресоціалізації.*

Засуджені, які тримаються в дільниці ресоціалізації, розподіляються по відділеннях соціально-психологічної служби і розміщуються в жилих приміщеннях з локальним сумісним проживанням членів відділення. Ця дільниця є, так би мовити, «загальним правилом» для кожного засудженого. Власно, тут засуджений і відбуває більшу частину строку покарання. І якщо в інші дільниці він може і не потрапити (виключення складає дільниця карантину, яка є «стар-

том» засудженого), до дільниці ресоціалізації засуджений потрапляє обов'язково.

3. Тримання засуджених до позбавлення волі в дільниці посиленого контролю.

У дільниці посиленого контролю виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки засудженим встановлюється режим, передбачений для тримання засуджених у виправній колонії максимального рівня безпеки. Як вказувалося вище в цю дільницю засуджених направляють за порушення режиму і умов відбування покарання в порядку зміни умов тримання, а також засуджених, які виявили високий ступінь соціально-педагогічної занедбаності і потяг до продовження протиправної поведінки, а також засуджені, які не проявили готовності до самокерованої соціально-правомірної поведінки.

У дільниці посиленого контролю виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки засуджені тримаються в ізольованих жилих приміщеннях, а в дільниці посиленого контролю виправних колоній максимального рівня безпеки — у приміщеннях камерного типу.

У вказаній дільниці на кожного засудженого розробляється спеціальна індивідуальна програма, яка передбачає заходи індивідуально-виховного, психотерапевтичного, психокорегуючого характеру. Після реалізації цієї програми за клопотанням начальника відділення соціально-психологічної служби постановою начальника колонії засуджений переводиться до дільниці ресоціалізації.

У дільниці посиленого контролю виправних колоній засуджені тримаються в умовах суворої ізоляції від інших засуджених, яка поєднується із застосуванням до них обмежень, передбачених режимом відбування покарання, а також заходів виховного впливу. У дільницях посиленого контролю виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та середнього рівня безпеки засуджені розміщуються у звичайних жилих приміщеннях, а в дільницях посиленого контролю виправних колоній максимального рівня безпеки — у приміщеннях камерного типу. У дільницях посиленого контролю, як правило, встановлюється роздільне тримання засуджених осіб, які переведені з дільниць карантину, діагностики

і розподілу, від засуджених осіб, які переведені з інших ізольованих дільниць.

4. Тримання засуджених до позбавлення волі в дільниці соціальної адаптації (утворюється лише у виховних колоніях).

Ці дільниці створені для підготовки засудженого до звільнення, де йому повинні бути створені такі умови тримання, які дозволять поступово привчити засудженого до майбутнього життя на волі. У дільниці соціальної адаптації на кожного засудженого розробляється спеціальна індивідуальна програма підготовки його до звільнення.

Засуджені, які тримаються в дільниці соціальної адаптації, працевлаштовуються на окремих виробничих об'єктах колонії або за межами колонії на інших об'єктах з дотриманням вимог безпеки і постійного контролю. Засуджені, які тримаються в дільниці соціальної адаптації, проживають в межах колонії у спеціально обладнаних приміщеннях окремо від інших засуджених.

У дільниці соціальної адаптації тримаються засуджені, які правомірно себе поведуть і сумлінно ставляться до праці і яким до закінчення встановленого строку відбування покарання або до дати застосування можливого умовно-дострокового звільнення від відбування покарання залишається не більше шести місяців, а також які, як правило, закінчили навчання у загальноосвітній середній школі або професійно-технічному училищі.

5. Тримання засуджених до позбавлення волі в дільниці соціальної реабілітації.

У дільниці соціальної реабілітації тримаються вперше засуджені до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості, а також засуджені, переведені з дільниці ресоціалізації. Тобто цей вид дільниць є найбільш лояльним, умови тримання у ній є найбільш м'якими.

У дільниці соціальної реабілітації засуджені: тримаються під наглядом, а на території житлової зони — під охороною; у вільний від роботи час від підйому до відбою користуються правом вільного пересування в межах території дільниці; з дозволу адміністрації колонії можуть пересуватися без нагляду поза територію дільниці, але в межах населеного пункту, якщо це необхідно за характером виконуваної ними роботи або у зв'язку з навчанням; можуть носити цивільний одяг, мати при собі гроші та цінні речі, користуватися грішми

Конспект лекцій з кримінально-виконавчого права

без обмеження; мають право відправляти листи, отримувати бандеролі, посилки, передачі, одержувати короткострокові побачення без обмеження, а тривалі побачення — до трьох діб один раз на місяць; після відбуття шести місяців покарання в дільниці в разі відсутності порушень режиму відбування покарання, наявності житлових умов з дозволу адміністрації колонії можуть проживати в межах населеного пункту, де розташована колонія, із своїми сім'ями, придбавати відповідно до чинного законодавства жилий будинок і заводити особисте господарство.

Тема 9

Режим позбавлення волі в кримінально-виконавчих установах

1. Поняття, зміст та основні функції режиму позбавлення волі у кримінально-виконавчих установах (права та обов'язки, функції).
2. Основні умови і елементи режиму позбавлення волі у кримінально-виконавчих установах.
3. Засоби забезпечення режиму у колоніях.
4. Зміна умов тримання засуджених у колоніях.

Література: Кримінально-виконавчий кодекс України; Наказ Державного Департаменту України з питань виконання покарань № 275 від 25.12.2003 р. «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань».

1. Поняття, зміст та основні функції режиму позбавлення волі у кримінально-виконавчих установах

Кримінальне покарання у виді позбавлення волі виконується кримінально-виконавчими органами та установами та відбувається засудженими у певному порядку, послідовності. Цей порядок, відповідно до принципу законності та вимог ст. 19 Конституції України, врегульований нормами кримінально-виконавчого права.

Частина 1 статті 102 КВК України дає наступне визначення режиму: «режим у кримінально-виконавчих установах — це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених, постійний нагляд за ними, виконання покладених на них обов'язків, реалізацію їхніх прав і законних інтересів, безпеку засуджених і пер-

соналу, роздільне тримання різних категорій засуджених, різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії, зміну умов тримання засуджених».

З наведеного законодавцем визначення видно сутність режиму, вимоги режиму, а також можна зрозуміти функції, які режим покликаний виконувати.

Сутністю режиму є те, що режим передбачає певний порядок, послідовність здійснення будь-якої діяльності. Тобто можна стверджувати, що режим — це процесуальна категорія. Що стосується саме кримінально-виконавчого права, то цей порядок встановлюється нормами законодавства. Іншими словами кримінально-виконавче законодавство за допомогою системи норм визначає як і у якій послідовності необхідно виконувати та відбувати покарання у виді позбавлення волі.

Треба відзначити в чому полягає основна відмінність процесуальних норм інших галузей права від норм, які регламентують режим виконання покарання у виді позбавлення волі. На мою думку, основна відмінність полягає у тому, що процесуальні норми формулюють процес більш загально, універсально та диспозитивно, ніж режим. Режим, в свою чергу, регламентує процес виконання і відбування покарання більш детально та імперативно, а за його порушення передбачено настання відповідальності. Режим виконання і відбування покарання передбачає, що процес покарання повинен розвиватися та здійснюватися саме так, а у разі відхилень від саме такої послідовності винна особа притягається до відповідальності (дисциплінарної, адміністративної, кримінальної).

Виходячи з визначення режиму, наданому законодавцем, ми бачимо, що режим регламентує весь процес позбавлення волі. Точніше дві його сторони: виконання покарання та відбування покарання. Вважаю, що зрозуміло, про що йде мова. Коли ми кажемо, *режим виконання покарання*, то передбачається система норм, яка регламентує порядок здійснення діяльності органами та установами кримінально-виконавчої служби, спрямованої на реалізацію кари та інших правобмежень, які є змістом певного покарання, щодо конкретного засудженого. Виконання покарання — це фактичне відтворення, реалізація покарання, надання йому матеріальної форми та забезпечення його існування саме в передбаченому вигляді на протязі встановленого

строку. Зрозуміло, що ця система норм адресована, перш за все, органам, установами, посадовим та службовим особам кримінально-виконавчої служби України.

Якщо мова йде про *режим відбування покарання*, то на меті маємо засуджену особу. Режим відбування покарання — це система норм, яка адресована засудженому та регламентує (максимально детально, на скільки це можливо) його життя, порядок та послідовність дій, які він повинен виконувати на протязі строку існування покарання. Фактично режим відбування покарання — є розшифровка механізму реалізації правового статусу засудженого. Режим відбування покарання вказує яким чином засуджений повинен діяти, щоб претерпівати кару та інші правообмеження, а також щоб забезпечити отримання виховного впливу та мати можливість досягати ресоціалізації.

Підсумовуючи треба вказати, що режим — це двоєдиний процес виконання-відбування покарання, який може існувати лише в цій двоєдиності. Неможливе виконання покарання без суб'єкта, щодо якого його необхідно виконати, і не можливе відбування покарання без органів, установ і посадових осіб, які б забезпечували та контролювали цей процес відбування покарання.

Законодавець ставить дуже жорстку вимогу щодо того, яким повинен бути режим у кримінально-виконавчих установах. Згідно до цієї вимоги режим повинен зводити до мінімуму різницю між умовами життя в колонії і на свободі. На мою думку, це положення є декларацією, оскільки дуже важко собі уявити життя на волі подібне тому, яке існує у колоніях, тим більш якщо звернути увагу на ті вимоги та елементи режиму, які передбачені чинним кримінально-виконавчим законодавством.

Враховуючи вказану подвійність правової природи режиму позбавлення волі, треба обговорити ті правові інститути, які дозволяють реалізувати та втілити порядок та послідовність режиму в практичну діяльність. Мається на увазі система прав та обов'язків адміністрації та засуджених, які є складовою правового статусу обох суб'єктів кримінально-виконавчої діяльності та дозволяють існувати кримінально-виконавчій діяльності.

Засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, користуються правами, визначеними в ст. 107 КВК України. Засудженим

можуть надаватися й інші права, реалізація яких не суперечить меті покарання, порядку і умовам виконання та відбування покарання. Тобто наведений в статті перелік прав не є вичерпним.

Закріплення в КВК України прав засуджених є позитивним фактором у вітчизняному кримінально-виконавчому праві. Пояснюється це тим, що відповідно до доктрини права України, закріплені права суб'єкта передбачають механізм їх реалізації, забезпеченість державою та корелюють з обов'язками суб'єкта, який повинен забезпечити можливість користуватися цими правами. Отже, адміністрація кримінально-виконавчої установи зобов'язана забезпечити можливість та доступність в користуванні засудженими своїми правами.

Частина 3 статті 107 КВК встановлює обов'язки засуджених. Виходячи з редакції статті 107 КВК України, можна зробити висновок, що перелік обов'язків засуджених носить вичерпний характер.

Крім прав та обов'язків ст. 107 КВК закріплює заборони. Можна стверджувати, що ці заборони є, фактично, переліком правопорушень, які засуджені найчастіше вчиняють та за які КВК України передбачає настання відповідальності (як правило, дисциплінарної). Наведений в ст. 107 КВК України перелік заборон орієнтований на окреслення поведінки засудженого, яка носить характер правопорушень. Те, що такий перелік існує у кримінально-виконавчому законодавстві є важливою обставиною, оскільки за його допомогою притягнення засуджених до відповідальності, перш за все дисциплінарної, увійшло, на кінець, до правового поля, до наближення до більшої визначеності поняття дисциплінарного правопорушення, до надання цій відповідальності правового характеру і віддалення від можливості маніпулювати засудженими за допомогою дисциплінарної практики.

Що стосується прав та обов'язків органів, установ, посадових і службових осіб кримінально-виконавчої служби, то вони сформульовані в цілій низки нормативних актів і залежать від тих правовідносин, в яких вказані органи та особи здійснюють діяльність. Як ми вказували раніш, таких правовідносин дуже багато: це власне виконання покарання — відносини із засудженими, господарські, адміністративні, розпорядчі, цивільні та інші правовідносини. Права та обов'язки установ, органів та персоналу кримінально-виконавчої служби сформульовані в законах України: «Про державну кримінально-виконавчу службу України», «Про чисельність кримінально-виконавчої служби

України», Указі Президента «Про Державну пенітенціарну службу України» та інших нормативних актах.

Повернемося до визначення поняття «режим», яке наведене в ст. 102 КВК. Із вказаної формулювання можна зробити висновок про те, які функції виконує режим.

За сталою в науці думкою режим виконує наступні функції:

1. Функція виконання покарання;
2. Виховна функція;
3. Забезпечувальна функція;
4. Каральна функція.

Розглянемо коротко кожен з названих функцій.

1. *Функція виконання покарання* є основною, центральною функцією режиму, оскільки виконання покарання є виключним видом діяльності кримінально-виконавчих установ (зокрема, колоній). Полягає ця функція в тому, що законодавець називає режим як перший із засобів, за допомогою яких уповноважені органи повинні здійснювати виховний вплив та досягати мети ресоціалізації засуджених. Крім того, оскільки режим — це порядок виконання-відбування покарання, то саме він і задає ті опції, які всі суб'єкти кримінально-виконавчої діяльності повинні виконувати, тобто режим розповсюджується на всі правовідносини, пов'язані з виконанням покарання у виді позбавлення волі, він охоплює і всі сторони життя засудженого у колонії. Отже, саме за допомогою режиму взагалі можна казати про виконання покарання у виді позбавлення волі.

2. *Виховна функція* — вона полягає перш за все у тому, що режим є елементом організації виконання і відбування покарання, він як певний процес та послідовність вносить стройність та упорядненість всіх інших елементів та складових кримінально-виконавчої діяльності. В кінцевому підсумку побудова роботи адміністрації колонії, розпорядок життя засуджених, послідовність дій, спрямованих на здійснення виховного впливу, можливість змінення умов тримання засуджених в залежності від їхньої поведінки та виправлення — все це організує, дисциплінує засудженого, вносить до його життя певну врегульованість, передбачуваність, організованість та чіткість. За умови бажання та здібностей засудженого ці фактори здатні змінити особу.

3. *Функція забезпечувальна* полягає в тому, що за допомогою режиму застосовуються інші засоби виправлення та ресоціалізації

засуджених. Саме така вимога закріплена в ч. 3. ст. 102 КВК України. І це зрозуміло, оскільки, якщо режим — це визначений нормами права порядок виконання і відбування покарання, то саме цей порядок і передбачає можливість, порядок, строки та умови застосування інших засобів виправлення особи. Так, розпорядок дня в колонії, який є одним з найважливіших елементів режиму, передбачає час та порядок для проведення побачень, праці засудженого, проведення бесід із засудженими, час для навчання та т. ін. Вплив зазначеної функції спрямовано на ті сторони суспільних відносин, які пов'язані з організацією діяльності установ і органів, які виконують кримінальне покарання. В кінцевому підсумку ця функція: сприяє реалізації юридичних прав і обов'язків суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин; впливає на виникнення, закріплення і реалізацію управлінських функцій, здійснюваних органами, що виконують покарання; забезпечує правозастосовчу діяльність зазначених органів та установ.

4. *Каральна функція* втілюється і реалізується в тих правообмеженнях, які передбачені режимом покарання у виді позбавлення волі. Режим безпосередньо пов'язаний з реалізацією механізмів державного примусу щодо засудженої особи. Такі примусові механізми «спрацьовують» у зв'язку з скоєнням особою кримінального проступку і її засудженням з винесенням обвинувального вироку. Тому режимні обмеження завжди є наслідком злочину і завжди містять елемент кари за вчинене діяння.

2. Основні вимоги і елементи режиму позбавлення волі у кримінально-виконавчих установах

Чинне кримінально-виконавче законодавство містить загальні положення, які окреслюють межі режиму, формують його основні ознаки та умови, в яких відбуває покарання засуджених і які створюються для реалізації заходів ресоціалізації. Виходячи зі змісту ст. 102 КВК України, можна вести мову про вимоги, котрі супроводжують режим і є необхідною складовою існування режиму.

Вимоги режиму в колоніях можна визначити як найбільш загальні та універсальні складові режиму будь-якої установи, спрямовані на

належну організацію виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі.

1. *Першою серед таких вимог* режиму законодавець називає *ізоляцію*, маючи на увазі ізоляцію, перш за все, від суспільства, осіб, які залишаються на волі. Режим супроводжується та існує лише в умовах ізоляції. Треба вказати, що ця ізоляція не носить абсолютного характеру, оскільки важко собі уявити абсолютну ізоляцію в умовах держави, яка організує та здійснює виконання покарання. Покарання виконують люди, в умовах спеціальних установ, засуджені мають змогу вести листування, отримувати побачення, переглядати пресу та телевізор та т. ін.

Ізоляція полягає дещо в іншому. Мова йде про низку правообмежень, які тягнуть за собою таку ізоляцію. Засуджений позбавляється можливості вільного пересування, вибору місця проживання та характеру занять, обмежується спілкування із зовнішнім світом, обмежується можливість обирати коло спілкування, можливість розпоряджатися своїм часом та обирати спосіб та уклад життя. Всі ці обмеження — є слідством ізоляції. Засуджений ізолюється від цих благ і саме в цьому, перш за все, полягає каральна сутність покарання у виді позбавлення волі, бо саме воля дає можливість реалізувати всі ті потенційні можливості, які ми вказали вище, як блага недоступні засудженому.

Яким же чином режим забезпечує ізоляцію засуджених? Власно кажучи, режим і є втіленням, матеріалізацією ізоляції, оскільки саме він вводить та підтримує ті правообмеження, які ми назвали вище. Так, режим передбачає можливість та порядок пересування засуджених, встановлює спосіб життя для засуджених, час та строк можливості спілкування з зовнішнім світом та т. ін.

Крім того, в кримінально-виконавчих установах ізоляція забезпечується системою охорони кримінально-виконавчих установ, яка є комплексом заходів (інженерно-технічних, постових, воєнізованих, ін.), спрямованих на забезпечення ізоляції засуджених, недопущення ними втеч та інших злочинів, запобігання проникненню на територію колонії інших осіб, заборонених предметів, забезпечення зберігання матеріальних цінностей.

2. *Наступна вимога режиму* — це *постійний нагляд за засудженими*. Як встановлено в Правилах внутрішнього розпорядку

кримінально-виконавчих установ: нагляд є системою заходів, що спрямовані на забезпечення відбування та виконання кримінального покарання у вигляді позбавлення (обмеження) волі шляхом цілодобового і постійного контролю за поведінкою засуджених у місцях їх проживання та праці, попередження та припинення з їх боку протиправних дій, забезпечення вимог ізоляції засуджених та безпеки персоналу установ. Нагляд за засудженими в установах виконання покарань здійснюється відділами нагляду та безпеки в порядку, установленому Департаментом.

З метою підтримання належного правопорядку в установах виконання покарань, попередження злочинів та правопорушень серед засуджених здійснюється комплекс спеціальних профілактичних заходів щодо виявлення, постановки на облік та організацію нагляду за особами, схильними до вчинення правопорушень. Виявлення та постановка на профілактичний облік засуджених, які вчинили правопорушення або мають намір їх вчинити, здійснюється оперативними працівниками шляхом досконалого вивчення матеріалів особової справи засуджених, перевірки відомостей щодо їх поведінки в ізоляторах тимчасового утримання, слідчих ізоляторах, лікувально-профілактичних закладах тощо, журналів обліку порушень режиму, рапортів приймання-здавання чергувань, даних медичної частини, перегляду кореспонденції, а також інформації працівників соціально-психологічної служби та відділу нагляду і безпеки.

Індивідуальна профілактична робота із засудженими, які перебувають на профілактичних обліках, здійснюється цілеспрямовано, планомірно, диференційовано з урахуванням особистості правопорушника, характеру і ступеня його соціальної занедбаності, небезпеки вчиненого злочину та інших особливостей, що мають значення для правильного вибору методів і заходів впливу. У разі переведення засудженого, який перебуває на профілактичному обліку, до іншої установи оперативний працівник долучає до його особової справи відповідні довідки-орієнтування із зазначенням підстави та терміну перебування на обліку.

З метою здійснення нагляду за засудженими самі засуджені, їхні речі і одяг, а також приміщення та територія колоній підлягають обшуку і огляду. Особистий обшук проводиться особами однієї статі із засудженими. Порядок проведення обшуків і оглядів визначається

нормативно-правовими актами Державного департаменту України з питань виконання покарань.

Адміністрація колонії має право використовувати аудіовізуальні, електронні й інші технічні засоби для попередження втеч та інших злочинів, порушень встановленого законодавством порядку відбування покарання, отримання необхідної інформації про поведінку засуджених.

Згідно зі статтею 105 КВК України у випадках стихійного лиха, епідемії, аварій важливих для життєзабезпечення систем, масових заворушень, проявів групової непокори засуджених або в разі виникнення реальної загрози збройного нападу на колонію чи у зв'язку з введенням надзвичайного чи воєнного стану в районі розташування установи посилюється охорона, нагляд за засудженими, здійснюються інші додаткові режимні заходи.

Для припинення групових протиправних дій засуджених та ліквідації їх наслідків за рішенням Голови Департаменту, начальника територіального органу управління Департаменту використовуються сили і засоби колонії, органів і установ виконання покарань, а в разі потреби з дозволу Міністра внутрішніх справ України, начальника Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в Автономній Республіці Крим, місті Києві, Київській області, начальника управління Міністерства внутрішніх справ України в області, місті Севастополі — органів та підрозділів Міністерства внутрішніх справ України.

Нагляд за засудженими також спрямований на: забезпечення виконання засудженими встановлених правил поведінки; дотримання встановленого пропускнуго режиму до установи та до зон колонії; дотримання правил пересування по колонії та за її межами та виконання інших умов та елементів режиму.

Функції з нагляду за засудженими виконують чергові зміни, відділи нагляду та безпеки та окремі інші посадові особи відповідної установи.

На жаль, на цей час інструкція Департаменту, в якій врегульовані питання здійснення нагляду за засудженими носить гриф «не для друку», тому відповідно до Конституції України, цей нормативний акт не має юридичної сили та вважається таким, що не набув чинності.

3. Вимогою режиму є виконання покладених на засуджених обов'язків, реалізацію прав засуджених, їх законних інтересів. Щодо

прав та обов'язків засуджених, ми мову вели вище. Щодо законних інтересів засуджених, то відповідно до ч. 1 ст. 102 КВК їх забезпечення є також однією з обов'язкових умов режиму. Треба вказати, що законні інтереси засуджених це правова категорія, яка не знайшла свого визначення у кримінально-виконавчому законодавстві, але виходячи з доктрини права законні інтереси можна визначити як певні блага (як майнові, так і не майнові), які не заборонені законодавством (саме тому вони є «законними»), та досягнення яких засуджений (або будь-яка особа) може прагнути. Як видно з визначення законні інтереси не мають посилянь до будь-яких інститутів права. Пояснюється це тим, що законні інтереси є такою правовою категорією, такими потенційними правовідносинами, яким на кореспондує будь-чий обов'язок щодо забезпечення досягнення цих інтересів. Іншими словами, якщо ми говоримо про законний інтерес, то це означає, що засуджений може прагнути отримати певне благо, але у інших суб'єктів у зв'язку з цим прагненням не виникає обов'язку сприяти досягненню цього права.

З огляду на вищенаведене, не зовсім зрозумілим стає теза законодавця щодо того, що режим повинен забезпечити законні інтереси засудженого. Якщо законні інтереси це певні блага, яких можна прагнути але ніхто не повинен сприяти в їх досягненні, то вони знаходяться у сфері потенційного. Якщо ж вони потенційні, то їх неможна забезпечити, оскільки вони породжені не режимом. Якщо ж вони перейдуть із сфери потенційного у сферу реального, тобто того, що дійсно може забезпечити режим, такі блага одразу ж стануть правами засудженого, оскільки якщо їх забезпечив режим, то в самому режимі повинен бути сформульований механізм реалізації та досягнення таких благ.

Таким чином, на мою думку, режим не може забезпечити законні інтереси засудженого.

4. *Наступна вимога режиму — це забезпечення безпеки засуджених і персоналу.* Наведена умова тісно пов'язана з умовами ізоляції засуджених, наглядом за ними. Власно кажучи, ізоляція та нагляд — є засобами забезпечення безпеки виконання і відбування покарання. До цієї ж системи можна віднести роздільне тримання засуджених, про яке ми скажемо нижче.

В чинному кримінально-виконавчому законодавстві безпека — є однією із нових та важливих вимог. Теза про безпеку передбачає,

що кримінальне покарання повинне бути безпечним та мати на меті більш коригування особи, ніж її покарання. Стаття 10 КВК України містить низку положень, які направлені на забезпечення безпеки засуджених.

Забезпечення безпеки у зв'язку з виконанням і відбуванням покарань стає актуальною тому, що під час відбування покарання особа ущемляється в правах та перетерплює правообмеження, отже вона стає більш вразливою для впливу. Що стосується персоналу кримінально-виконавчих органів та установ, враховуючи контингент засуджених можна з впевненістю стверджувати, що персонал також відчуває дуже сильний, нерідко негативний, вплив з боку засуджених, а іноді стає жертвою насильства з боку засуджених. Інакше кажучи, персонал кримінально-виконавчих установ має високий ступінь віктимності.

Організуючі та упоряднені властивості режиму як раз і дають змогу забезпечувати та контролювати контингент засуджених і роботи поведінку засуджених більш-менш прогнозованою та передбачуваною.

Треба також звернути увагу на той факт, що навіть кримінально-виконавчі установи утворені по ступеню безпеки, який в них забезпечується. Причому, мова йде, перш за все, про безпеку суспільства від засудженого, але цей фактор є зворотнім, оскільки всередині установи також потрібно забезпечити безпеку, в протилежному випадку установа не в змозі буде забезпечити безпеку для суспільства.

5. *Роздільне тримання різних категорій засуджених.* Ця вимога отримує своє втілення в діяльності комісій з питань розподілу засуджених по установах виконання покарань. Як ми обговорювали раніше, роздільно тримаються чоловіки та жінки, неповнолітні та дорослі особи, засуджені, які раніше відбували покарання, та особи, які вперше опинилися в кримінально-виконавчих установах. Режим дійсно сприяє втіленню цього принципу кримінально-виконавчого права, оскільки саме режим містить специфічні риси та засоби впливу для різних категорій засуджених (наприклад, для неповнолітніх — обов'язкове навчання).

6. Безпосередньо пов'язані з роздільним триманням засуджених така вимога режиму як *різні умови тримання засуджених в залежності від виду колонії*. При розгляді питання про класифікацію за-

суджених, ми говорили, що існування певного розподілу засуджених може впливати на створення системи кримінально-виконавчих установ. Установи різного ступеню безпеки відрізняються одна від одної саме за суворістю режиму та інтенсивністю впливу на засудженого. Чим більший рівень безпеки, тим більш суворий режим, тим більш інтенсивний вплив на засудженого, тим більший об'єм правообмежень засудженого.

7. Остання вимога — це *забезпечення зміни умов тримання засудженого*. Чинне кримінально-виконавче законодавство передбачає можливість зміни умов тримання засудженого в залежності від його ставлення до праці, ресоціалізації, поведінки. Наявність в режимі таких інститутів, як система заохочень і стягнень, праця та навчання, дозволяє оцінювати засудженого, «вимірювати» його виправлення. За допомогою вказаних засобів статус засудженого може змінюватися як в бік поліпшення умов тримання, так і у бік погіршення умов тримання. Стаття 100 КВК України встановлює: залежно від поведінки засудженого і ставлення до праці та навчання умови відбування покарання можуть змінюватися в межах однієї колонії або шляхом переведення до колонії іншого виду.

Елементи режиму позбавлення волі

Під елементами режиму позбавлення волі розуміють певні складові режиму, в яких відбиваються правообмеження, що витікають із покарання та застосовуються до засуджених, і інтенсивність впливу на засудженого. Сукупність елементів нарівні з умовами та вимогами режиму утворює зміст режиму позбавлення волі.

Елементи режиму, їх кількість, відрізняються в залежності від рівня безпеки кримінально-виконавчої установи. Можна сформулювати загальне правило, яке стосується кількості та об'єму елементів режиму: чим більш суворий режим (вище рівень безпеки установи), тим менший набір та об'єм елементів режиму. Іншими словами, чим більший рівень безпеки установи, тим більше правообмежень претерпіває засуджений, а режим містить менше елементів.

Розглянемо окремі елементи режиму.

1. Розпорядок дня в установах виконання покарань.

У кожній установі виконання покарань організовується суворо регламентований розпорядок дня з урахуванням особливостей робо-

ти з відповідним складом засуджених, оперативної обстановки, пори року, місцевих умов та інших конкретних обставин.

Розпорядок дня включає в себе час підйому, туалету, фізичної зарядки, приймання їжі, розводу на роботу, перебування на виробництві, перевірку наявності засуджених, проведення загальноосвітнього та професійно-технічного навчання (у виховних колоніях), виховних, культурно-масових та спортивно-оздоровчих заходів тощо. При цьому передбачаються безперервний восьмигодинний сон засуджених і надання їм особистого часу в межах, установлених кримінально-виконавчим законодавством України.

Не менше одного разу на місяць у неробочий час організовуються перевірки-огляди зовнішнього вигляду та стану одягу і взуття засуджених.

Розпорядок дня установи передбачає порядок та час роботи всіх відділів, служб, об'єктів та дільниць установи, у тому числі ДІЗО (дисциплінарний ізолятор), ПКТ (приміщення камерного типу), медичної частини, їдальні, перукарні, лазні-пральні, крамниці.

Правила внутрішнього розпорядку кримінально-виконавчих установ містять типовий розпорядок дня та вимогу, відповідно до якого розпорядок дня в установі розробляється відповідно до типового та затверджується наказом начальника установи, узгоджується з начальником територіального органу управління Департаменту, доводиться до відома засуджених і персоналу та вивішується на стенді в черговій частині, місцях цілодобового несення служби черговою зміною та в місцях надання побутових послуг засудженим.

Начальники установ виконання покарань організовують роботу підлеглих служб за змінним графіком таким чином, щоб представники адміністрації перебували в цих установах від підйому засуджених до відбою, а в разі тризмінної роботи виробництва — і в нічний час. У вихідні, святкові та неробочі дні, а також у разі ускладнення оперативної обстановки в установах організовується цілодобове чергування керівного складу. До контролю за поведінкою засуджених, виконання ними розпорядку дня та забезпечення належного функціонування колонії залучаються всі працівники за окремими графіками. Наказами начальників установ виконання покарань установлюється система подачі сигналів та команд для забезпечення виконання засудженими розпорядку дня.

Розпорядок дня передбачає обов'язкове проведення перевірок наявності засуджених, які організовуються щоденно, уранці та ввечері у години, визначені розпорядком дня, а також додатково в час перед прийманням їжі засудженими або після цього. У разі потреби вони можуть проводитися у будь-який час доби.

У разі виявлення відсутності засудженого інші засуджені залишаються на місці перевірки до з'ясування причин його відсутності.

Організація перевірок і відповідальність за них покладається:

- а) у житлових зонах — на ЧПНУ, начальників відділень і молодший інспекторський склад чергових змін;
- б) на виробничих об'єктах — на представників адміністрації установ виконання покарань, зайнятих на виробництві, і молодший інспекторський склад чергових змін.

Перевірки наявності засуджених у виправних колоніях максимального рівня безпеки з триманням засуджених у ПКТ, секторах максимального рівня безпеки та дільницях посиленого контролю, арештних домах, ПКТ (ОК) виправних колоній, а також у ДІЗО та карцерах організовуються покамерно.

2. Придбання засудженими до позбавлення волі продуктів харчування і предметів першої потреби.

Засудженим дозволяється придбавати за безготівковим розрахунком продукти харчування і предмети першої потреби в межах сум та в порядку, установленому кримінально-виконавчим законодавством України. Асортимент продуктів харчування та предметів першої потреби, що дозволені для придбання засудженим, установлюється переліком, який міститься у Правилах внутрішнього розпорядку.

Перелік продуктів харчування і предметів першої потреби:

1. Продукти харчування:

Будь-які продукти харчування (за винятком продуктів з простроченим терміном реалізації, консервованих продуктів із м'яса, риби, овочів, фруктів, виготовлених у домашніх умовах, продуктів, що потребують додаткового приготування шляхом термічної обробки та ті, що необхідно зберігати при температурі 2–4 °С протягом 72 годин, а також спиртних напоїв та пива), та без обмежень тютюнові вироби фабричного розфасування, сигарети та чай.

Засуджені можуть зберігати при собі чай — без обмежень, тютюнові вироби — не більше 30 пачок цигарок або махорки (решта здається на склад та видається засудженим відповідно до пункту 41 Правил), сірники — не більше 10 коробок.

2. Предмети першої потреби та засоби особистої гігієни:

Одяг, головні убори, взуття та постільні речі встановленого зразка за встановленими нормами;

- натільна білизна (тепла і проста) — не більше двох комплектів;
- панчохи, шкарпетки та рукавиці — не більше двох пар;
- поясні ремені, кашне, носові хусточки, нитки та вироби з них;
- тапочки кімнатні, спортивне взуття (кеди, напівкеди, тапочки) — по одній парі;
- годинники ручні або кишенькові з некоштовних металів (1 шт.);
- дзеркало, бритви електричні або механічні, а також безпечні з касетними головками, запальнички разового використання;
- електрокип'ятильники побутові промислового виробництва до 0,5 кВт (1 шт.);
- предмети першої потреби та засоби особистої гігієни (мило, зубний порошок чи паста, зубна щітка, гребінець, креми до та після гоління, шампунь), спеціальні засоби гігієни для жінок;
- підручники і учбове приладдя, література та періодичні видання, у т. ч. релігійного змісту (до 10 примірників), письмовий папір, зошити, прості олівці, авторучки, чорнило, стержні (з мастикою чорного, синього або фіолетового кольорів), конверти, марки, листівки;
- шашки, шахи, доміно, нарди (по одному комплекту);
- щітки для одягу та взуття, крем для взуття;
- поліетиленовий посуд, кухоль, ложка, пластмасові футляри для окулярів, мила та зубних щіток;
- натільні хрестики та інші предмети культу, виготовлені з некоштовних матеріалів;
- спортивні костюми (один);
- для жінок, крім того, халати та сукні, хустки, рейтузи, пояси, бюстгальтери, марля, гігієнічні пакети, защіпки, вата, косметика (крім виробів, виготовлених на спиртовій основі), крем для обличчя та рук.

Для придбання засудженими продуктів харчування і предметів першої потреби в установах організуються ларьки, які працюють щоденно. При цьому адміністрація забезпечує, щоб кожний засуджений мав змогу відвідати ларьок не менше 3–4 разів на місяць у час, відведений розпорядком дня. Особам, які перебувають на стаціонарному лікуванні і потребують постійного догляду, дозволяється придбавати продукти харчування і предмети першої потреби з дозволу лікаря через начальника відділення або особу, яка виконує його обов'язки.

Осіб, які тримаються у камерах колоній (секторів) максимального рівня безпеки, дільницях посиленого контролю, засуджених до довічного позбавлення волі та арешту, виводити для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби забороняється. Для таких осіб продукти харчування і предмети першої потреби придбання здійснюють начальники відділень за заявою засудженого, погодженою з начальником установи. З цією метою кожному засудженому, який має право на придбання продуктів харчування і предметів першої потреби, видаються для заповнення бланки-заяви. Придбаний товар видається засудженому під його особистий підпис на заяві. Придбання продуктів харчування і предметів першої потреби для таких осіб проводиться два рази на місяць.

Засуджені мають право придбавати за безготівковим розрахунком продукти харчування і предмети першої потреби на гроші, зароблені в колоніях, а засуджені чоловіки віком понад шістьдесят років, жінки — віком понад п'ятдесят п'ять років, інваліди першої та другої груп, вагітні жінки, жінки, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, неповнолітні, а також засуджені, які перебувають у лікувально-профілактичних закладах місць позбавлення волі, — також на гроші, одержані за переказами, за рахунок пенсій та іншого доходу.

Засудженим, які з незалежних від них причин не працюють чи завантажені роботою лише частково, дозволяється придбавати продукти харчування і предмети першої потреби на гроші, одержані за переказами.

Сума грошей, що дозволена до витрачання, встановлюється КВК.

Так, засуджені у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання мають право витратити на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гро-

ші, зароблені у виправній колонії, в сумі до ста відсотків мінімального розміру заробітної плати;

У виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання засудженим дозволено витратити гроші без обмежень.

У виправних колоніях середнього рівня безпеки — до вісімдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати;

У виправних колоніях максимального рівня безпеки засуджені мають право витратити на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, в сумі до сімдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати.

Засудженим, які перевиконують норми виробітку або сумлінно виконують встановлені завдання, може бути додатково дозволено витратити на місяць гроші в сумі тридцяти відсотків мінімального розміру заробітної плати; засудженим, які перевиконують норми виробітку або сумлінно виконують встановлені завдання на важких роботах чи роботах із шкідливими умовами праці, — п'ятдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати незалежно від відбутого строку покарання.

Інвалідам першої групи, вагітним жінкам, жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, дозволяється придбавати продукти харчування і предмети першої потреби на суму мінімального розміру заробітної плати. Інвалідам другої групи і засудженим, які перебувають у лікувально-профілактичних закладах місць позбавлення волі, дозволяється придбавати продукти харчування і предмети першої потреби на суму, що становить шістдесят відсотків мінімального розміру заробітної плати.

3. Придбання засудженими до позбавлення волі літератури і письмового приладдя. Засуджені мають право одержувати в банделах, посылках і передачах, а також без обмеження придбавати за рахунок коштів, які є на їхніх особових рахунках, літературу через книготорговельну мережу, письмове приладдя, передплачувати газети і журнали.

Засудженому дозволяється мати при собі не більше десяти примірників книг і журналів. Література в кількості, що перевищує вказану в частині третій цієї статті, може передаватися на зберігання або за

згодою засудженого — до бібліотеки колонії, або пересилатися за його рахунок родичам.

4. *Короткочасні виїзди за межі виправних і виховних колоній.* Засудженим, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній середнього рівня безпеки та виховних колоніях, може бути дозволено короткочасні виїзди за межі колонії на території України на строк не більше семи діб, не включаючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці (не більше трьох діб), у зв'язку з такими винятковими особистими обставинами:

- смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого;
- стихійне лихо, що спричинило значну матеріальну шкоду засудженому або його сім'ї.

Засудженим жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, може бути дозволений короткочасний виїзд за межі виправної колонії на території України для влаштування дітей у родичів, опікунів або в дитячих будинках тривалістю не більше десяти діб без урахування часу перебування в дорозі (не більше трьох діб).

Крім того, починаючи з 01 січня 2012 року засуджені, які працюють та перебувають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, мають право на щорічний короткочасний виїзд за межі колонії тривалістю 14 календарних днів. Отже, можна вести мову про специфічний вид відпустки для окремих категорій засуджених.

На сьогодні порядок надання засудженим короткочасного виїзду за межі колонії регулюється Наказом Міністра юстиції України від 22.11.2011 № 3361/5 «Про затвердження Інструкції про порядок надання засудженим короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань».

Відповідно до вказаного нормативного акту порядок надання дозволу на короткочасний виїзд надається в такому порядку:

Про необхідність короткочасного виїзду засуджений подає на ім'я начальника установи письмову заяву, до якої додається документ, що підтверджує наявність особистих обставин (за винятком вирішення питань трудового і побутового влаштування після звільнення). Такі документи зберігаються в особовій справі засудженого.

Заява засудженого про терміновий виїзд у зв'язку з винятковими обставинами має бути розглянута протягом доби. Дозвіл на короткочасний виїзд дається начальником колонії з урахуванням особи і поведінки засудженого. Час перебування засудженого поза межами колонії зараховується в строк відбування покарання. Вартість проїзду засудженого оплачується ним особисто або його родичами.

Тривалість короткочасного виїзду встановлюється начальником установи з урахуванням підстав, відповідно до яких надається короткочасний виїзд, та віддаленості установи від населеного пункту, до якого виїжджає засуджений.

Разом з заявою про короткочасний виїзд засуджений подає відповідні документи, які підтверджують наявність обставин, що можуть стати підставою для надання дозволу про виїзд. Серед них, зокрема, висновок або довідка закладу охорони здоров'я про тяжку хворобу близького родича, яка загрожує життю хворого, довідка місцевого органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування про стихійне лихо, довідки або відповідно оформленої телеграми про смерть близького родича.

За результатами розгляду питання про надання засудженому короткочасного виїзду персоналом відділу по контролю за виконанням судових рішень установи складається висновок про короткочасний виїзд засудженого (додаток 1 до Інструкції), який підписується начальником установи.

При позитивному вирішенні адміністрацією установи питання про надання засудженому короткочасного виїзду видається відповідний наказ. При відмові засудженому у короткочасному виїзді у висновку зазначаються причини відмови.

Висновок дається на підпис засудженому і долучається до його особової справи.

Згідно з наказом начальника установи засудженому, якому було надано дозвіл на короткочасний виїзд, видається посвідчення встановленого зразка (додаток 2 до Інструкції), яке завіряється гербовою печаткою установи.

Начальник установи проводить із засудженим бесіду про правила поведінки під час його перебування поза установою та попереджає про відповідальність за неповернення до установи у встановлений

строк, про що бере від нього розписку (додаток 3 до Інструкції), яка долучається до особової справи засудженого.

На час короткочасного виїзду засуджений з обліку в установі не знімається. Контроль за його своєчасним поверненням до установи здійснює персонал відділу по контролю за виконанням судових рішень установи.

При виїзді з установи засудженому видається необхідна сума грошей з тих, що є на його особовому рахунку. Проїзд засудженого здійснюється за кошти, які є на його особовому рахунку, або за кошти його родичів. Проїзні квитки засуджений купує сам.

На час короткочасного виїзду засудженому видається цивільний одяг, який йому належить. Якщо цей одяг старий або має неохайний вигляд, то він за бажанням засудженого замінюється за його рахунок.

Під час перебування за межами установи засуджені зобов'язані:

- дотримуватися правил громадського порядку;
- повертатися до установи в строк, встановлений адміністрацією установи;
- у разі виникнення об'єктивних обставин, що не дають змоги повернутися до установи в установлений строк, по можливості самі або через інших осіб повідомити про це адміністрацію установи, зазначивши місце свого перебування. Після прибуття до установи засуджений повинен надати адміністрації документи, що підтверджують причину його несвоєчасного повернення.

Під час перебування у короткочасному виїзді засудженим забороняється залишати межі населеного пункту, до якого дозволено виїзд (за винятком випадків відвідування підрозділу кримінально-виконавчої інспекції для реєстрації прибуття або вибуття, а також виїзду до лікувального закладу для одержання медичної допомоги), вживати спиртні напої і пиво, наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги чи інші одурманюючі засоби.

Не пізніше доби після прибуття до місця призначення засуджений зобов'язаний з'явитися до територіального органу кримінально-виконавчої інспекції і повідомити про мету свого приїзду, строк перебування та місце свого проживання.

Посадова особа територіального органу кримінально-виконавчої інспекції робить відмітку у посвідченні засудженого про час його

прибуття та реєструє даний факт у журналі обліку засуджених, яким надано короточасні виїзди за межі установ виконання покарань (додаток 4 до Інструкції).

У день закінчення строку перебування в пункті призначення засуджений зобов'язаний прибути до того ж територіального органу кримінально-виконавчої інспекції для отримання відмітки про свій від'їзд. Якщо від'їзд буде проводитися у нічний час, вихідний чи святковий день, то відмітка про вибуття ставиться у робочий день, що передує дню від'їзду. Відмітки про прибуття та вибуття завіряються печаткою територіального органу кримінально-виконавчої інспекції за місцем виїзду засудженого.

Якщо засуджений під час короточасного виїзду захворів і виникла потреба у його стаціонарному лікуванні, то він самостійно звертається до найближчого закладу охорони здоров'я. Після одужання засуджений повертається до установи.

Якщо за час короточасного виїзду у засудженого закінчується строк відбування покарання, то з ним перед виїздом проводиться повний розрахунок: видаються його речі та документи, за винятком довідки про звільнення, яка надсилається до територіального органу кримінально-виконавчої інспекції за місцем його виїзду. У цьому разі персонал установи роз'яснює засудженому, що йому необхідно з'явитися для отримання довідки до зазначеного органу за місцем виїзду.

У випадку, коли засуджений протягом 6 місяців не з'явився до територіального органу кримінально-виконавчої інспекції для отримання довідки про звільнення, зазначений орган повертає її до установи, в якій відбував покарання засуджений.

У випадках, коли під час лікування засудженого закінчується строк відбування покарання, то адміністрація установи, де відбував покарання засуджений, надсилає йому повідомлення про те, що після одужання йому необхідно прибути до установи для проведення з ним повного розрахунку, а також отримання речей, документів та довідки про звільнення.

У разі відсутності у засудженого грошей, необхідних для самостійного повернення до установи, він зобов'язаний повідомити про це адміністрацію установи, яка вживає заходів для повернення засудженого.

Прибуття засуджених, які виїхали у короткочасний виїзд, фіксується черговою частиною установи. Прийняті від них документи долучаються до особових справ.

Черговий помічник начальника установи наступного дня після встановленого терміну прибуття доповідає рапортом начальнику установи про осіб, що не прибули у встановлений термін. Начальник установи вживає заходів щодо встановлення можливого місця перебування засуджених.

Про короткочасний виїзд засуджених, а також про повернення засуджених до установи черговий помічник начальника установи інформує чергового територіального органу Державної пенітенціарної служби України.

5. Одержання засудженими до позбавлення волі посилок (передач) і бандеролей.

Число посилок (передач) і бандеролей, що одержують засуджені, які тримаються в колоніях, не обмежується.

Максимальна вага однієї посилки або бандеролі визначається діючими поштовими правилами і становить на сьогоднішній день 30 кг. Вага однієї передачі не може перевищувати встановленої ваги посилки.

Важкохворі засуджені, вагітні жінки, жінки, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, інваліди першої та другої груп, незалежно від призначеного їм виду виправної колонії, можуть одержувати додаткові посилки (передачі) і бандеролі в кількості і асортименті, які визначаються медичним висновком. Лікарські засоби і вироби медичного призначення, які одержують засуджені відповідно до медичного висновку передаються до медичної частини колонії для лікування цих засуджених.

ПВР встановлюють такий порядок отримання засудженими посилок (передач). Для приймання передач обладнуються спеціальні кімнати, вхід у які вільний для громадян. У цих кімнатах установлюються столи з письмовим приладдям і контрольними вагами, стільцями або лавками, скриньки для заяв і скарг. На видних місцях вивішуються витяги з нормативно-правових актів, що визначають порядок надання побачень, прийняття передач і встановлюють відповідальність громадян за його порушення, а також графік приймання громадян та

інформація щодо можливості придбання особами, які прибули на побачення, продуктів харчування і предметів першої потреби у ларьку колонії за власні кошти через касу установи. Молодші інспектори, які приймають передачі, в обов'язковому порядку повинні дотримуватися правил гігієни та санітарії.

Особа, яка доставила передачу, складає та підписує заяву у двох примірниках за встановленим ПВР зразком. Передача та обидва примірники заяви здаються молодшому інспектору, який зобов'язаний перевірити наявність у засудженого права на отримання передачі, про що зробити відповідну відмітку на заяві, і отримати письмовий дозвіл у начальника установи або першого заступника, або осіб, які виконують їх обов'язки, на її прийняття. Після цього молодший інспектор у присутності особи, яка доставила передачу, перевіряє вагу кожного найменування, про що робить відмітки у заявах (у вагу передачі не зараховуються предмети одягу, взуття, особистої гігієни, першої потреби, ліки і медпрепарати), та асортимент і, прийнявши передачу, перший примірник заяви повертає особі, яка її доставила, з особистою відміткою (підписом) про прийняття, а другий з відміткою про вагу передачі долучає до окремої справи після особистого підпису засудженого про одержання передачі.

Перелік продуктів та предметів, які можуть бути передані засудженому в посилці (передачі) є аналогічним до переліку продуктів харчування і предметів першої потреби, які засуджений може купувати в магазині колонії (додаток 7 до ПВР).

Варто звернути увагу, що до ПВР не вносилися зміни з 2007 року, тому цей нормативний акт на сьогодні багато в чому суперечить чинному КВК.

Предмети та продукти харчування, що не передбачені переліком, повертаються особі, яка їх доставила, із зазначенням причин повернення. За фактами виявлення в передачах предметів, виробів і речовин, які могли б бути використані засудженим із злочинною метою, у встановленому порядку проводяться службові розслідування.

Посилки, адресовані засудженим, переведеним в інші установи виконання покарань, пересилаються за рахунок установ за місцем їх нового тримання. Посилки, що надійшли на адресу засуджених, які відбувають стягнення у виді поміщення у ДІЗО, карцер або переведення до ПКТ (ОК), видаються після відбуття ними стягнення. Посил-

ки, що надійшли на адресу засуджених, які звільнилися або померли, повертаються відправникам накладною платнею з приміткою «підлягає поверненню».

Огляд передач здійснюється молодшим інспектором, який перевіряє їх вагу та асортимент. Вкладення перевіряються ретельно і акуратно. У необхідних випадках хлібобулочні вироби та інші продукти розрізаються, сипучі продукти пересипаються, а інші ретельно оглядаються. Особлива увага приділяється консервним банкам та різним упаковкам, у яких можуть бути спиртні напої, наркотичні речовини, гроші та інші предмети, заборонені для зберігання та використання засудженим в установах виконання покарань, у разі необхідності вони розкриваються і оглядаються. Відкриття й огляд вмісту посилки проводиться молодшими інспекторами нагляду і безпеки в присутності адресата, у разі його відсутності — комісійно. Під час огляду і перевірки речей та продуктів, що надійшли в посылках, дотримується такий самий порядок, що й під час приймання передач.

Вміст посилок реєструється в спеціальній книзі. Не раніше як за місяць до звільнення засуджений може отримати поштою або доставленою безпосередньо в установу одяг та взуття цивільного зразка за сезоном, який зберігається на складі і видається йому за день до його звільнення. Такі відправлення не вважаються посылкою або передачею.

6. Листування засуджених до позбавлення волі. Засудженим дозволяється одержувати і відправляти листи і телеграми за свій рахунок без обмеження їх кількості. Відправлення засудженими листів і звернень проводиться тільки через адміністрацію установ виконання покарань. З цією метою на території установ вивішуються поштові скриньки, які щоденно відкриваються уповноваженими на те посадовими особами. Засуджені, які тримаються у камерах, передають листи для відправлення представникам адміністрації. Листи опускаються до поштових скриньок або передаються представникам адміністрації в незапечатаному вигляді.

Листи, що надійшли на ім'я засудженого після його вибуття з установи, не пізніше триденного строку відправляються за його новим місцем знаходження. Листи засуджених, виконані тайнописом, шифром

або із застосуванням інших умовностей, а також ті, що мають цинічний характер або відомості, що не підлягають розголошенню, адресату не надсилаються, про що оголошується засудженому, і знищуються.

Листування між перебуваючи в місцях позбавлення волі засудженими, які не є родичами, допускається тільки з дозволу адміністрації колонії.

Кореспонденція, яку одержують і надсилають засуджені до відбування покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівня безпеки, підлягає перегляду. Отже, листування засуджених, які знаходяться в колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та в виховних колоніях не переглядається.

Кореспонденція, яку засуджені адресують Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Європейському суду з прав людини, а також іншим відповідним органам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам таких міжнародних організацій та прокуророві, перегляду не підлягає і надсилається за адресою протягом доби з часу її подачі. Кореспонденція, яку засуджені одержують від зазначених органів та осіб, перегляду не підлягає.

Крім того, не переглядається кореспонденція, яку засуджені адресують захиснику у кримінальному провадженні, що здійснює свої повноваження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, і надсилається за адресою протягом доби з часу її подачі. Кореспонденція, яку засуджені одержують від такого захисника, перегляду не підлягає.

Звернення засуджених. Засуджені викладають звернення в усному або письмовому вигляді. Письмові звернення направляються за належністю через адміністрацію установ виконання покарань. Для написання звернень засудженим на їх прохання видається папір і ручка. Направлені адресатам звернення з питань одержання посилок (передач), надання побачень, телефонних розмов, медичної допомоги, забезпечення речовим майном, а також інші звернення, які можуть бути вирішені по суті адміністрацією установ виконання покарань, розглядаються на місці, не чекаючи результатів їх розгляду організаціями або посадовими особами, яким вони адресовані. Звернення, адресовані до державних і громадських організацій та на ім'я посадо-

вих осіб, адміністрація установ в обов'язковому порядку супроводжує листами. До звернень з питань помилування, а також переведення до інших установ виконання покарань додаються довідки-характеристики на осіб, які їх подали. У разі повторного звернення зі скаргою адміністрація в супровідному листі повідомляє, який орган розглядав попередню скаргу заявника та наслідки її вирішення. Щодо звернень, адресованих до державних органів, громадських організацій та на ім'я посадових осіб з питань, які не входять до їх повноважень, особі, що їх подала, рекомендується переадресувати звернення. Якщо засуджений наполягає на відправленні звернення до визначеного органу, то воно направляється адресату.

Звернення, у яких є нецензурні або інші неприпустимі вислови, адресатам не відправляються. Звернення, подані в письмовому вигляді, реєструються у канцелярії установи і не пізніше як у триденний строк відправляються адресатам. Усні звернення реєструються у журналі приймання засуджених з особистих питань. Відповіді про наслідки розгляду звернень оголошуються засудженим під розпис при надходженні, але не пізніше як у триденний строк, і долучаються до особових справ засуджених. Відшкодування витрат за пересилання звернень проводиться з коштів, які є на особових рахунках засуджених. У разі відсутності таких коштів пересилання звернень проводиться за рахунок коштів, передбачених кошторисом на утримання установ виконання покарань. Адміністрація установи повинна забезпечити безумовне виконання вимог Закону України «Про звернення громадян» та інших нормативно-правових актів, що регламентують роботу зі зверненнями громадян, і несе відповідальність за їх порушення.

7. Одержання і відправлення засудженими до позбавлення волі грошових переказів. Засуджені мають право без обмеження одержувати грошові перекази і відправляти грошові перекази родичам, а з дозволу адміністрації колонії — й іншим особам. Одержані за переказами гроші зараховуються на особовий рахунок засудженого.

Гроші, виявлені в посылках (передачах), бандеролях і листах, що надходять на ім'я засудженого, вилучаються і реалізуються в порядку, встановленому частиною 4 статті 59 КВК, а саме: предмети, вироби і речі, збереження яких заборонено або які придбані неза-

конним шляхом, перелік яких визначений нормативно-правовими актами Департаменту, підлягають вилученню і зберіганню. Речі, вилучені з обігу, знищуються, гроші, цінності та інші речі за рішенням суду можуть бути передані в дохід держави. Про вилучення предметів, виробів і речей посадовою особою установи виконання покарань складається протокол.

8. Побачення засуджених до позбавлення волі з родичами, адвокатами та іншими особами. Телефонні розмови.

Відповідно до КВК України засуджені мають право на побачення: короткострокові тривалістю до чотирьох годин і тривалі — до трьох діб.

Короткострокові побачення надаються з родичами або іншими особами у присутності представника колонії. Побачення і телефонні розмови між засудженими, які перебувають в установах виконання покарань, не дозволяються. З іншими особами побачення надаються тільки тоді, коли, на думку адміністрації, вони не будуть негативно впливати на засудженого. У разі відмови в наданні побачення на заяві засудженого або особи, яка бажає з ним зустрітися, робиться примітка про причини відмови. Начальник установи, як виняток, з метою виховного впливу може надати короткострокове побачення з родичами або телефонну розмову засудженим, яких тримають у ПКТ (ОК), ДІЗО або карцері. Відповідно до вимог Віденської конвенції «Про консульські зносини», ратифікованої Україною 27.04.89, генеральний консул, консул, віце-консул і консульський агент дипломатичних представництв закордонних держав мають право на короткострокові побачення із засудженими громадянами своїх держав. Побачення засуджених з дипломатичними представниками до кількості встановлених кримінально-виконавчим законодавством України не враховуються, їх число не обмежується.

Тривалі побачення відповідно до статті 110 КВК надаються з правом спільного проживання і тільки з близькими родичами (подружжя, батьки, діти, всиновлювачі, всиновлені, рідні брати й сестри, дід, баба, онуки). Тривалі побачення можуть надаватися і подружжю, яке проживало однією сім'єю, але не перебувало в шлюбі, за умови, що в них є спільні неповнолітні діти, за наявності їх свідоцтв про народження та відповідної довідки органу самоврядування, що підтверджує

факт їх проживання однією сім'єю. Тривалі побачення при реєстрації шлюбу надаються позачергово.

Оплата послуг за користування кімнатами короткострокових і тривалих побачень здійснюється засудженими або їх родичами чи іншими особами за рахунок власних коштів.

Для одержання правової допомоги за письмовою заявою засуджених, їхніх близьких родичів, громадських організацій засудженим надається побачення з адвокатом або іншим фахівцем у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. За бажанням засудженого або адвоката чи іншого фахівця в галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, побачення можуть надаватися наодинці. Побачення надається адміністрацією колонії при пред'явленні адвокатом ордера або договору про надання правової допомоги, а іншим фахівцем у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, іншого відповідного документа, а також документів, що посвідчують їх особу. Кількість і тривалість таких побачень не обмежена.

Адміністрація установи, як правило, звільняє засуджених від роботи на період тривалих побачень з наступним або попереднім відпрацюванням.

Засудженим надається право на телефонні розмови без обмежень під контролем адміністрації. Телефонні розмови оплачуються з особистих коштів засуджених. Телефонні розмови між особами, які відбувають покарання в колоніях забороняються. Користування телефоном здійснюється згідно з графіком у неробочий час. Для проведення телефонних розмов використовується телефон чергової частини установи або встановлюється таксофон. Факт надання розмови засудженим реєструється у спеціальному журналі.

Правилами внутрішнього розпорядку введені обмеження надання можливості користування засудженими телефоном. Згідно з ПВР право на телефонні розмови обмежуються наявністю технічної можливості.

У разі епідемії, стихійного лиха або інших надзвичайних обставин, що перешкоджають нормальній діяльності установ, побачення можуть бути тимчасово відмінені.

Об'єднання побачень або розділення одного побачення на декілька періодів не дозволяється. Засудженим за їхнім проханням дозволяється замінити тривалі побачення короткостроковими

В залежності від рівня безпеки колонії засуджені мають право отримувати побачення у такій кількості:

- в колоніях мінімального рівня безпеки з загальними умовами тримання одержувати щомісяця короткострокове і один раз на три місяці тривале побачення;
- в колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання — одержувати короткострокові побачення без обмежень їх кількості, тривалі побачення — один раз на місяць;
- в колоніях середнього рівня безпеки одержувати щомісяця короткострокове і один раз на три місяці тривале побачення;
- в колоніях максимального рівня безпеки одержувати щомісяця короткострокове і один раз на три місяці тривале побачення.

Обчислення строків надання засудженим побачень, телефонних розмов, вручення посилок, передач і бандеролей.

Перші побачення, посилка (передача), бандероль, телефонна розмова можуть бути надані засудженому відразу після прибуття його до установи виконання покарань, незалежно від того, коли він мав їх у місцях попереднього ув'язнення. Наступні побачення, посилка (передача), бандероль, телефонна розмова надаються після закінчення періоду, що дорівнює частині терміну від ділення тривалості року на кількість відповідних побачень, посилок (передач), бандеролей, телефонних розмов, на які засуджений має право протягом року. Відхилення від визначеного терміну не може перевищувати 5 діб. Час, протягом якого засудженим не видавалися посилки (передачі), бандеролі та не надавалися побачення, телефонні розмови у зв'язку з карантинном, стихійним лихом або переведенням колоній на режим особливих умов, зараховується в строк, після закінчення якого засуджені можуть їх отримати. Засудженим дозволяється в рахунок чергової посилки або передачі виносити після тривалих побачень продукти харчування та предмети першої потреби в кількості та асортименті, що встановлені для посилок і передач.

3. Засоби забезпечення режиму у колоніях

Режим, як порядок здійснення певної діяльності, обумовлює наявність механізмів та засобів його реалізації, забезпечення та дотримання. Кримінально-виконавче законодавство регламентує деякі засоби забезпечення режиму.

Взагалі, засобами забезпечення режиму є сукупність правових та адміністративних інститутів, які спрямовані на організацію та здійснення режиму покарання у виді позбавлення волі.

Виходячи зі змісту кримінально-виконавчого законодавства, прийнято виділяти наступні засоби забезпечення режиму:

1. Охорона і нагляд за засудженими, в тому числі технічні засоби нагляду і контролю;
2. Оперативно-розшукова діяльність;
3. Режим особливих умов у колоніях;
4. Застосування засобів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї;
5. Застосування до засуджених заходів заохочення та стягнення.

Розглянемо коротко кожен з вказаних засобів:

1. Охорона і нагляд за засудженими були розглянуті нами раніш. Тут можна лише додати, що нагляд та контроль за засудженими забезпечується також за допомогою технічних засобів. Стаття 103 КВК України передбачає, що адміністрація колонії має право використовувати аудіовізуальні, електронні й інші технічні засоби для попередження втеч та інших злочинів, порушень встановленого законодавством порядку відбування покарання, отримання необхідної інформації про поведінку засуджених. При цьому, адміністрація колонії зобов'язана повідомити засуджених про застосування технічних засобів нагляду і контролю.

2. Серед засобів забезпечення режиму законодавець називає оперативно-розшукову діяльність. Відповідно до положень ст. 104 КВК України в колоніях здійснюється оперативно-розшукова діяльність, основним завданням якої є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп з метою:

- забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб;

- попередження і виявлення злочинів, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання;
- вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень;
- надання правоохоронним органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність або кримінальне провадження, допомоги в розкритті, припиненні та попередженні злочинів.

Оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами органів і установ виконання покарань. На мою думку оперативно-розшукову діяльність не можна однозначно відносити до засобів забезпечення режиму. Пояснити це можна тим, що оперативно-розшукова діяльність проводиться у зв'язку з вчиненням злочину з метою виявлення осіб, які вчинили цей злочин та факторів, які сприяли або визвали вчинення злочину. Отже, якщо злочин вже вчинено це означає, що режим не був забезпечений належним чином і забезпечити його, так би мовити, «заднім числом» неможливо. Крім того, відповідно до ст. 1 та 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативно-розшукова діяльність — це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. Завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підкривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави. Тобто оперативно-розшукова діяльність має місце тоді, коли йдеться про протиправні діяння, які передбачені серед складів злочину у КК України. Законодавець нічого не говорить про забезпечення режиму.

3. Режим особливих умов у колоніях. У випадках стихійного лиха, епідемій, аварій важливих для життєзабезпечення систем, масових заворушень, проявів групової непокори засуджених або в разі виникнення реальної загрози збройного нападу на колонію чи у зв'язку з введенням надзвичайного чи воєнного стану в районі розташування

колонії посилюється охорона, нагляд за засудженими, здійснюються інші додаткові режимні заходи.

Для припинення групових протиправних дій засуджених та ліквідації їх наслідків за рішенням Голови Департаменту, начальника управління (відділу) Департаменту в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві та Київській області використовуються сили і засоби колонії, органів і установ виконання покарань, а в разі потреби з дозволу Міністра внутрішніх справ України, начальника Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в Автономній Республіці Крим, місті Києві, Київській області, начальника управління Міністерства внутрішніх справ України в області, місті Севастополі — органів та підрозділів Міністерства внутрішніх справ України.

Всі елементи режиму (надання побачень, посилок (передач), тощо), які не були реалізовані під час дії режиму особливих умов, надаються засудженим після відміни режиму особливих умов.

5. Застосування засобів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї. Ці засоби впливу законодавець також вказав серед засобів забезпечення режиму. І хоча застосування фізичної сили, вогнепальної зброї та спецзасобів — є крайніми заходами впливу, їх необхідність все ж таки визнається не тільки національним кримінально-виконавчим правом але й міжнародним досвідом виконання покарань та міжнародними нормами.

До засуджених може бути застосована фізична сила, спеціальні засоби, гамівна сорочка та зброя, якщо вони чинять фізичний опір персоналу колонії, злісно не виконують його законні вимоги, проявляють буйство, беруть участь у масових заворушеннях, захваті заручників або чинять інші насильницькі дії, а також у разі втечі з-під варти з метою припинення вказаних протиправних дій, а також запобігання заподіянням цими особами шкоди оточенню або самим собі. Якщо застосування заходів фізичного впливу уникнути неможливо, вони не повинні перевищувати міру, необхідну для виконання покладених на адміністрацію колонії обов'язків, і мають зводитися до завдання найменшої шкоди здоров'ю правопорушників. У разі необхідності адміністрація колонії зобов'язана негайно надати допомогу потерпілим.

Згідно з Правилами внутрішнього розпорядку працівники кримінально-виконавчої системи мають право застосувати заходи фізич-

ного впливу, у тому числі прийоми рукопашного бою, також в випадках, коли інші способи не забезпечили виконання покладених на них обов'язків. Це положення ПВР не зовсім зрозуміле, оскільки сформульовано дуже не конкретно. Важко представити про що, про які випадки веде мову законодавець. Таке положення нормативного акту дає надто великий простір для його тлумачення в будь-який бік посадовими особами органів та установ виконання покарань.

Застосуванню заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї має передувати попередження про намір використання вказаних заходів і засобів, якщо дозволяють обставини. Попередження може бути здійснено голосом, при значній відстані або зверненні до великої групи людей — через гучномовні установки, підсилювачі мови, і в кожному випадку бажано рідною мовою осіб, проти яких ці засоби будуть застосовуватися. Без попередження вказані заходи, засоби і зброя можуть застосовуватися, якщо виникла безпосередня загроза життю або здоров'ю персоналу колонії чи інших осіб.

Вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обстановки, що склалася, характеру правопорушення та особи правопорушника.

До засуджених неповнолітніх і жінок гамівна сорочка не застосовується. Забороняється застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброю до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та неповнолітніх, крім випадків вчинення ними групового або збройного нападу, який загрожує життю і здоров'ю персоналу колонії чи інших осіб, або збройного опору.

Кожний випадок застосування наручників, гамівної сорочки, спеціальних засобів і вогнепальної зброї в обов'язковому порядку фіксується у журналі рапортів приймання-здавання чергувань ЧПНУ. Про кожний випадок застосування зброї складається рапорт і негайно повідомляється прокурор.

Використання фізичної сили, спеціальних засобів і зброї допускається також в інших випадках, передбачених законами України «Про міліцію» і «Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України».

Порядок і підстави застосування наручників. Наручники до засуджених застосовуються за розпорядженням начальника установи,

його заступників, ЧПНУ та їх заступників. Наручники до засуджених застосовуються у разі:

- а) учинення фізичного опору особовому складу чергової зміни, варті, адміністрації установи або проявів буйства;
- б) відмови слідувати до ДІЗО, ПКТ, ОК або карцеру;
- в) спроби самогубства, членушкодження або нападу на засуджених чи інших осіб;
- г) конвоювання після затримання засудженого, який скоїв втечу.

Наручники застосовуються до засуджених у положенні «руки за спиною».

Кожні дві години здійснюється перевірка стану здоров'я засуджених до яких застосовані наручники.

Наручники знімаються за наказом осіб, які дали розпорядження на їх застосування, або наказом начальника, вищого за посадою.

Про застосування наручників складається акт. Особи, які припустилися необґрунтованого застосування наручників, несуть за це відповідальність.

Порядок і підстави застосування сльозоточивих речовин, гумових кийків та фізичної сили. Особовий склад установи має право самостійно застосовувати сльозоточиві речовини, гумові кийки та фізичну силу у разі:

- а) захисту персоналу установи та самозахисту від нападу та інших дій, що створюють загрозу їх життю або здоров'ю;
- б) припинення масових заворушень і групової непокори з боку засуджених;
- в) відбиття нападу на будівлі, приміщення, споруди і транспортні засоби установи або звільнення їх у разі захоплення;
- г) затримання або доставляння засуджених, які вчинили грубі порушення режиму тримання, до ДІЗО, ПКТ, ОК або карцеру, якщо зазначені особи чинять опір особовому складу чергової зміни або якщо є підстави вважати, що вони можуть завдати шкоди оточуючим або собі;
- г) припинення опору особовому складу чергової зміни, варті, адміністрації установи;
- д) затримання засуджених, які скоїли втечу з місць позбавлення волі;
- є) звільнення заручників.

Про застосування сльозоточивих речовин, гумових кийків та фізичної сили працівник складає рапорт, який розглядається начальником установи або особою, яка виконує його обов'язки, реєструється у спеціальному журналі та додається до особової справи засудженого.

Забороняється застосування сльозоточивих речовин та гумових кийків до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та неповнолітніх, крім випадків учинення ними групового нападу, що загрожує життю і здоров'ю працівників установи або інших осіб, чи збройного нападу.

Забороняється нанесення ударів гумовим кийком по голові, шиї, ключичній ділянці, животу та статевих органах, а пластиковим кийком типу «тонфа» — по голові, шиї, сонячному сплетенні, ключичній ділянці, низу живота, статевих органах, нирках, копчику, крім випадків реальної загрози життю та здоров'ю персоналу установи та засуджених.

Перевищення повноважень із застосування цих засобів тягне за собою відповідальність, установлену законодавством.

Порядок і підстави застосування гамівної сорочки. Застосування гамівної сорочки належить до крайніх заходів впливу на засуджених і може мати місце лише тоді, коли інші заходи щодо припинення буйства або безчинства були вичерпані і безрезультатні.

Гамівна сорочка застосовується тільки за вказівкою начальника установи або особи, яка виконує його обов'язки, у присутності ЧПНУ і обов'язково під наглядом медичного працівника. Вказівка медичного працівника про неможливість застосування гамівної сорочки до засудженого підлягає безумовному виконанню. У гамівній сорочці засуджений, який буйствує, перебуває до заспокоєння, але не більше двох годин.

Гамівна сорочка застосовується в ізольованому приміщенні (ДІЗО, карцері, окремій камері ПКТ або в кімнаті молодших інспекторів) не менше ніж трьома представниками чергової зміни.

До засуджених неповнолітніх і жінок гамівна сорочка не застосовується. Кожний випадок застосування гамівної сорочки документується.

Особи, які припустилися необґрунтованого застосування гамівної сорочки, несуть за це відповідальність.

Порядок і підстави застосування вогнепальної зброї. Вогнепальна зброя як винятковий захід застосовується у разі скоєння засудженим нападу або інших умисних дій, які безпосередньо загрожують життю працівників установ виконання покарань або інших осіб, а також у разі втечі з-під варти, якщо іншими засобами неможливо припинити зазначені дії.

Забороняється застосовувати зброю до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та неповнолітніх, крім випадків учинення ними групового або збройного нападу, який загрожує життю і здоров'ю персоналу колонії чи інших осіб, або збройного опору.

Про кожний випадок застосування вогнепальної зброї адміністрація установи зобов'язана негайно повідомити прокурора.

5. Застосування до засуджених заходів заохочення та стягнення. Законодавець не називає ці заходи впливу на засуджених серед засобів забезпечення режиму. На мою думку, це дивно, оскільки система заходів заохочення та стягнення безпосередньо пов'язана з впливом на поведінку засуджених, стимулює слухняну поведінку, карає за порушення і саме цим забезпечує дотримання засудженими вимог режиму. Саме про це йдеться в ст.ст. 130, 132 КВК України, де вказано, що заохочення застосовуються за сумлінну поведінку (отже за дотримання вимог режиму), а стягнення застосовуються за порушення встановленого порядку відбування покарання (отже за порушення режиму). Тобто заходи заохочення та стягнення спрямовані саме на забезпечення режиму в колоніях. Система вказаних засобів закріплена в ст. 130–135 КВК України.

4. Зміна умов тримання засуджених у колоніях

Режим кожної колонії передбачає можливість зміни умов тримання засуджених залежно від поведінки засудженого і ставлення до праці та навчання. При цьому умови відбування покарання можуть змінюватися двома способами:

1. Зміна умов тримання в межах однієї колонії;
2. Зміна умов тримання шляхом переведення до колонії іншого виду.

Зміна умов тримання в межах однієї колонії здійснюється за клопотанням начальника відділення соціально-психологічної служби постановою начальника колонії, погодженою із спостережною комісією.

Засуджені, які стають на шлях виправлення, можуть бути переведені з ПКТ у звичайні жилі приміщення колонії максимального рівня безпеки після фактичного відбуття не менше однієї четвертої призначеного судом строку покарання. У колоніях мінімального і середнього рівня безпеки засуджені, які стають на шлях виправлення, можуть бути переведені до дільниці соціальної реабілітації після фактичного відбуття частини строку покарання і з урахуванням тяжкості злочину, що визначено частиною першою статті 101 КВК, а саме:

- 1) не менше однієї четвертої строку покарання, призначеного судом за злочин середньої тяжкості;
- 2) не менше третини строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий злочин, а також у разі, коли особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона була засуджена до позбавлення волі;
- 3) не менше половини строку покарання, призначеного судом за особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.

Не підлягають переведенню до дільниці соціальної реабілітації:

- 1) особи, які злісно порушували вимоги режиму в місцях попереднього ув'язнення та в колоніях;
- 2) інваліди першої та другої груп та особи, які досягли пенсійного віку;
- 3) вагітні жінки та жінки, які мають при собі дітей віком до трьох років;
- 4) особи, які не пройшли повний курс лікування венеричного захворювання, активної форми туберкульозу, психічного розладу, алкоголізму та наркоманії;
- 5) особи, які засуджені за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;
- 6) особи, яких засуджено за вчинення умисного злочину в період відбування покарання у виді арешту або обмеження волі.

Засуджені, які злісно порушують режим відбування покарання, можуть бути переведені з дільниці соціальної реабілітації до дільниці ресоціалізації або дільниці посиленого контролю; з дільниці ресоціалізації до дільниці посиленого контролю. Із звичайного жилого приміщення — в ПКТ колонії максимального рівня безпеки.

Засуджені, які під час перебування в дільниці карантину, діагностики і розподілу, виявили високий ступінь соціально-педагогічної занедбаності і потяг до продовження протиправної поведінки по закінченню терміну тримання у цій дільниці переводяться до дільниці посиленого контролю.

Зміна умов тримання в тій самій колонії може бути здійснена і за допомогою інших засобів впливу. Так, глава 20 КВК, встановлюючи особливості відбування покарання в колоніях різних видів визначає також можливість поліпшення умов тримання у колоніях, тобто зміна умов тримання на кращі в межах однієї колонії. Таке поліпшення полягає у наступному:

В колоніях мінімального рівня безпеки при сумлінній поведінці і ставленні до праці після відбуття не менше однієї третини строку покарання засуджені, які тримаються в дільниці ресоціалізації виправної колонії, мають право на поліпшення умов тримання, і їм може бути дозволено додатково витратити на місяць гроші в сумі п'ятдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати;

В колоніях середнього рівня безпеки при сумлінній поведінці і ставленні до праці після відбуття не менше половини строку покарання засуджені, які тримаються в дільниці ресоціалізації виправної колонії, мають право на поліпшення умов тримання, і їм може бути дозволено додатково витратити на місяць гроші в сумі сорока відсотків мінімального розміру заробітної плати;

В колоніях максимального рівня безпеки при сумлінній поведінці і ставленні до праці після відбуття не менше половини строку покарання засуджені, які тримаються в дільниці ресоціалізації виправної колонії, мають право на поліпшення умов тримання, і їм може бути дозволено додатково витратити на місяць гроші в сумі тридцяти відсотків мінімального розміру заробітної плати.

Зміна умов тримання засудженого шляхом переведення його до виправної колонії іншого рівня безпеки Зміна умов тримання засуд-

жених шляхом їх переведення до виправних колоній іншого рівня безпеки здійснюється Апеляційною комісією за поданням адміністрації виправної колонії, погодженим з начальником територіального органу ДПтС України та спостережною комісією.

За результатами розгляду Апеляційною комісією ДПтС України територіальному органу управління видається відповідний дозвіл на переведення в межах регіону чи персональний наряд на переведення.

Забороняється переміщення засуджених, які прибули до установ виконання покарань за персональними нарядами, до інших установ без погодження із ДПтС України.

Переведення засуджених здійснюється з дотриманням наступних вимог КВК: засуджені, які стають на шлях виправлення, можуть бути переведені:

- з приміщень камерного типу в звичайні жилі приміщення колонії максимального рівня безпеки або колонію середнього рівня безпеки — після фактичного відбуття не менше однієї четвертої призначеного судом строку покарання;
- із звичайних жилих приміщень колонії максимального рівня безпеки в колонію середнього рівня безпеки — після фактичного відбуття не менше половини призначеного судом строку покарання;

Засуджені, які злісно порушують режим відбування покарання, можуть бути переведені:

- з колонії середнього рівня безпеки чи звичайного жилого приміщення колонії максимального рівня безпеки в приміщення камерного типу колонії максимального рівня безпеки.

Засуджені, які злісно порушують режим відбування покарання, за рішенням Апеляційної комісії можуть бути переведені:

- з колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання до колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання або повернуті до тих колоній, де вони раніше відбували покарання;
- з колонії середнього рівня безпеки чи звичайного жилого приміщення колонії максимального рівня безпеки в ПКТ колонії або сектор максимального рівня безпеки на строк до 3 років.

Конспект лекцій з кримінально-виконавчого права

Засуджений, який злісно порушує режим відбування покарання, може бути повернутий з колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання до тієї колонії, де він раніше відбував покарання, за умови, якщо в нього раніш накладені стягнення не зняті або не погашені в установленому законом порядку.

Сутність інституту зміни умов тримання полягає в тому, що засудженому надають можливість впливати на власні умови тримання за допомогою керованості власної поведінки. Засуджений стає не просто об'єктом впливу, а активним суб'єктом процесу виконання-відбування покарання.

Тема 10

Звільнення від відбування покарання

1. Загальні положення про звільнення та підстави звільнення засуджених від відбування покарання у виді позбавлення волі.
2. Звільнення у зв'язку з відбуттям строку покарання, призначеного вироком суду.
3. Звільнення на підставі закону про амністію та акту про помилування.
4. Звільнення у зв'язку з скасуванням вироку і закриттям кримінального провадження.
5. Звільнення у зв'язку з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку.
6. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання.
7. Звільнення на підставі хвороби.
8. Інші підстави звільнення від відбування покарання.

1. Загальні положення про звільнення та підстави звільнення засуджених від відбування покарання у виді позбавлення волі

Метою кримінального покарання є виправлення і ресоціалізації засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Кримінально-виконавче законодавство створює умови виконання і відбування покарання для досягнення цієї мети. А оскільки на першому місці серед цілей покарання стоять виправлення та ресоціалізація, то і процес виконання і відбування покарання повинен передбачати закінчення здійснення впливу на засудженого та його повернення до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Тому кримінальне

покарання у більшості випадків призначається на певний строк і закінчується, як правило, звільненням від відбування покарання.

В цій лекції ми будемо говорити про підстави звільнення і тому перш за все визначимо, що таке підстави звільнення від відбування покарання. Підстави — це такі юридичні факти (події або дії) процесуального характеру, з настанням яких закон пов'язує виникнення, зміну або припинення кримінально-виконавчих правовідносин.

Як видно, наведене визначення дуже схоже з визначенням юридичних фактів взагалі. І це зрозуміло, оскільки підстави за своєю правовою природою і є юридичними фактами. Специфічною є вказівка на те, що такі юридичні факти мають процесуальний характер. І дійсно, звільнення від відбування покарання завжди пов'язане з певною послідовністю дій, а отже і з процесуальною діяльністю. Тобто інститут звільнення визначає та встановлює як, в якій послідовності, в які строки і у зв'язку з якими юридичними фактами засуджений повинен бути звільнений.

Основною підставою для звільнення та «загальним правилом» є звільнення у зв'язку з відбуттям строку покарання.

Але покарання не є незмінюваним. В момент його призначення суд виходить з тяжкості злочину, особистості засудженого, обставин справи та вимог закону. Поки покарання ще не почало виконуватися, засуджений залишається особою, що вчинила злочин та ще не піддана державному примусу. Призначене покарання ще тільки має потенційну змогу змінити засудженого. Але після того, як воно починає виконуватися, людина під його впливом може змінитися. На такі випадки закон теж реагує, передбачаючи можливість дострокового звільнення від покарання. Це пов'язане з тим, що у разі змін у поведінці засудженого презумується, що покарання досягло своєї мети та відпала необхідність його подальшого виконання.

Є й інші підстави звільнення від відбування покарання. Стаття 152 КВК України називає підставами звільнення від відбування покарання:

- відбуття строку покарання, призначеного вироком суду;
- закон України про амністію;
- акт про помилування;
- скасування вироку суду і закриття кримінального провадження;

- закінчення строків давності виконання обвинувального вироку;
- умовно-дострокове звільнення від відбування покарання;
- хвороба;
- інші підстави, передбачені законом.

Як видно з наведеного переліку, законодавець залишив його відкритим, тобто названі підстави звільнення не є вичерпними, закон може передбачати й інші (наприклад, звільнення від відбування покарання у зв'язку з декриміналізацією діяння). Пояснюється це тим, що життя і відповідно законодавство змінюється, світова спільнота дотримується напрямку пом'якшення та економії засобів кримінальної репресії, тому можуть виникати нові підстави звільнення від покарання.

Наведений перелік підстав для звільнення від покарання поширюється на всі види покарань, які передбачені національним законодавством. Виняток складає звільнення від відбування покарання з випробуванням, оскільки воно відповідно до ст. 75 КК України застосовується не до всіх покарань.

В науці кримінально-виконавчого права є усталені класифікації підстав звільнення від відбування покарання. Ось деякі з них:

- умовні і безумовні підстави. Під умовними розуміються такі підстави, можливість звільнення за якими закон пов'язує з певними умовами. Наприклад, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, що можливе лише для певних категорій засуджених, які відбули встановлену частину строку покарання. Безумовні підстави — це такі юридичні факти, настання яких безумовно свідчить про звільнення засудженого. Відбуття строку покарання за будь-яких обставин є підставою для звільнення засудженого, навіть якщо відносно цього засудженого є негативні кримінологічні прогнози;
- з відбуттям повного строку покарання і достроково. Йдеться про випадки, коли засуджений відбуває весь строк покарання або засуджений відбуває лише певну частку призначеного судом строку покарання (помилування, амністія, тощо);
- за видом покарання, яке відбувалося. Кримінальне право України знає дванадцять видів покарання. Кожен з цих видів має

- свою специфіку стосовно порядку звільнення від його відбування;
- за станом здоров'я засудженого. З самого визначення видно, що можна розрізнити звільнення, підставою якого є хвороба засудженого (звільнення у зв'язку з хворобою), а також таке звільнення, при якому не має значення стан здоров'я засудженого (амністія);
 - за колом органів, що застосовують певну підставу звільнення. Залежно від того, на якій підставі звільнюється засуджений, таке звільнення проводиться різними суб'єктами кримінально-виконавчої діяльності. Звільнення засудженого від покарання або подальшого його відбування, заміна більш м'яким, а також пом'якшення призначеного покарання, крім звільнення від покарання або пом'якшення покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування, може застосовуватися тільки судом. Помилування здійснює Президент України, звільнення у зв'язку з відбуттям строку покарання виконує відповідна установа виконання покарання;
 - за статтевими ознаками. Ця класифікаційна група передбачає деякі додаткові підстави звільнення для засуджених жінок, які стали вагітними або народили дітей під час відбування покарання. Такі засуджені за певних умов можуть бути звільнені від відбування покарання.

2. Звільнення у зв'язку з відбуттям строку покарання, призначеного вироком суду

Звільнення засудженого від відбування покарання у зв'язку з відбуттям строку є, так би мовити, загальним правилом. Це основна і безумовна підстава звільнення засудженого. Будь-яка особа, яка була засуджена на певний строк до будь-якого покарання, по закінченні цього строку буде звільнена від відбутого покарання.

Закінчення строку покарання означає його відбуття у повному обсязі згідно з вироком суду і, незважаючи ні на що, засуджений буде звільнений (виняток складають випадки вчинення засудженим в установі виконання покарання нового злочину, за який він засуджений

вироком суду до нового покарання на новий строк). Ця гарантія закріплена Конституцією України в ст. 29, яка встановлює право людини на свободу та особисту недоторканість. Тобто держава буде політику у сфері виконання покарань на принципах невідворотності покарання та гарантування звільнення від покарання з його відбуттям.

Якщо класифікувати цю підставу за вказаними вище критеріями, то вона є безумовною, виникає з відбуттям повного строку покарання, не залежить від стану здоров'я засудженого, здійснюється адміністрацією установи виконання покарань (керівником органу виконання покарання) на підставі вироку суду та не пов'язана з статтевіми ознаками засудженого, що звільняється.

Кримінально-виконавчий закон встановлює такий порядок звільнення засуджених у зв'язку з відбуттям строку покарання:

Частина 1 ст. 153 встановлює, що відбування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, арешту, обмеження волі, тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі припиняється в першій половині останнього дня строку покарання з урахуванням тих змін, які можуть бути внесені у строк покарання відповідно до закону.

Засуджені до арешту, обмеження волі або позбавлення волі після відбуття строку покарання, призначеного вироком суду, також звільняються в першій половині останнього дня строку покарання.

Якщо строк покарання закінчується у вихідний або святковий день, засуджений звільняється у передвихідний або передсвятковий день.

Всі ці вимоги відповідають духу національного законодавства України, орієнтовані на засудженого, його законні інтереси і права, а також забезпечують чітке функціонування кримінально-виконавчої системи.

При обчисленні строків місяцями строк закінчується відповідного числа останнього місяця, а коли цей місяць не має відповідного числа, — в останній день цього місяця. Йдеться, зокрема, про випадки, коли закінчення строку покарання припадає на 29 лютого. Якщо рік, коли строк покарання закінчується, не має такого числа, засуджений звільнюється 28 лютого.

У зв'язку з визначенням дати звільнення від відбування покарання треба звернути увагу на таке. Момент звільнення з місць позбав-

лення волі по закінченню строку призначеного покарання є суттєво важливим, оскільки будь-яке тримання в установах виконання покарань поза його межами є незаконним та таким, що суттєво порушує право особи на свободу і особисту недоторканність, передбачене ст. 5 Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод. Навіть якщо особа сама висловлює згоду на подальше ув'язнення, таке ув'язнення може бути незаконним та порушувати статтю 5 Конвенції (Європейський Суд довів це у справі *Де Вільде, Оомс та Версін проти Бельгії*).

Європейські тюремні правила також наголошують, що «...всі засуджені звільняються одразу ж після закінчення строку їх ув'язнення...» (правило 33.1.). В Україні ж непоодинокими є випадки тримання засуджених в місцях позбавлення волі вже після закінчення строку покарання. Подібні порушення стають можливими, перш за все, внаслідок недосконалості кримінально-виконавчого законодавства та переважного значення усталеної практики над нормативним регулюванням.

І якщо з обрахуванням дати початку строку покарання складнощів зазвичай не виникає (відповідно до кримінально-процесуального законодавства початок строку покарання обраховується з моменту затримання особи), то механізм визначення моменту його закінчення фактично відсутній.

Як вказувалося вище, ч. 2 ст. 153 КВК України встановлено, що при обчисленні строків місяцями строк закінчується відповідного числа останнього місяця, а коли цей місяць не має відповідного числа — в останній день цього місяця. Тобто, якщо строк визначений у місяцях, то він закінчується у останній день перебігу місяця. При цьому не має значення кількість днів у кожному місяці. Чинне законодавство передбачає, що, якщо у місяці немає відповідного числа, особа звільняється в останній день місяця. Подібним чином, з урахуванням астрономічного обчислення, має обраховуватись строк покарання в роках. Виходячи з цього, строк покарання тривалістю 1 рік, що почався, наприклад, 5 грудня 2006 року, має закінчитись 4 грудня 2007 року. Пояснюється такий факт тим, що черговий астрономічний рік сплине саме у цей день (о 24-00), а з 0-00 годин 5 грудня починається вже інший астрономічний рік.

На практиці ж вирахування дати закінчення строку покарання відбувається дещо по іншому: вважається, що строки, пов'язані

з перебігом часу, закінчуються відповідного числа, а відповідне число — це те, з яким пов'язується початок обрахування строку покарання. Подібний порядок обрахування було встановлено відомчим нормативним актом Державного департаменту України з питань виконання покарань (наказом про порядок організації роботи відділів по контролю за виконанням судових рішень), який втратив свою чинність ще у січні 2008 року. У ньому, зокрема, роз'яснювалось, що, якщо строк покарання тривалістю 10 місяців починається з 24 липня 1998 року, то 10 повних місяців закінчуються 24 травня 1999 року. Незважаючи на відсутність чіткої вказівки, наведений приклад був розцінений як «керівництво до дії» і саме на його підставі в установах виконання покарань дата закінчення строку покарання завжди є тотожною даті його початку (за винятком випадків зарахування окремого числа днів до строку покарання). Іншими словами, якщо початком строку покарання є 24 липня, то і останнім днем покарання визнається 24 липня відповідного року, тобто фактично особа звільняється не в останній день місяця чи року, а в перший день наступного місяця чи року.

Отже, з наведеного можна зробити невтішний висновок, що переважна більшість засуджених звільняється з установ виконання покарань не в останній день строку покарання (як це передбачено КВК), а тільки наступного дня. Незважаючи, що на сьогодні немає жодного ані законодавчого, ані відомчого нормативного акту, який би регулював порядок визначення останнього дня строку покарання у виді позбавлення волі (те саме стосується й арешту та обмеження волі), практика «за звичкою» базується саме на тотожності цієї дати з датою початку строку покарання.

Подібний стан справ зумовлює виникнення у засуджених, які були звільнені не в останній день строку покарання, права на відшкодування спричиненої подібними незаконними діями моральної та матеріальної шкоди. Це витікає з наступного. Згідно зі ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Відповідно до ч. 5 ст. 9, ч. 6 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ст. 38 Декларації прав і свобод людини та громадянина, ч. 5 ст. 5 Конвенції про захист прав і основних свобод людини, кожен, хто став жертвою арешту, затримання, засудження, має право

на відшкодування шкоди. Право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди за рахунок держави закріплено також у статтях 56, 62 Конституції України та в Законі України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 р., статтях 1167, 1176 Цивільного кодексу України. Тобто правова норма про відшкодування шкоди внаслідок незаконного позбавлення волі (а саме таким є тримання поза межами призначеного покарання в установах виконання покарань) є конституційною нормою і має загальноправове значення. І саме на підставі зазначених норм засуджені можуть отримати компенсацію за незаконне тримання їх в місцях позбавлення волі протягом доби. При цьому посилання адміністрації установ виконання покарань, що термін звільнення не дотримано «незначно, лише на один день», не може слугувати виправданням даного порушення.

Необхідно звернути увагу, що дана ситуація має місце в установах виконання покарань на протязі декількох десятиріч, однак з невідомих причин перебуває поза увагою органів і установ, на які покладається здійснення контролю за дотриманням прав засуджених та діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України. І це з урахуванням того, що подібні неправомірні дії адміністрації установ виконання покарань при абсолютному невтручанні з боку центрального органу виконавчої влади з питань виконання кримінальних покарань формально утворюють склад злочину, передбаченого ст. 146 Кримінального кодексу України, що передбачає відповідальність за незаконне позбавлення волі. Суспільна небезпечність незаконного позбавлення волі полягає в тому, що дане діяння посягає саме на недоторканність людини, яка охороняється і гарантується Конституцією України. Безпосереднім об'єктом цього злочину є особиста воля, під якою розуміється свобода вибору людиною місця свого перебування чи свобода переміщення, а саме незаконне позбавлення волі полягає в протиправному перешкоджанні людині вибирати за своєю волею місце перебування, затримання його у такому місці, залишити яке вільно він не має змоги. Безумовно, залишити місце позбавлення волі засуджений може виключно з волі адміністрації, тому перевищення терміну позбавлення волі навіть на один день свідчить про наявність в діях останньої протиправних дій.

Для того, щоб усунути можливість існування різних підходів до правил обчислення строків покарань різних видів, необхідно внести відповідні зміни до чинного кримінально-виконавчого законодавства або хоча б одноманітно вирішити цю проблему для всіх органів і установ виконання покарань на відомчому рівні, з одночасним посиленням нагляду та контролю за діяльністю органів і установ виконання покарань.

З особою, яка звільняється, обов'язково проводиться повний розрахунок, повертаються особисті документи, цінності та речі, які їй належать, видаються гроші, що зберігалися на її особовому рахунку, а також довідка встановленого зразка, де зазначаються підстави звільнення. На прохання особи, яка звільняється, видається характеристика.

Засудженому, що звільнюється, можуть бути видані документи про освіту та виробничу кваліфікацію, які він отримав в установі виконання покарань.

Паспорт особі, яка звільняється від відбування покарання у виді арешту, обмеження або позбавлення волі, видається при звільненні. При відсутності паспорта в особовій справі засудженого адміністрація установи виконання покарань завчасно вживає заходів щодо його одержання. Раніш, згідно з виправно-трудоим законодавством, засудженому видавалася лише довідка про звільнення, паспорт видавав орган внутрішніх справ за місцем вибуття засудженого. Така практика мала дуже багато недоліків та зловживань з боку органів внутрішніх справ.

Начальник відповідної установи проводить бесіду з засудженим та роз'яснює його права та обов'язки, пов'язані із звільненням з установи виконання покарань.

Щодо покарання у виді громадських чи виправних робіт, то в день закінчення строку відбуття цих покарань кримінально-виконавча інспекція направляє повідомлення власнику підприємства, установи, організації або уповноваженому ним органу, де засуджений відбував покарання, про припинення виконання громадських робіт чи відрахувань з його заробітної плати (у разі відбування покарання у виді виправних робіт). Засудженому за його вимогою може видаватися довідка про відбуття покарання або про звільнення від нього.

3. Звільнення на підставі закону про амністію та акту про помилування

Однією з підстав звільнення засуджених від відбування покарання є амністія. В перекладі з латинської мови амністія означає прощення, тобто зумовлене проявом гуманізму звільнення винної особи від того покарання, яке за загальним правилом повинне бути застосоване за певний проступок.

Закон України «Про застосування амністії в Україні» в ст. 1 визначає, що амністія — це повне або часткове звільнення від відбування покарання певної категорії осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили.

Амністія оголошується законом про амністію, який приймається відповідно до положень Конституції України, Кримінального кодексу України та Закону «Про застосування амністії в Україні».

Такий закон може бути прийнято не частіше одного разу протягом календарного року.

Тобто видання актів про амністію належить до компетенції вищого законодавчого органу нашої держави — Верховної Ради України. В законі про амністію вказуються:

- категорії осіб, які підлягають звільненню за цією амністією;
- види покарань, від яких звільнюються засуджені;
- обсяг амністії, тобто її поширення на частину або на все покарання;
- категорії осіб, до яких не застосовується амністія;
- органи, на які покладається виконання закону про амністію; та інші питання.

Закон підлягає публікації в офіційних виданнях Кабінету Міністрів та Верховної Ради України.

Особи, на яких поширюється дія закону про амністію, можуть бути звільнені від відбування як основного, так і додаткового покарання, призначеного судом, крім конфіскації майна, в частині вироку, яка не була виконана на день набрання чинності законом про амністію.

Особам, засудженим до покарання (основного чи додаткового) у виді штрафу, сума штрафу, сплаченого ними до прийняття судом рі-

шення про звільнення від відбування покарання у зв'язку з амністією, не повертається.

Питання про погашення чи зняття судимості стосовно осіб, до яких застосовано амністію, вирішується відповідно до положень Кримінального кодексу України.

Отже, законом про амністію може бути передбачено:

- а) повне звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначено судом покарання (повна амністія);
- б) часткове звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (часткова амністія).

Закон про амністію не може передбачати заміну одного покарання іншим чи зняття судимості стосовно осіб, які звільняються від відбуванні покарання.

Що стосується питання про погашення чи зняття судимості щодо осіб, до яких застосовано амністію, то воно вирішується відповідно до положень КК України, виходячи із виду і терміну фактично відбутого засудженим покарання.

Відповідно до вказаних вище положень чинного законодавства виділяють такі види амністії:

1. Повна амністія.
2. Часткова амністія.
3. Умовна амністія.
4. Індивідуальна амністія.

Розглянемо докладніше ці види амністії.

Повна амністія — це повне звільнення зазначених у законі осіб від кримінальної відповідальності або від відбування покарання. Цей вид амністії передбачає повне звільнення особи без будь-яких обмежень. Наприклад, звільнення від покарання ветеранів війни (звільнення від відбування покарання). В цьому випадку засуджений звільняється з установи виконання покарань, але зазнає інших обмежень, які тягне за собою кримінальна відповідальність (наприклад, обов'язок відшкодувати шкоду за цивільним позовом в кримінальній справі, судимість, тощо). Звільнення від кримінальної відповідальності ветеранів війни, справи яких перебувають у провадженні. Такі випадки передбачають звільнення засудженого від відповідальності взагалі, тобто від усіх негативних наслідків та обмежень, які тягне за собою кримінальна відповідальність.

Часткова амністія — це часткове звільнення вказаних у законі категорій осіб від відбування призначеного судом покарання. Прикладом можуть бути випадки, коли закон про амністію скорочує засудженим невідбуту частину покарання. Цей вид амністії, як правило, застосовується до тих категорій осіб, до яких не може бути застосована повна амністія.

Умовна амністія — це поширення дії повної або часткової амністії на ті діяння, які вчинені до певної дати після оголошення амністії, за умови обов'язкового виконання до цієї дати вимог, передбачених у законі про амністію. Оскільки, за загальним правилом, дія закону про амністію поширюється на злочини, вчинені до дня набрання ним чинності включно, і не поширюється на злочини, що тривають або продовжуються, якщо вони закінчені, припинені або перервані після прийняття закону про амністію, то вказаний вид амністії є винятковим. Застосовується він з метою припинення суспільно-небезпечних групових проявів. Така амністія може бути оголошена, наприклад, для складання зброї бандитськими угрупованнями, до певної дати після набрання чинності законом про амністію та передбачати їх звільнення від покарання.

Індивідуальна амністія — це звільнення від кримінальної відповідальності або від відбування покарання конкретно визначеної особи або осіб. Особливість цього виду амністії полягає в тому, що особа може бути звільнена не лише від покарання а й від кримінальної відповідальності.

Амністія не може бути застосована до таких категорій засуджених:

- а) осіб, яким смертну кару в порядку помилування замінено на позбавлення волі, і до осіб, яких засуджено до довічного позбавлення волі;
- б) осіб, які мають дві і більше судимості за вчинення умисних тяжких та/або особливо тяжких злочинів, крім випадків індивідуальної амністії;
- в) осіб, яких засуджено за злочини проти основ національної безпеки України, терористичний акт, бандитизм, умисне вбивство при обтяжуючих обставинах;
- г) осіб, яких засуджено за злочин або злочини, що спричинили загибель двох і більше осіб;

д) осіб, стосовно яких протягом останніх десяти років було застосовано амністію або помилування незалежно від зняття чи погашення судимості та які знову вчинили умисний злочин;

Амністія також не застосовується до осіб, засуджених за умисне вбивство; катування; насильницьке донорство; незаконне позбавлення волі або викрадення людини, якщо при цьому сталося заподіяння смерті, або нанесення тяжких тілесних ушкоджень, що потягнули за собою смерть.

Законом про амністію можуть бути визначені й інші категорії осіб, на які амністія не поширюється.

Рішення про застосування чи незастосування амністії приймається судом стосовно кожної особи індивідуально після ретельної перевірки матеріалів особової справи та відомостей про поведінку засудженого за час відбування покарання.

Установивши в стадії судового розгляду кримінальної справи наявність акта амністії, що усуває застосування покарання за вчинене діяння, суд, за доведеності вини особи, постановляє обвинувальний вирок із звільненням засудженого від відбування покарання.

Якщо в ході судового слідства поряд з наявністю акта амністії, що усуває застосування покарання за вчинене діяння, в діянні особи будуть виявлені ознаки адміністративного правопорушення, суд або суддя зобов'язані направити відповідні матеріали органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справу про таке адміністративне правопорушення.

Особи, засуджені за вчинення злочину, які відповідно до закону про амністію підлягають звільненню від відбування (подальшого відбування) покарання, звільняються не пізніше як протягом трьох місяців після опублікування закону про амністію.

Особи, стосовно яких відповідно до закону про амністію застосовується скорочення терміну покарання, мають бути офіційно поінформовані про нове обчислення терміну покарання і про дату закінчення відбування покарання протягом місяця після опублікування закону про амністію.

Помилування. Питання помилування в Україні регулюються Указом Президента України, яким затверджено «Положення про здійснення помилування» від 16 вересня 2010 року № 902/2010.

Помилування це також акт прощення засудженого та звільнення його від покарання. Але воно відрізняється від амністії цілою низкою ознак.

Зокрема, помилування — це акт, який видає Президент України. Це означає, що Президент, як гарант прав і свобод людини, наділений правом прощення навіть найнебезпечнішого злочинця, реалізуючі таким чином соціальну спрямованість держави Україна. Є в цьому акті й елемент каяття засудженого, оскільки, подаючи клопотання про помилування, засуджений фактично визнає вину, розкаюється та бере на себе моральну відповідальність за вчинений злочин, просить його вибачити.

Акт помилування має індивідуальний характер, оскільки стосується конкретного засудженого, на відміну від амністії, яка спрямована на невизначену кількість засуджених. Якщо видання амністії не залежить від засудженого, його бажання та волевиявлення, то подання клопотання про помилування — це право засудженого і саме він є його ініціатором. Помилування на відміну від амністії не має обмежень щодо категорій засуджених, які можуть бути звільнені на підставі акту помилування. Але актом помилування може бути замінене одне покарання на інше, більш м'яке.

Помилування засуджених здійснюється у виді:

- заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років;
- повного або часткового звільнення від відбування як основного, так і додаткового покарання;
- заміни покарання або невідбутої його частини більш м'яким покаранням.

Право клопотати про помилування має особа, яка:

- засуджена судом України і відбуває покарання в Україні;
- засуджена судом іноземної держави і передана для відбування покарання в Україну без умови про незастосування помилування, вирок суду щодо якої приведено у відповідність із законодавством України;
- засуджена в Україні і передана для відбування покарання іноземній державі, якщо ця держава погодилася визнати і виконати прийняте в Україні рішення про помилування.

Клопотання про помилування може бути подано після набрання вироком законної сили, а при розгляді справи в касаційному порядку після прийняття рішення відповідним судом.

З наведеного переліку видно, що визначальним моментом щодо подання клопотання про помилування є закон, за яким виконується рішення (вирок) про покарання і той факт чи погоджуються іноземні держави визнавати вирок суду України.

Як уже вказувалося, подання клопотання про помилування — це індивідуальний акт-волевиявлення засудженого, його власне прохання про прощення. Але з клопотанням про помилування можуть звертатися також законні представники засудженого. Клопотання про помилування особою, засудженою судом України, яка відбуває покарання в Україні, або засудженою судом іноземної держави і переданою для відбування покарання в Україну без умови про незастосування помилування, подається через адміністрацію установи виконання покарань або іншого органу, що здійснює виконання кримінальних покарань. Адміністрація в установленому порядку реєструє клопотання і протягом п'ятнадцяти днів з дня подання направляє його до Адміністрації Президента України разом із копіями вироку, ухвали і постанови суду, докладною характеристикою про поведінку особи і ставлення її до праці із викладеною письмово думкою адміністрації і, як правило, спостережної комісії або служби у справах неповнолітніх про доцільність помилування, а також іншими документами і даними, що мають значення для розгляду питання про застосування помилування.

Засуджені до довічного позбавлення волі також мають право подання клопотання про помилування, але не раніш, як по відбутті двадцяти років призначеного покарання.

В Адміністрації Президента України для роботи з клопотаннями засуджених створена дволанкова система органів держави. Перша ланка, яка здійснює підготовку матеріалів до розгляду клопотань про помилування та повідомлення заявника про результати такого розгляду здійснює Управління з питань помилування Адміністрації Президента України (далі — Управління). Управління для виконання покладених на нього завдань має право в установленому порядку запитувати та одержувати від державних органів, органів місцевого самоврядування, установ виконання покарань необхідні для розгляду клопотання про помилування документи, матеріали та інформацію.

Друга ланка — це Комісія при Президенті у питаннях помилування (далі — Комісія), яку утворює Президент України у складі голо-

ви, двох заступників голови і членів Комісії. Одним із заступників голови Комісії є за посадою Керівник Управління. Обов'язки секретаря Комісії виконує один із членів Комісії. Клопотання про помилування і підготовлені Управлінням матеріали попередньо розглядаються Комісією.

Організаційною формою роботи Комісії є засідання, які скликаються і проводяться головою Комісії, а за його відсутності — одним із заступників голови Комісії. Засідання Комісії є правомочним, якщо на ньому присутня більшість її складу.

Під час розгляду клопотання про помилування враховуються: ступінь тяжкості вчиненого злочину, строк відбутого покарання, особа засудженого, щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, поведінка і ставлення особи до праці до засудження та в установах й інших органах виконання покарань, стан відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди та інші обставини; думка адміністрації установи виконання покарань або іншого органу, який виконує покарання, спостережної комісії, служби у справах неповнолітніх, місцевого органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, громадських організацій, трудових колективів тощо про доцільність помилування.

Рішення Комісії приймаються шляхом голосування більшістю присутніх на засіданні членів Комісії. У разі рівного розподілу голосів, голос головуючого на засіданні є вирішальним. Пропозиції Комісії за результатами попереднього розгляду клопотань про помилування оформляються протоколом, який підписують голова та секретар Комісії.

Указ Президента України, яким затверджено Положення про порядок здійснення помилування, встановлює категорії засуджених, до яких помилування застосовується у виняткових випадках, це, зокрема:

- особа, яку раніше було неодноразово (два і більше разів) засуджено за вчинення умисних злочинів або до якої раніше було застосовано амністію, помилування, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, заміну невідбутої частини покарання більш м'яким, звільнення від відбування покарання з випробуванням, якщо вона до погашення чи зняття судимості знову вчинила умисний злочин;

- клопотання про помилування засуджених, які не стали на шлях виправлення або не відбули половини призначеного їм строку покарання, а також клопотання осіб, засуджених за тяжкі чи особливо тяжкі злочини, можуть бути задоволені лише за наявності обставин, що потребують особливо гуманного ставлення.

Про інші клопотання, що не підлягають задоволенню, за обставин, передбачених Положенням, Управління доповідає Комісії.

За результатами попереднього розгляду клопотань про помилування і матеріалів, підготовлених Управлінням, Комісія вносить Президентові України пропозиції про застосування помилування. Про клопотання, підстав для задоволення яких не знайдено, Комісія доповідає Президентові України. Про помилування засудженого Президент України видає указ.

У разі відхилення Комісією клопотання про помилування повторне клопотання щодо особи, засудженої до довічного позбавлення волі, за відсутності нових обставин, що заслуговують на увагу, може бути внесено на розгляд Комісії не раніш як через п'ять років, а щодо інших засуджених — не раніш як через рік із часу відхилення попереднього клопотання. Повторне клопотання, що надійшло до закінчення цих строків, повертається заявникові з відповідним роз'ясненням.

Укази Президента України про помилування засуджених для виконання надсилаються:

- щодо осіб, які відбувають покарання в установах чи органах виконання покарань, — Державній пенітенціарній службі;
- щодо осіб, які звільняються від додаткових покарань, — відповідним судам;
- щодо осіб, засуджених до тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, до службових обмежень для військовослужбовців чи до позбавлення військових звань, — Міністерству оборони України;
- щодо інших осіб — відповідним міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади.

Крім того, укази Президента України про помилування засуджених надсилаються Міністерству внутрішніх справ України до відома та іншим державним органам для забезпечення соціальної адаптації осіб, які відбули покарання.

Звільнення засудженого проводиться у день надходження указу Президента про помилування у відповідний орган (установу) виконання покарань, а якщо документи одержані після закінчення робочого дня — у першій половині наступного дня. Якщо звільнення на підставі акту помилування здійснюється від покарання у виді виправних або громадських робіт, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, кримінально-виконавча інспекція не пізніше наступного робочого дня після одержання указу про помилування направляє повідомлення власнику підприємства, установи, організації або уповноваженому ним органу, де засуджений відбував покарання або працював, про припинення виконання громадських робіт чи відрахувань з його заробітної плати або зняття обмежень щодо права займати певні посади або займатися певною діяльністю. Засудженому за його вимогою може видаватися довідка про відбуття покарання або про звільнення від нього.

Органи, на які покладено виконання указів Президента України про помилування засуджених, повідомляють Адміністрацію Президента України про їх виконання. Контроль за виконанням указів Президента України про помилування здійснює Комісія у питаннях помилування.

4. Звільнення у зв'язку з скасуванням вироку і закриттям кримінального провадження

Згідно із ст. 4 КВК України підставою виконання і відбування покарання є вирок суду, який набрав законної сили, інші рішення суду, а також закон України про амністію та акт помилування.

Як видно, законодавець на перше місце серед підстав відбування і виконання покарання ставить вирок суду. І це не випадково, оскільки саме таке правило встановлено статтями 29, 62 Конституції України. З вказаних статей витікає, що особа може бути визнана винуватою та зазнати правообмежень тільки на підставі обвинувального вироку суду. Тільки цей акт судової влади дає підстави застосовувати до особи правообмеження, які передбачені певною мірою покарання. Відповідно, у випадку скасування вироку, засуджений негайно звільняється від відбування покарання.

Існування саме такої підстави — «звільнення у зв'язку з скасуванням вироку і закриттям кримінального провадження» обумовлене тим, ще само по собі скасування вироку не завжди означає автоматичного звільнення засудженого. В таких випадках у засудженого змінюється статус. Наприклад, якщо вирок скасований але справа направлена на новий розгляд до суду, засуджений втрачає статус засудженого, але може бути взятий під варту та етапований до слідчого ізолятора. Фактично, якщо ми говоримо про скасування вироку та закриття кримінального провадження, в аспекті кримінально-виконавчого права, ми ведемо мову про скасування вироку касаційною інстанцією, яка переглядала вирок, що набрав законної сили та скасувала його і закрила кримінальне провадження. У всіх інших випадках (перегляд вироку апеляційним судом) ми маємо справу з вирок, який не набрав законної сили. Тому, на мою думку, ця підстава звільнення здається зайвою для визначення її окремо, оскільки якщо вирок не вступив в законну силу, то засуджений не почне відбувати покарання і кримінально-виконавчі установи не почнуть виконувати його. Що стосується скасування вироку касаційною інстанцією, то такі випадки настільки рідкі для вітчизняної правозастосовчої діяльності, що ця підстава звільнення не заслуговує на окреме виділення; її можна називати серед інших підстав звільнення.

Оскільки ця підстава звільнення сформульована в Кримінально-виконавчому кодексі, то це означає, що вирок вступив у законну силу, особа набула статус засудженого та почала відбувати покарання. Пояснюється це тим, що якщо вирок не набрав законної сили, особа має статус підозрюваного, обвинуваченого або підсудного і такі випадки регулюються нормами інших нормативних актів (про попереднє ув'язнення, тримання під вартою тощо).

Підстави скасування вироку суду можуть бути різними і належать як до процесуально-правових, так і до матеріально-правових. Ці питання врегульовані нормами кримінального та кримінально-процесуального права. Але для процесу виконання-відбування покарання в аспекті кримінально-виконавчого права не має значення, у зв'язку з чим вирок суду скасований та кримінальна справа закрита. Для установ та органів виконання покарання скасування вироку суду та закриття кримінальної справи є безумовною підставою для звільнення засудженого від відбування покарання.

Порядок звільнення за цією підставою тотожній порядку дострокового звільнення засудженого. Звільнення засудженого проводиться у день надходження документу, яким вирок суду скасований (постанови чи ухвали суду про скасування відповідного вироку) в орган (установу) виконання покарань, а якщо документи одержані після закінчення робочого дня, — у першій половині наступного дня. Якщо звільнення проводиться за зазначеною підставою від покарання у виді виправних або громадських робіт, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, кримінально-виконавча інспекція не пізніше наступного робочого дня після одержання документів (ухвали або постанови суду про скасування вироку) направляє повідомлення власнику підприємства, установи, організації або уповноваженому ним органу, де засуджений відбував покарання або працював, про припинення виконання громадських робіт чи відрахувань з його заробітної плати або зняття обмежень щодо права займати певні посади або займатися певною діяльністю. Засудженому за його вимогою може видаватися довідка про відбуття покарання або про звільнення від нього.

Треба звернути увагу ще на один момент. Кримінально-процесуальне право знає низку підстав, за якими кримінальну справу може бути закрито на стадії досудового слідства або дізнання та стадії судового розгляду справи. Але потрібно відрізнити закриття кримінального провадження на вказаних стадіях та закриття кримінального провадження після скасування вироку, оскільки закриття провадження на стадії досудового слідства або дізнання та стадії судового розгляду справи не може бути підставою для звільнення від покарання, оскільки покарання ще немає.

5. Звільнення у зв'язку з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку

Кримінальне законодавство встановлює правило, згідно з яким звільненню від відбування покарання підлягають особи, відносно яких строки давності виконання обвинувального вироку закінчилися. Суд постановляє обвинувальний вирок і звільняє засудженого від відбування покарання на підставах, передбачених ст. 80 КК України.

Для органів і установ виконання покарань це є підставою для звільнення засудженого від відбування покарання (ст. 152 КВК України).

Наявність цієї підстави серед інших пояснюється тим, що зі спливом певних строків, встановлених законом, виконання покарання втрачає свою актуальність та ефективність.

Згідно з положеннями ст. 537 КПК України рішення про застосування строків давності приймає суд, причому вимоги ст. 80 КК України для суду є обов'язковими, за винятком розгляду цього питання щодо осіб, які були засуджені до довічного позбавлення волі. Якщо суд не визнає за можливе застосувати давність, довічне позбавлення волі замінюється позбавленням волі.

Особа звільняється від відбування покарання, якщо з дня набрання чинності обвинувальним вироком його не було виконано в такі строки:

- два роки — у разі засудження до покарання менш суворого, ніж обмеження волі;
- три роки — у разі засудження до покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі за злочин невеликої тяжкості;
- п'ять років — у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі за злочин середньої тяжкості, а також при засудженні до позбавлення волі на строк не більше п'яти років за тяжкий злочин;
- десять років — у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років за тяжкий злочин, а також при засудженні до позбавлення волі на строк не більше десяти років за особливо тяжкий злочин;
- п'ятнадцять років — у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років за особливо тяжкий злочин.

Зі спливом вказаних строків виконання обвинувального вироку не здійснюється, а засуджений підлягає звільненню від відбування покарання.

У зв'язку з цією підставою треба звернути увагу на таке. Якщо засуджений звільнюється у зв'язку з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку, це означає, що він з якихось причин так і не почав відбувати покарання, бо в протилежному випадку, тобто у разі відбування засудженим покарання, строки давності виконання

обвинувального вироку припиняються. Тому установи (органи) відбування покарання фактично не можуть керуватися цією підставою, оскільки вони цього засудженого і не бачили, він так і не потрапив до установ (органів) виконання покарань.

6. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання

Призначаючи покарання, суд обов'язково вказує строк, протягом якого засуджений повинен його відбувати. Але покарання, яке має на меті в тому числі і кару, це не самоціль. Воно призначається для досягнення певного позитивного ефекту, а саме для виправлення і, як конкретизує ст. 1 КВК України, ресоціалізації засуджених, а також попередження вчинення нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Передбачається, що вказана мета буде досягнута за той строк, який визначив суд у своєму вироку. Однак позитивні зміни в свідомості та особистості засудженого можуть статися раніш, ніж закінчиться строк покарання, і в такому випадку покарання втратить свої соціально орієнтовані виправні та попереджувальні властивості та перетвориться на суто каральний вплив.

Для уникнення таких ситуацій закон передбачає можливість дострокового звільнення від відбування покарання.

Дострокове звільнення від покарання — поняття родове та включає в себе цілий ряд видів такого звільнення. Наприклад, до дострокового звільнення можна віднести звільнення на підставі амністії, помилування, звільнення за хворобою, умовно-дострокове звільнення тощо.

Розглянемо умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст.ст. 81, 82 КК України, ст. 154 КВК України).

Інститут умовно-дострокового звільнення від відбування покарання врегульований нормами кількох галузей права, — кримінального права, кримінального процесу та кримінально-виконавчого права.

Кримінально-виконавче право регулює порядок та умови винесення установою (органом) виконання покарання подання до суду про застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

Умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання може бути застосоване, якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення.

Обов'язковою умовою застосування умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання є відбуття засудженим певної, встановленої законом частини строку покарання.

Умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання може бути застосоване після фактичного відбуття засудженим:

- 1) не менше половини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, а також за необережний тяжкий злочин;
- 2) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі;
- 3) не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-дostroково і знову вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.

У разі вчинення особою, до якої було застосовано умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання, протягом невідбутої частини покарання нового злочину суд призначає їй покарання за правилами про призначення покарання за сукупністю вироків та правилами складання покарань і зарахування строку попереднього ув'язнення.

Щодо заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, то вона може бути застосована, якщо засуджений став на шлях виправлення, а також після фактичного відбуття засудженим:

- 1) не менше третини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, а також за необережний тяжкий злочин;
- 2) не менше половини строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, коли особа раніше відбувала покарання

у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона була засуджена до позбавлення волі;

- 3) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і вчинила новий умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.

До осіб, яким покарання замінене більш м'яким, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення за правилами, які встановлені кримінально-процесуальним законодавством. Якщо особа, відбуваючи більш м'яке покарання, вчинить новий злочин, суд до покарання за знову вчинений злочин приєднує невідбуту частину більш м'якого покарання за правилами, встановленими КК України.

За наявності вказаних підстав орган або установа виконання покарань спільно з спостережною комісією або службою у справах неповнолітніх зобов'язані в місячний термін розглянути питання щодо можливості представлення засудженого до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або до заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та надіслати подання до суду.

Виходячи з положень п. 2 частини 1 ст. 537 КПК України, прийняття рішення щодо застосування до засудженого умовно-дострокового звільнення віднесено до компетенції суду в межах розгляду питань, які вирішуються судом під час виконання вироків.

Відповідно до ст. 539 КПК України подання про умовно-дострокове звільнення вирішується судом.

Адміністрація кримінально-виконавчої установи подає подання, пов'язане з УДЗ до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого засуджений відбуває покарання (тобто за місцезнаходженням органу або установи, яка виконує відповідне покарання).

Таке клопотання (подання) розглядається протягом десяти днів з дня його надходження до суду суддею одноособово згідно з загальними правилами судового розгляду, передбаченими статтями 318–380 КПК України, з урахуванням особливостей, викладених в ст. 539 КПК України.

У судові засідання викликаються засуджений, його захисник, законний представник, прокурор. Про час та місце розгляду клопо-

тання (подання) повідомляються орган або установа виконання покарань, що відає виконанням покарання або здійснює контроль за поведінкою засудженого; спостережна комісія, служба у справах дітей, якщо розглядається погоджене з ними клопотання, інші особи у разі необхідності.

Неприбуття в судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час розгляду клопотання (подання), не перешкоджає проведенню судового розгляду, крім випадків, коли їх участь визнана судом обов'язковою або особа повідомила про поважні причини неприбуття.

За наслідками розгляду клопотання (подання) суд постановляє ухвалу, яка може бути оскаржена в апеляційному порядку. Оскарження прокурором ухвали суду щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким зупиняє її виконання.

У разі набрання законної сили ухвалою суду про відмову в задоволенні клопотання щодо умовно-дострокового звільнення засудженого від відбування покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням розгляд повторного клопотання з цього самого питання щодо осіб, засуджених за тяжкі та особливо тяжкі злочини до позбавлення волі на строк не менше п'яти років, може мати місце не раніше як через рік з дня винесення ухвали суду про відмову, а щодо засуджених за інші злочини та неповнолітніх засуджених — не раніше як через шість місяців.

У разі задоволення клопотання про звільнення від подальшого відбування покарання засудженим, який захворів на психічну хворобу під час відбування покарання, суддя вправі застосувати до нього примусові заходи медичного характеру відповідно до статей 92–95 Кримінального кодексу України.

Особу може бути умовно-достроково звільнено повністю або частково і від відбування додаткового покарання.

Особи, звільнені від відбування покарання з випробуванням або в порядку заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, якщо вони були направлені у місця обмеження волі або позбавлення волі у випадках, передбачених законом, можуть бути знову представлені до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким не раніше як через

один рік з дня винесення ухвали про направлення у місця обмеження волі або позбавлення волі.

Рішення про внесення подання про умовно-дострокове звільнення або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким приймається на засіданні комісії. Очолює таку комісію начальник установи (органу) виконання покарань. Засідання комісій проводяться відкрито з метою здійснення виховного впливу на засуджених. На засідання комісії запрошуються засуджені, питання про можливість подання на умовно-дострокове звільнення яких розглядається.

7. Звільнення на підставі хвороби

Однією з підстав звільнення від відбування покарання законодавець називає хворобу засудженого.

Якщо засуджений захворів хворобою, яка фактично перешкоджає здійсненню на нього виправного впливу, то такий засуджений підлягає звільненню. Пояснюється це тим, що за таких умов покарання не досягає мети, яка стоїть перед покаранням та кримінально-виконавчим законодавством, та не може виконати завдань виправлення та ресоціалізації.

Підставою для порушення питання про можливість звільнення засудженого від відбування покарання за хворобою є факт захворювання засудженого на психічну або іншу тяжку хворобу, яка перешкоджає відбуванню покарання. Головною ознакою є те, що хвороба перешкоджає засудженому відбувати покарання. Мається на увазі, що стан захворювання таким чином змінює свідомість та поведінку засудженого, що він або перестає сприймати покарання як таке, або фактично втрачає свої антисупільні риси.

Як видно зі змісту закону, існує два види звільнення засуджених від відбування покарання за хворобою:

- 1) звільнення у зв'язку з захворюванням психічною хворобою;
- 2) звільнення у зв'язку з захворюванням іншою тяжкою хворобою.

Але для установ (органів) виконання покарань визначальною ознакою є винесення постанови судом про звільнення засудженого від відбування покарання або відмову такого звільнення та застосування,

наприклад, примусових заходів медичного характеру. Тобто з точки зору кримінально-виконавчого права ця підстава звільнення лише тоді дійсно стає підставою, коли є відповідна постанова суду. На наш погляд, точніше було б сформулювати цю підставу як звільнення за постановою суду про звільнення від відбування покарання за хворобою засудженого.

Для визначення того, чи є хвороба, якою хворіє засуджений, такою, що перешкоджає відбуванню покарання, Державний департамент України з питань виконання покарань (що існував на той час) разом з Міністерством охорони здоров'я України спільним наказом № 3/6 від 18.01.2000 року затвердили перелік захворювань, які є підставою для подання в суди матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання. Лікарські комісії під час виявлення хвороб засуджених і надання висновків про їх звільнення керуються саме цим Переліком. Але 07.06.2004 р. Міністерство Юстиції України скасувало державну реєстрацію вказаного Переліку у зв'язку з тим, що підпункт 6.1.4 пункту 6.1 Переліку не відповідав чинному на той час Кримінально-процесуальному кодексу України, Законам України «Про попереднє ув'язнення» та «Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз». Перелік заперечував можливість направлення і приймання до слідчих ізоляторів хворих з алкогольними психозами та осіб, які страждають тяжкими соматичними або інфекційними захворюваннями, особливо небезпечними, карантинними та такими, що характеризуються високою летальністю, контагіозністю та можливістю епідемічного розповсюдження, у тому числі хворих на активний туберкульоз. А норми законів «Про попереднє ув'язнення» та Кримінально-процесуального кодексу на містили таких винятків. Відповідно до пункту 19 Постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р. № 731 «Про затвердження Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади» нормативно-правовий акт, рішення про державну реєстрацію якого скасовано, виключається з державного реєстру через 15 днів після прийняття рішення про скасування його державної реєстрації, а у разі оскарження цього рішення — з дня отримання органом державної реєстрації позитивного висновку за результатами розгляду скарги. А пункт 20 цієї ж Постанови додає, що акт, виключений з державного реєстру, підлягає скасуванню органом, що його

прийняв, протягом 5 днів з дня отримання повідомлення про виключення з державного реєстру. Отже, вказаний Перелік, хоча він і визначається як «чинний» у офіційній нормативній базі Верховної ради України, є таким, що підлягає скасуванню.

Але існує інший документ. Це Наказ МВС України від 13.05.1992 р. № 256 «Про порядок представлення в суди матеріалів про звільнення від дальшого відбуття покарання засуджених, які захворіли на тяжку хворобу». Цей документ також визначає перелік тяжких захворювань (за виключенням психічних захворювань) і містить Інструкцію про порядок медичного обстеження засуджених, які страждають тяжкими хворобами, та представлення на них матеріалів в суди про звільнення від дальшого відбуття покарання.

У будь-якому разі треба зазначити, що констатування у засудженого захворювання, яке включено до вказаного переліку, ще не означає безумовного звільнення такого засудженого від відбування покарання. Це питання вирішує суд.

З урахуванням висновків ЛТК начальник установи (органу) виконання покарань готує та надсилає до суду подання про звільнення від відбування покарання. Разом з поданням до суду надсилаються висновок ЛТК й особова справа засудженого. У поданні також вказуються дані, які характеризують поведінку засудженого під час відбування покарання.

Подальший розгляд цього подання здійснює суд. Виходячи з положень п. 6 частини 1 ст. 537 КПК України, прийняття рішення щодо звільнення засудженого у зв'язку з хворобою віднесено до компетенції суду в межах розгляду питань, які вирішуються судом під час виконання вироку.

При вирішенні питання про звільнення від відбування покарання за хворобою суд враховує тяжкість вчиненого злочину, характер захворювання, особу засудженого та інші обставини справи.

Клопотання (подання) про звільнення за цією підставою розглядається протягом десяти днів з дня його надходження до суду суддею одноособово згідно з загальними правилами судового розгляду, передбаченими статтями 318–380 КПК України, з урахуванням особливостей, викладених в ст. 539 КПК України.

У судові засідання викликаються засуджений, його захисник, законний представник, прокурор. Про час та місце розгляду клопотання

(подання) повідомляються орган або установа виконання покарань, що відає виконанням покарання або здійснює контроль за поведінкою засудженого; лікарська комісія, яка надала відповідний висновок, інші особи у разі необхідності.

Неприбуття в судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час розгляду клопотання (подання), не перешкоджає проведенню судового розгляду, крім випадків, коли їх участь визнана судом обов'язковою або особа повідомила про поважні причини неприбуття.

За наслідками розгляду клопотання (подання) суд постановляє ухвалу, яка може бути оскаржена в апеляційному порядку.

У разі задоволення клопотання про звільнення від подальшого відбування покарання засудженим, який захворів на психічну хворобу під час відбування покарання, суддя вправі застосувати примусові заходи медичного характеру відповідно до статей 92–95 Кримінального кодексу України.

Якщо особу, засуджену до громадських робіт або обмеження волі, було визнано інвалідом першої або другої групи, орган чи установа виконання покарань вносить подання до суду про його дострокове звільнення від відбування покарання. Разом з поданням до суду надсилається висновок лікарсько-трудової експертної комісії. Якщо на психічну чи іншу тяжку хворобу захворів засуджений до виправних робіт або штрафу, суддя у всіх випадках виносить постанову про звільнення його від дальшого відбування покарання.

Після винесення судом постанови про звільнення засудженого від відбування покарання за хворобою відповідні документи надсилаються до установи (органу) виконання покарань. Адміністрація установи (органу) проводить звільнення засудженого в день надходження документів або, якщо документи надійшли після закінчення робочого дня, в наступний за цим день.

8. Інші підстави звільнення від відбування покарання

У статті 152 КВК України законодавець наводить не вичерпний перелік підстав звільнення від відбування покарання. Пояснюється це перш за все тим, що разом зі змінами соціального життя закон також

змінюється та доповнюється. Тому фіксувати в нормі права такий перелік підстав, який не має місця для змін — недоцільно.

Так, діючий КК України передбачає такі підстави, які не ввійшли в ст. 152 КВК України. Це, наприклад, стаття 75 КК України «Звільнення від відбування покарання з випробуванням». Йдеться про випадки, коли суд при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання. У такому разі він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням. Як видно, суб'єктом звільнення за цією підставою є суд. Тобто установи (органи) виконання покарання не беруть участі у вирішенні питання про застосування цієї підстави звільнення.

Другий приклад — ст. 83 КК України «Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років». Засуджених до обмеження волі або до позбавлення волі жінок, які стали вагітними або народили дітей під час відбування покарання, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини, суд може звільнити від відбування покарання в межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною трирічного віку. Вказана підстава застосовується судом але за поданням керівництва установи (органу) виконання покарань.

Загалом установи (органи) виконання покарань беруть активну участь у процесі звільнення засуджених від покарання, оскільки більшість підстав звільнення передбачають відбуття засудженим певної частини строку покарання.

Тема 11

Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі в колоніях різних видів

1. Особливості відбування покарання у колоніях мінімального рівня безпеки.
2. Особливості відбування покарання у колоніях середнього рівня безпеки.
3. Особливості відбування покарання у колоніях максимального рівня безпеки.
4. Особливості відбування покарання у виховних колоніях.
5. Особливості відбування покарання жінками.

Кримінально-виконавчий кодекс України в главі 17 встановлює умови відбування покарання у колоніях, які властиві всім колоніям кримінально-виконавчої системи України.

Але, оскільки чинним законодавством передбачені різні види колоній, зрозуміло, що вони мають певну специфіку, яка робить умови тримання в них різними.

КВК містить окрему 20 главу, яка так і називається — особливості відбування покарання в колоніях різних видів. Змістом цієї статті є норми, котрі закріплюють основні риси колоній за рівнями безпеки.

1. Особливості відбування покарання у колоніях мінімального рівня безпеки

Першим серед інших видів колоній законодавець називає колонії мінімального рівня безпеки. Відповідно до кримінально-виконавчого законодавства цей вид колоній має два види умов тримання, це ко-

лонії мінімального рівня безпеки з загальними умовами тримання та колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання.

Отже, колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання відповідно до ст. 138 КВК України, наряду з умовами, які властиві всім виправним колоніям, мають такі *особливості* тримання засуджених:

- витратити на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, в сумі до ста відсотків мінімального розміру заробітної плати;
- одержувати щомісяця короткострокове і один раз на три місяці тривале побачення.

Як видно, ці особливості стосуються окремих елементів режиму, зокрема інтенсивності, об'єму цих елементів.

У виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання встановлюється режим, передбачений (ч. 2 ст. 99 КВК України) для засуджених, які тримаються у дільницях соціальної реабілітації. Тобто ці умови тримання передбачають, що засуджені:

- тримаються під наглядом, а на території житлової зони — під охороною;
- у вільний від роботи час від підйому до відбою користуються правом вільного пересування в межах території колонії;
- з дозволу адміністрації колонії можуть пересуватися без нагляду поза територією дільниці, але в межах населеного пункту, якщо це необхідно за характером виконуваної ними роботи або у зв'язку з навчанням;
- можуть носити цивільний одяг, мати при собі гроші та цінні речі, користуватися грішми без обмеження;
- мають право відправляти листи, отримувати бандеролі, посилки, передачі, одержувати короткострокові побачення без обмеження, а тривалі побачення — до трьох діб один раз на місяць;
- після відбуття шести місяців покарання в дільниці в разі відсутності порушень режиму відбування покарання, наявності житлових умов з дозволу адміністрації колонії можуть проживати в межах населеного пункту, де розташована колонія, із своїми

сім'ями, придбавати відповідно до чинного законодавства жилий будинок і заводити особисте господарство.

Як видно, законодавець ставить знак «дорівнює» між виправною колонією мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницею соціальної реабілітації виправної колонії. Пояснити це можна тим, що обидві ці установи/дільниці покликані зводити до мінімуму різницю між умовами тримання засуджених в установі та умовами перебування людини на волі. Створення таких умов передбачає мінімум обмежень, не суворо карає засудженого та готує засудженого до перебування на волі. Тобто мета обох цих установ однакова і пов'язано це з тим, що засуджений не має вже/взагалі високого ступеню суспільної небезпеки.

В виправних колоніях мінімального рівня безпеки законодавець передбачає можливість поліпшення умов тримання. Умовами такого поліпшення є відбуття не менше однієї третини строку покарання та знаходження засудженого в дільниці ресоціалізації виправної колонії. А поліпшення полягає в можливості додатково витратити на місяць гроші в сумі п'ятдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати.

Вимоги до обладнання колоній мінімального рівня безпеки містяться у Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань.

2. Особливості відбування покарання у колоніях середнього рівня безпеки

Стосовно виправних колоній середнього рівня безпеки (ст. 139 КВК України).

У виправних колоніях середнього рівня безпеки засуджені мають право:

- витратити на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, в сумі до 80% мінімального розміру заробітної плати;
- одержувати щомісяця короткострокове і один раз на три місяці тривале побачення;

Для виправних колоній середнього рівня безпеки законодавець також передбачає можливість поліпшення умов тримання, яке, як

і у колоніях мінімального рівня безпеки, полягає в праві засудженого витратити додаткову суму грошей. Частина 2 ст. 139 КВК України встановлює, що при сумлінній поведінці і ставленні до праці після відбуття не менше половини строку покарання засуджені, які тримаються в дільниці ресоціалізації виправної колонії, мають право на поліпшення умов тримання і додатково витратити на місяць гроші в сумі 40% мінімального розміру заробітної плати.

Отже, в колонії середнього рівня безпеки право на поліпшення умов тримання мають не всі засуджені, а лише ті, які тримаються в дільниці ресоціалізації. Треба відзначити, що це фактично переважна більшість засуджених. Виключення складають особи, які знаходяться у дільницях карантину, діагностики і розподілу; дільницях посиленого контролю та дільницях соціальної реабілітації.

Таку ситуацію можна пояснити тим, що поліпшення умов тримання можливе лише для тих осіб, які довели своє виправлення. Тому зрозуміло, що особа, яка тільки потрапила до установи і знаходиться в дільниці карантину, діагностики і розподілу, або, навпаки, потрапила до колонії деякий час назад але вже «заробила» поміщення в дільницю посиленого контролю, не може бути визначена як така, що виправляється та сумлінно ставиться до праці і виконання своїх обов'язків. Стосовно дільниці соціальної реабілітації, то в цих дільницях, як ми вказували вище, створюється, так би мовити, «полувільний» режим тримання, тому поміщення до цієї дільниці передбачає значно більший обсяг прав та менш суворий режим, ніж у дільниці ресоціалізації і «поліпшувати» умови тримання шляхом збільшення суми, яку можливо витратити, недоцільно, так як в цій дільниці засуджений вправі витратити, гроші без обмежень.

3. Особливості відбування покарання у колоніях максимального рівня безпеки

Колонії максимального рівня безпеки — це установи, в яких тримаються найбільш суспільно небезпечні засуджені. Ці колонії відрізняються найбільш суворим режимом та найменшим обсягом елементів режиму.

В виправних колоніях максимального рівня безпеки передбачено тримання засуджених у приміщення двох типів, в залежності від особи засудженого та скоєного злочину. У виправних колоніях максимального рівня безпеки засуджені тримаються в умовах суворої ізоляції у звичайних жилих приміщеннях та приміщеннях камерного типу.

Частина 1 ст. 140 КВК України встановлює категорії осіб, які тримаються в звичайних жилих приміщеннях та осіб, які тримаються в приміщеннях камерного типу. Ці питання були докладно розглянуті нами в темі, присвяченій класифікації засуджених.

Різниця у вказаних приміщеннях полягає в розмірах, обладнанні та комфорті цих приміщень, а також в кількості осіб, яких одночасно розміщують в таких приміщеннях. Наприклад, умови тримання у ПКТ такі: особи, які тримаються у ПКТ установ виконання покарань, забезпечуються жилою площею у розмірі, передбаченому законодавством (2,5 кв. м.). Вікна камер у ПКТ обладнуються металевими звареними ґратами та кватирками. З боку приміщень (камер) вікна прикриваються ґратами, які унеможливають доступ до скла. Підлога в ПКТ будується на бетонній основі і покривається дошками. Стіни камер ПКТ армуються, штукатуряться цементною сумішшю і біляться у світлі тони. У камерах ПКТ зовнішні двері з внутрішнього боку оббиваються листовою сталлю та укріплюються металевими кутниками по всьому периметру і мають товщину 6 см. У центрі дверей на висоті 1,4–1,5 м обладнується отвір для нагляду за засудженими. У середній частині дверей на висоті 95 см від підлоги обладнується кватирка розміром 18 см на 22 см для передачі засудженим їжі, книжок тощо. Дверцята кватирки відкриваються у бік коридору та обладнуються замком. Додатково встановлюються внутрішні двері, які виготовлені з металевих круглих прутів та поперечних смужок. На цих дверях обладнується кватирка, яка відкривається, як і двері, у бік коридору, або отвір для передачі засудженим їжі. Усі двері та вікна камер блокуються сигналізацією з виводом на пульт чергової частини. Двері камер в обов'язковому порядку обладнуються механічними та електромеханічними замками спеціального типу, дозвіл на відкриття яких можливо отримати тільки з чергової частини установи. Електропроводка та труби водопостачання в камерах ПКТ монтуються так, щоб повністю унеможливити доступ до них засуджених. Електролампочки загального освітлення встановлюються в нішах на стелі, а нічного освітлення — в нішах над дверима.

Ніші ізолюються ґратами. Природне освітлення камер повинно бути таким, щоб задовольняти побутові потреби засуджених, а штучне освітлення камер повинно бути достатнім для того, щоб засуджені мали змогу писати, читати чи працювати без шкоди для зору. Світильники відгороджуються від можливого їх пошкодження. Вимикачі для кожної камери встановлюються з боку коридору. Напруга в електромережі для освітлення камер ПКТ, де засуджені відбувають дисциплінарне стягнення, установлюється 36 В. У камерах ПКТ гучномовці встановлюються в нішах стін. У цих камерах також встановлюються кнопки сигналізації для виклику молодших інспекторів. У камерах обладнуються санітарні вузли з обов'язковим їх відгородженням суцільною перегородкою висотою не менше 1 м. Камери ПКТ виправних колоній забезпечуються інвентарем та іншими предметами за нормами, установленими переліком (додаток 5 до ПВР). Камери ПКТ установ виконання покарань обладнуються відкидними ліжками, тумбами для сидіння за кількістю осіб, які там тримаються, столом, умивальником та настінними шафами або полицями, що наглухо прикріплені до підлоги або стін. Відкидні ліжка в камерах ПКТ з підйому до відбою закриваються на замок. Приймання їжі засудженими здійснюється у камерах. Поряд з ПКТ обладнуються робочі камери для організації праці осіб, які тримаються в цих приміщеннях.

У виправних колоніях максимального рівня безпеки незалежно від того, в якому з приміщень тримається особа, засуджені мають право:

- витратити на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, в сумі до 70% мінімального розміру заробітної плати;
- одержувати щомісяця короткострокове і один раз на три місяці тривале побачення;

Засудженим, які тримаються в приміщеннях камерного типу, надається щоденна прогулянка тривалістю одна година.

Передбачена й можливість поліпшення умов тримання. При сумлінній поведінці і ставленні до праці після відбуття не менше половини строку покарання засуджені, які тримаються в дільниці ресоціалізації виправної колонії, мають право на поліпшення умов тримання і додаткове витрачання на місяць грошей в сумі тридцяти відсотків мінімального розміру заробітної плати.

4. Особливості відбування покарання у виховних колоніях

Покарання у виді позбавлення волі відбувають й неповнолітні засуджені. Для таких категорій засуджених утворюються спеціальні кримінально-виконавчі установи — виховні колонії.

Як видно з назви, ці установи орієнтовані, перш за все, на виховання засудженого. Вважається, що особа в неповнолітньому віці більш сприйнятлива, на неї можна здійснювати корегуючий вплив, звички та властивості особи в цьому віці є більш змінюваними, а сама особа краще піддається вихованню, навчанню та корекції.

Тому у виховних колоніях намагаються утворювати такий режим, який надавав би можливість більше уваги приділяти вихованню засудженого, а також не мав би такого ступеню правообмежень, який жорстко відокремлює засудженого від зовнішнього світу.

КВК України в ст. 143 фіксує такі особливості відбування покарання у виховних колоніях:

- у виховних колоніях засуджені мають право:
- витратити на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші, зароблені в колонії, в сумі до ста відсотків мінімального розміру заробітної плати;
- одержувати короткострокові побачення без обмежень і щомісяця одне тривале побачення;
- безкоштовно одержувати середню освіту.

Частина 2 цієї статті передбачає можливість поліпшення умов тримання засуджених. Так, при сумлінній поведінці і ставленні до праці та навчання після відбуття не менше однієї четвертої частини строку покарання засуджені мають право на поліпшення умов тримання і їм може бути дозволено:

- додатково витратити на місяць гроші в сумі шістдесят відсотків мінімального розміру заробітної плати;
- за постановою начальника колонії одержувати один раз на три місяці короткострокове побачення за межами виховної колонії.

На мою думку, вказана стаття не відбиває тих особливостей, які дійсно властиві режиму тримання в виховних колоніях. Стаття 143 КВК називає лише окремі елементи режиму, які хоча і відрізняють виховні колонії від виправних, але не містять суттєвих ознак цієї різниці. Зі змісту цієї статті неможливо впевнитися в виховному характері

відбування неповнолітнім покарання. Вважаю, що основними особливостями виховних колоній є:

- більш м'який та лояльний режим тримання. Його прояв полягає в тому, що для засуджених неповнолітніх передбачені більш якісні умови тримання взагалі, підвищені норми харчування, більші можливості для занять спортом, участі в інших заходах, перебування на свіжому повітрі;
- можливості щодо навчання засуджених;
- специфічні умови праці засуджених, які передбачені законодавством про працю;
- заборона у застосуванні спеціальних засобів безпеки та накладення дисциплінарних стягнень;
- обмеження застосування деяких заходів щодо неповнолітніх (переміщення без супроводу, слідування до місця вибуття при звільненні засудженого, переведення неповнолітніх в інші колонії, т. ін.);
- обов'язкове переведення засуджених на дільницю соціальної адаптації у тих випадках, коли до звільнення засудженого залишилося на більше 6 міс;
- більші можливості щодо звільнення та дострокового звільнення засуджених.

Деякі із вказаних інститутів будуть розглянуті у темах, присвячених праці засуджених, підставам звільнення та т. ін., а деякі ми розглянемо і в цій темі.

За сумлінну поведінку і ставлення до праці та навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій і виховних заходах до засуджених неповнолітніх можуть застосовуватися, крім передбачених статтею 130 КВК, такі заходи заохочення:

- надання права відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів за межами виховної колонії в супроводі працівників колонії;
- надання права виходу за межі виховної колонії в супроводі батьків чи інших близьких родичів.

Тривалість виходу за межі колонії встановлюється начальником колонії, але не може перевищувати восьми годин. Забороняється відвідування культурно-видовищних і спортивних заходів за межами колонії, які проводяться після двадцятої години.

Стаття 145 встановлює заходи стягнення, що застосовуються до засуджених неповнолітніх:

- догана;
- суворі догани;
- скасування поліпшених умов тримання, передбачених статтею 143 КВК;
- поміщення в дисциплінарний ізолятор на строк до п'яти діб з виведенням чи без виведення на навчання або роботу.

Вказані заходи стягнення можуть застосовувати до засуджених не всі посадові особи кримінально-виконавчої установи. Крім посадових осіб, визначених у статті 135 КВК, правом застосування заходів заохочення і стягнення користуються старші вихователі і вихователі.

Старший вихователь має право застосовувати в усній формі такі заходи заохочення і стягнення: подяка; дострокове зняття раніше накладеного ним або вихователем стягнення; попередження; догана.

Вихователь має право застосовувати в усній формі такі заходи заохочення і стягнення: подяка; дострокове зняття раніше накладеного ним стягнення; попередження; догана.

Наступним інститутом, який властивий для виховних колоній і на який необхідно звернути увагу — це переведення засуджених із виховної колонії до виправної колонії (ст. 147 КВК України).

Відповідно до положень ст. 147 КВК України засуджені, які досягли вісімнадцятирічного віку, переводяться із виховної колонії для дальшого відбування покарання до виправної колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. Питання про переведення засудженого, який досяг вісімнадцятирічного віку, з виховної колонії до виправної колонії вирішується центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань за рішенням педагогічної ради і поданням начальника виховної колонії, погодженим із службою у справах дітей.

Отже, законодавець передбачає для засуджених, які досягли повноліття, можливість переведення до виправних колоній. На мою думку, ця норма в чинному законодавстві повинна мати дещо інший вигляд. Вважаю, що було би правильніше передбачати переведення засудженого лише в тому випадку, коли до кінця строку засудженого

лишилося більше 1 року. У всіх інших випадках засудженого доцільно залишати в виховній колонії. Зумовлене це тим, що хоча засудженого му й виповнилося 18 років, але це не значить, що він миттєво стає у психічному та фізіологічному плані повнолітнім. Тому переводити його до «дорослих» колоній відразу ж після «дня народження» буде передчасним. До того ж таке переведення не буде сприяти досягненню цілей, які стоять перед покаранням.

Треба вказати, що законодавець робить виключення із загального правила про переведення по досягненню повноліття. Стаття 148 КВК України вказує на випадки залишення у виховних колоніях засуджених, які досягли вісімнадцятирічного віку. Таке залишення можливе за наступних умов:

- з метою закріплення результатів виправлення, завершення загальноосвітнього або професійно-технічного навчання засуджені, які досягли вісімнадцятирічного віку, можуть бути залишені у виховній колонії до закінчення строку покарання, але не довше ніж до досягнення ними двадцяти двох років. Залишення засуджених, які досягли вісімнадцятирічного віку, у виховній колонії проводиться за рішенням педагогічної ради постановою начальника колонії, погодженою із службою у справах неповнолітніх.

На засуджених, які досягли вісімнадцятирічного віку і залишені у виховній колонії, поширюються умови відбування покарання, норми харчування і матеріально-побутового забезпечення, встановлені для неповнолітніх засуджених. Умови праці осіб, які досягли вісімнадцятирічного віку, встановлюються відповідно до законодавства про працю.

Безумовно, ця норма дає можливість посадовим особам виховних колоній залишати засудженого, якому виповнилося 18 років, у виховній колонії фактично у будь-якому випадку.

Специфічним для виховних колоній є також наявність більш поглибленої взаємодії громадськості з адміністрацією таких колоній у процесі виправлення і ресоціалізації засуджених неповнолітніх.

Так, для надання допомоги адміністрації виховної колонії в організації навчально-виховного процесу і зміцненні матеріально-технічної бази колонії, здійснення громадського контролю та оцінки рівня дотримання прав людини, вирішення питань соціального за-

хисту засуджених, трудового і побутового влаштування осіб, які звільняються, при виховних колоніях створюється піклувальна рада з представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій. Організація і діяльність піклувальної ради визначена положенням про піклувальну раду, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2004 р. № 429. Відповідно до вказаного положення піклувальні ради забезпечують розроблення та здійснення у виховних колоніях заходів, спрямованих на поліпшення становища засуджених, формування здорового способу життя; подають пропозиції до проектів регіональних (місцевих) програм підтримки діяльності виховних колоній; взаємодіють з громадськими організаціями, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями незалежно від форми власності з питань сприяння діяльності виховних колоній; надають допомогу адміністрації виховних колоній у проведенні соціально-виховної роботи із засудженими, організації їх загальноосвітнього та професійно-технічного навчання; вживають заходів щодо розширення зв'язків виховних колоній з підприємствами, установами і організаціями незалежно від форми власності з питань зміцнення матеріально-технічної бази цих колоній та залучення засуджених до суспільно корисної праці; сприяють поліпшенню матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених, здійсненню оздоровчо-профілактичних заходів; здійснюють разом з громадськими організаціями, органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями незалежно від форми власності заходи соціального патронажу стосовно неповнолітніх осіб, звільнених від відбування покарання.

Крім того, на відміну від дорослих, засудженим неповнолітнім харчування, одяг, взуття, білизна та комунально-побутові послуги надаються безоплатно.

Під час спілкування із засудженими адміністрація виховної колонії звертається до засудженого на «ти» або називають їх по імені, або «вихованець». Навряд чи можна вважати, що звернення на «ти» сприяє більш кращому усвідомленню засудженим своєї особистості, але зміни до законодавства в цій частині будуть внесені ще не скоро.

5. Особливості відбування покарання жінками

Такі особливості дійсно існують. Перш за все, для засуджених жінок встановлюється два види кримінально-виконавчих установ, це виправні колонії мінімального та середнього рівня безпеки.

Нагадаю, що в колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання тримаються засуджені (в тому числі і жінки) вперше до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості, а також особи, переведені з колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і колоній середнього рівня безпеки в порядку, передбаченому цим Кодексом. В колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання тримаються жінки, засуджені за злочини невеликої та середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини. У виправній колонії цього виду можуть відбувати покарання також засуджені, переведені з виховних колоній у порядку, встановленому статтею 147 КВК.

В колоніях середнього рівня безпеки тримаються жінки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; жінки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк в порядку помилування або амністії.

Щодо умов тримання засуджених жінок в колоніях, то, на жаль, ніяких специфічних рис законодавець не окреслює, та не встановлює будь-яких відмінностей, які пов'язані з фізіологією, психологією та фізичними можливостями жінок. Харчуванням, одягом, а також комунально-побутовими послугами засуджені жінки (в тому числі вагітні та з дітьми, які не досягли трьохрічного віку) забезпечуються за нормами, встановленими для засуджених, які відбувають покарання у виправній колонії.

Існує та врегульована КВК певна специфіка щодо тримання окремих категорій жінок. Йдеться, насамперед, про вагітних жінок, матерей-годувальниць та жінок, які мають дітей віком до 3 років.

Стаття 141 КВК встановлює особливості відбування покарання засудженими вагітними жінками, матерями-годувальницями і жінками, які мають дітей віком до трьох років. Ці особливості полягають, зокрема, в тому, що при виправних колоніях, в яких відбувають покарання засуджені до позбавлення волі жінки, у разі потреби організо-

вуються будинки дитини. Засуджені жінки мають право влаштовувати в будинки дитини своїх дітей віком до трьох років. Будинок дитини при виправній колонії є дитячим закладом. У будинках дитини діти перебувають під опікою адміністрації дитячого закладу на повному державному забезпеченні, їм створюються умови, необхідні для нормальної життєдіяльності та розвитку. Якщо засуджена жінка не виявила бажання проживати в будинку дитини спільно із своєю дитиною, їй має бути надана можливість вільно спілкуватися з нею без обмежень. Не вважається обмеженням спілкування жінки із своєю дитиною, якщо від засудженої вимагається відвідувати дитину у час, вільний від виконання покладених на неї обов'язків.

Що стосується окремих елементів режиму, то окремі категорії жінок можуть одержувати продуктові посилки (передачі). Йдеться про матерей-годувальниць і вагітних жінок. Асортименті цих посилок визначається медичним висновком.

Діти засуджених жінок за згодою матері можуть передаватися її родичам чи за згодою матері та за рішенням органів опіки і піклування — іншим особам або після досягнення трирічного віку направляються до відповідних дитячих закладів.

Засуджені жінки можуть проживати із своїми дітьми віком до трьох років у будинку дитини, для цього адміністрація виправної колонії створює необхідні умови для проживання і контролю за поведінкою жінок у будинку дитини.

Засуджені жінки з вагітністю понад чотири місяці або які мають при собі дітей віком до трьох років у випадках, коли до них не застосовується звільнення від відбування покарання відповідно до статті 83 Кримінального кодексу України, направляються адміністрацією виправної колонії для дальшого відбування покарання у виправну колонію, при якій є будинок дитини. Законодавець допускає відвідання близькими родичами дитини, яка перебуває в будинку дитини, але порядок та умови такого відвідання визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Чинне законодавство містить доволі суперечливе положення, відповідно до якого діти засуджених жінок за згодою матері можуть передаватися її родичам чи, за згодою матері та за рішенням органів опіки і піклування, — іншим особам або, після досягнення трирічного віку,

направляються до відповідних дитячих закладів. Важко однозначно сказати що більш позитивно вплине на дитину, — наявність матері біля дитини, чи більш комфортні умови життя дитини на волі серед родичів але без матері.

Існує і виключення із вказаного загального правила. Якщо у матері дитини, яка досягла трирічного віку, невідбута частина строку покарання не перевищує одного року і вона сумлінно виконує свої материнські обов'язки, перебування дитини в будинку дитини може бути продовжено адміністрацією виправної колонії до звільнення матері.

Крім наведених особливостей, законодавець також передбачає можливість для жінок проживати за межами виправної колонії (ст. 142 КВК). Така можливість існує за певних умов. Зокрема, необхідно, щоб жінка сумлінно ставилася до праці (у разі її наявності) і додержувалася вимог режиму. У цьому разі, за постановою начальника виправної колонії і за погодженням із спостережною комісією, може бути дозволено проживання за межами виправної колонії на час звільнення від роботи у зв'язку з вагітністю і пологами, а також до досягнення дитиною трирічного віку.

Під час проживання за межами колонії жінки перебувають під наглядом адміністрації колонії і їм дозволяється:

- оселятися поблизу виправної колонії і перебувати під наглядом адміністрації колонії;
- носити одяг, прийнятний у цивільному вжитку, мати при собі гроші, мобільні телефони, аксесуари до них та цінні речі;
- без обмеження листуватися, одержувати грошові перекази, посилки (передачі) і бандеролі, витратити гроші, мати побачення з родичами та іншими особами, користуватися мобільним зв'язком за свій рахунок;
- користуватися правом вільного пересування по території, межі якої визначаються начальником виправної колонії;
- у разі пологів, хвороби засуджених або їхніх дітей вони можуть поміщатися в місцеві лікувальні заклади охорони здоров'я;

Після закінчення періоду звільнення від роботи у зв'язку з вагітністю та пологами засуджені жінки виконують роботу за вказівкою адміністрації виправної колонії, їм нараховується заробіток на загальних підставах з іншими засудженими, які відбувають покарання у виправній колонії даного виду.

У разі систематичного або злісного порушення встановлених правил поведінки право на проживання за межами колонії скасовується за постановою начальника виправної колонії, погодженою із спостережною комісією, і засуджені жінки повертаються в колонію для подальшого відбування покарання. Специфіка відповідальності засуджених жінок відрізняється тим, що законодавець встановлює додаткові критерії такої відповідальності, а саме критерій систематичності та критерій злісності порушення. Отже, якщо жінка порушує режим, але ці порушення не є систематичними або злісними, то вона не може бути позбавлена права проживати за межами виправної колонії.

Тема 12

Довічне позбавлення волі

1. Зміст та особливості покарання у виді довічного позбавлення волі.
2. Порядок і умови виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі.

1. Зміст та особливості покарання у виді довічного позбавлення волі

Довічне позбавлення волі є відносно новим видом покарання для правової системи України. Цей вид покарання фактично з'явився з прийняттям Верховною Радою в 2001 році нового Кримінального кодексу України.

Поява цього виду покарання зумовлена тим, що держава Україна, вступаючи до лав членів Ради Європи прийняла на себе обов'язок привести національне законодавство у відповідність з існуючими європейськими нормами та стандартами. Однією з вимог при вступі до Ради Європи стала й відмова від покарання у виді смертної кари. Спочатку, до 2000 року, був введений мораторій на застосування цього виду покарання, а потім, починаючи з 22.02.2000 року смертна кара в Україні була скасована.

Скасування смертної кари має юридичне підґрунтя у вітчизняному законодавстві. Так, відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою цінністю. Отже, наявність покарання у виді довічного позбавлення волі, виправдане як з боку міжнародного досвіду, так і з боку сучасної вітчизняної правової доктрини.

Покарання у виді довічного позбавлення волі є основним покаранням і в ієрархії кримінальних покарань України займає найвище місце,

тобто вважається найбільш тяжким. Йому притаманний найбільший обсяг правообмежень і саме цей вид покарання максимально утруднює засудженому можливість бути звільненим, хоча і не виключає її взагалі.

Зміст цього покарання та більшість правообмежень ідентичні покаранню у виді позбавлення волі на певний строк і полягає він в максимальному ступеню фізичної ізоляції особи від суспільства в кримінально-виконавчих установах максимального рівня безпеки на все життя засудженого.

Регулюється покарання у виді довічного позбавлення волі Кримінально-виконавчим кодексом України та Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань.

2. Порядок і умови виконання і відбування покарання у виді довічного позбавлення волі

Відповідно до ст. 64 КК України довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених КК України, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк. Довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку.

Правовий статус цієї категорії засуджених визначається загальним положенням, відповідно до якого особи, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, несуть обов'язки і користуються правами людини та громадянина, за винятком обмежень, визначених законами України, Кримінально-виконавчим кодексом України для цієї категорії засуджених, а також установлених вироком суду. На засуджених до довічного позбавлення волі у повному обсязі поширюються основні права й обов'язки засуджених до позбавлення волі, що визначені Кримінально-виконавчим кодексом України, нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України та ДПтС.

Відповідно до ст. 150 КВК України засуджені до довічного позбавлення волі відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки. Крім того, чоловіки, засуджені до покарання у виді

довічного позбавлення волі, можуть відбувати покарання також у відповідних ізольованих секторах максимального рівня безпеки колоній середнього рівня безпеки. **Щодо жінок**, то вони відбувають довічне позбавлення волі в секторах середнього рівня безпеки виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. Для жінок, засуджених до довічного позбавлення волі, встановлюється режим, передбачений для тримання засуджених у виправній колонії середнього рівня безпеки.

Засуджені до довічного позбавлення волі тримаються окремо від інших засуджених, крім тих, які після відбуття двадцяти років покарання у приміщеннях камерного типу переведені до звичайних жилих приміщень колонії максимального рівня безпеки. За заявою засудженого та в інших необхідних випадках, з метою захисту засудженого від можливих посягань на його життя з боку інших засуджених чи запобігання вчиненню ним нового злочину або за наявності медичного висновку за мотивованою постановою начальника колонії його можуть тримати в одиночній камері.

Чоловіків, засуджених до довічного позбавлення волі, розміщують у камерах з дотриманням вимог роздільного тримання, передбачених статтею 92 КВК України. Тобто, окремо тримають вперше засуджених до позбавлення волі від тих, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі. Ізольовано від інших засуджених, а також роздільно тримають засуджених, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі. Окремо тримаються засуджені, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах.

Засуджені до довічного позбавлення волі тримаються в установах з найбільш суворим режимом. Цей режим має певну специфіку порівняно з іншими категоріями засуджених, навіть тих, хто також тримається на максимальному рівні безпеки.

Так, засуджені до довічного позбавлення волі мають право:

- на щоденну прогулянку тривалістю одна година;
- на безперервний восьмигодинний сон у нічний час;
- користуватися телевізорами, придбаними за рахунок родичів за наявності можливості розміщення їх у камері;
- користуватися книгами, журналами і газетами з бібліотеки установи, придбаними через торговельну мережу, переданими від родичів та інших осіб, а також передплатними виданнями;

- без обмежень одержувати грошові перекази;
- одержувати один раз на місяць короткострокове побачення та один раз на три місяці тривале побачення з близькими родичами (подружжя, батьки, діти, всиновлювачі, всиновлені, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки). Тривалі побачення можуть надаватися і подружжю, яке проживало однією сім'єю, але не перебувало у шлюбі, за умови, що в них є спільні неповнолітні діти;
- витратити на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші, зароблені в колонії, в сумі до п'ятдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати. При сумлінній поведінці і ставленні до праці після відбуття десяти років строку покарання засудженому може бути дозволено додатково витратити на місяць гроші в сумі двадцяти відсотків мінімального розміру заробітної плати, а після відбуття п'ятнадцяти років строку покарання — брати участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру;
- придбавати протягом місяця в ларьку установи за безготівковим розрахунком продукти харчування і предмети першої потреби на суму до п'ятдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати на кошти, зароблені в місцях позбавлення волі, а засуджені чоловіки віком понад шістдесят років, жінки віком понад п'ятдесят п'ять років, інваліди першої та другої групи — також на кошти, одержані за переказами; без обмежень — письмове приладдя, газети, книги через торговельну мережу на замовлення;
- мати при собі і зберігати в камері особисті предмети, речі і продукти харчування в асортименті та кількості, визначених у додатку 7 до ПВР;
- одержувати і надсилати листи без обмеження їх кількості;
- звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами до державних органів, громадських організацій і до службових осіб;
- користуватися настільними іграми;
- мати побачення з адвокатом або іншим фахівцем у галузі права для одержання юридичної допомоги в установленому кримінально-виконавчим законодавством порядку;

- подавати клопотання про помилування на адресу Президента України після фактичного відбуття ними не менше як двадцяти років покарання;
- в індивідуальному порядку користуватися релігійною літературою, відправляти релігійні обряди, але тільки в межах камери у вільний час та якщо це не буде заважати іншим засудженим.

Іншими складовими правового статусу засуджених є їх обов'язки та певні заборони, котрих засуджені повинні дотримуватися.

Засуджені до довічного позбавлення волі зобов'язані:

- дотримуватися норм, які визначають порядок і умови відбування покарання, розпорядок дня установи, правомірних взаємовідносин з іншими засудженими, персоналом установи та іншими особами;
- дотримуватися санітарно-гігієнічних правил, мати охайний вигляд, постійно підтримувати чистоту в камерах, за графіком чергувати в них;
- дбайливо ставитися до інвентарю, обладнання та іншого державного майна;
- зберігати продукти харчування і предмети особистого користування (одяг та взуття за сезоном) у камерах у відведених для цього місцях та в кількості, яка б не заважала проведенню режимних заходів (проведення обшуків, технічних оглядів камер тощо);
- виходячи на прогулянку, дотримуватися встановлених на час прогулянки правил поведінки;
- при відвідуванні камер працівниками кримінально-виконавчої системи та іншими посадовими особами вставати і вітатися.

Щодо заборон. Засудженим до довічного позбавлення волі забороняється:

- установлювати зв'язки з особами, які тримаються в інших камерах;
- грати в настільні та інші ігри з метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди;
- придбавати, виготовляти, уживати і зберігати предмети, вироби і речовини, зберігання яких засудженим заборонено;

- продавати, дарувати чи відчужувати іншим шляхом на користь інших осіб предмети, вироби і речовини, які перебувають в особистому користуванні;
- наносити собі або іншим особам татуювання;
- завішувати спальні місця, затуляти отвір для нагляду за засудженими;
- створювати конфліктні ситуації з іншими засудженими та персоналом колонії.

Як і всі засуджені, засуджені до довічного позбавлення волі повинні працювати. Але організація їх праці має специфіку. Засуджені до довічного позбавлення волі залучаються до праці тільки на території колонії з урахуванням вимог тримання їх у приміщеннях камерного типу. У всьому іншому праця засуджених до довічного позбавлення волі не повинна мати якихось суттєвих відмінностей від праці засуджених до позбавлення волі на певний строк, які тримаються в колоніях максимального рівня безпеки. Засудженим, які з незалежних від них причин не працюють чи завантажені роботою лише частково, дозволяється придбавати продукти харчування і предмети першої потреби на гроші, одержані за переказами.

Крім того, серед особливостей вимог режиму, які відносяться до осіб, які відбувають довічне ув'язнення, є вимога про надання засудженим до довічного позбавлення волі одягу спеціального зразка. Переміщення таких осіб на території установи та за її межами (крім участі в судовому засіданні) в іншому одязі заборонено.

Також треба звернути увагу на те, що законодавець дуже суперечливо визначив реалізацію такого елементу режиму як підтримання комунікативних здібностей засудженого та його участі у суспільному житті установи. Правила внутрішнього розпорядку містять таке положення: самодіяльні організації серед засуджених до довічного позбавлення волі не створюються. Отже засуджені до довічного позбавлення волі позбавлені можливості якимось чином реалізувати себе хоча б шляхом організації суспільного життя в колонії. Також можливість участі засуджених до довічного позбавлення волі у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру дуже суттєво обмежена. Для того, щоб засуджений мав змогу прийняти участь в таких заходах він повинен відбутися не менше 15 років покарання (ст. 151-1 КВК). Але з іншого боку останнім часом

покращилася ситуація з навчанням засуджених до довічного позбавлення волі. Так, для засуджених, які не мають загальної середньої освіти, у виправних колоніях утворюються консультаційні пункти.

На засуджених до довічного позбавлення волі поширюються всі, передбачені Кримінально-виконавчим кодексом України заходи заохочення, стягнення, спеціальні засоби забезпечення режиму та порядок їх застосування.

Особливим елементом режиму довічного позбавлення волі можна назвати покращення умов тримання, можливість виникнення яких пов'язана законодавцем з настанням певних умов. При сумлінній поведінці і ставленні до праці після відбуття п'яти років строку покарання, засудженому може бути дозволено додатково витратити на місяць гроші в сумі двадцяти відсотків мінімального розміру заробітної плати, а також брати участь у групових заходах культурно-масового та спортивного характеру. Крім цього, Кримінально-виконавчий кодекс передбачає для засуджених до довічного позбавлення волі впливати на власні умови відбування покарання, закріплюючи можливість переведень засуджених до довічного позбавлення волі. Зокрема, КВК містить статтю 151-1, яка встановлює, що зміна умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі здійснюється в порядку, визначеному статтею 100 КВК (тобто загальний порядок).

Засуджені до довічного позбавлення волі чоловіки можуть бути переведені:

- з приміщень камерного типу, в яких тримаються дві особи, до багатомісних приміщень камерного типу виправної колонії максимального рівня безпеки з наданням дозволу на участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру в порядку, встановленому законодавством, — після фактичного відбуття у таких приміщеннях не менш як п'яти років строку покарання; Це положення певним чином суперечить частині 6 ст. 151 КВК, яка дозволяє засудженим до довічного позбавлення волі приймати участь у масових заходах після відбуття п'ятнадцяти років строку покарання.
- з багатомісних приміщень камерного типу до звичайних жилих приміщень виправної колонії максимального рівня безпеки — після фактичного відбуття у таких приміщеннях не менш як п'яти років строку покарання.

Засуджені до довічного позбавлення волі, які злісно порушують установлений порядок відбування покарання, можуть бути переведені із звичайних жилих приміщень до приміщень камерного типу виправної колонії максимального рівня безпеки.

Зміна умов тримання не застосовується до засуджених до довічного позбавлення волі, які хворіють на венеричні захворювання, активну форму туберкульозу, та з психічними розладами.

І останнє, чинне кримінально-виконавче законодавство України залишає засудженим до довічного позбавлення волі можливість все ж таки бути звільненими від цього покарання. Така можливість передбачена Положенням про здійснення помилування та ст. 87 КК України, яка в частині 2 встановлює, що актом про помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років. Відповідно до цього положення засуджений до довічного позбавлення волі повинен відбутися 20 років позбавлення волі перш ніж в нього виникне право на подання клопотання про помилування. Це єдина для засудженого можливість отримати шанс на те, щоб його покарання все ж таки мало «кінець».

Відносно такої категорії засуджених помилування можливе лише у формі заміни довічного позбавлення волі позбавленням волі на певний строк. В такому випадку у засудженого також з'являється право на умовно-достокове звільнення від відбування покарання.

Тема 13

Міжнародні стандарти поведження із засудженими

1. Система міжнародних актів по поводженню із засудженими, які ратифіковані Україною.
2. Поняття, основний зміст та вимоги міжнародних актів щодо умов тримання та поведження із засудженими.

1. Система міжнародних актів по поводженню із засудженими, які ратифіковані Україною

Кримінально-виконавче законодавство України включає в свою систему як національні нормативні акти, так і міжнародні акти, які були ратифіковані Україною та обов'язковість яких визнана Україною. Стаття 2 КВК України містить таке положення. Кримінально-виконавче законодавство України складається з цього (КВК) кодексу, інших актів законодавства, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Якщо виходити з наведеного положення закону, то воно виявляється не зовсім коректним, оскільки включає в систему кримінально-виконавчого законодавства лише один з видів міжнародних актів, а саме — міжнародні договори. Але договори є не єдиною формою існування міжнародних правил та норм. Крім договорів існують конвенції, правила та декларації та т. ін. Тому, доцільно було б в ст. 2 КВК слово «договорів» замінити словом «актів».

На сьогоднішній день Україна ратифікувала і, відповідно, зробила їх обов'язковими більшість, міжнародних актів, серед яких основними є:

- Загальна декларація прав людини;
- Декларація про захист всіх осіб від катувань і інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання;

Європейськими нормативними актами є:

- Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод;
- Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведження і покарання;
- Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню;
- Європейські в'язничні правила (Мінімальні стандартні правила поведження із в'язнями).

Перелік, наведений нами, не є вичерпним. Міжнародних актів, які присвячені питанням тримання засуджених, значно більше, але вказані акти є основними.

Ці акти регламентують та вимагають, щоб тримання засуджених осіб здійснювалося в таких умовах, котрі забезпечують людяність, дотримання прав особи, дотримання гідності людини, її честі та повагу до особистості.

Як видно з переліку всю систему міжнародних норм можна умовно розподілити на дві групи. Перша — це акти, які мають сферою своєї дії загальні правила та принципи, які розповсюджуються на всіх осіб (людей). Друга група — це акти, положення яких спрямовані саме на засуджених осіб.

Перша група актів формулює загальні принципи та положення, яким повинні відповідати не тільки нормативні вимоги, а й загальна побудова відносин всередині будь-якої держави, яка ратифікує відповідний акт.

Як вказано в преамбулі до Мінімальних стандартних правил поведження із в'язнями, нормативні акти з другої групи покликані:

- А) встановити низку мінімальних стандартів для всіх тих аспектів управління в'язницями, які є суттєво важливими для забезпечення людських умов утримання та належного поведження із в'язнями в сучасних та прогресивних системах;

- В) заохочувати адміністрації в'язниць до розвитку політики, стилю та практики управління на основі сучасних принципів забезпечення справедливості;
- С) розвивати у персоналу в'язниць професійні навички, що віддзеркалюють важливі соціальні та моральні якості його роботи, та створити умови, за яких цей персонал міг би якнайефективніше виконувати свою роботу в інтересах усього суспільства, в'язнів, що знаходяться під його наглядом, та його власного професійного задоволення;
- Д) забезпечити основні реальні критерії, за допомогою яких адміністрації в'язниць та особи, відповідальні за інспектування умов утримання та управління в'язницями, могли б об'єктивно оцінювати стан справ та ступінь просування до більш високих стандартів.

Отже, головною метою вказаних актів є — формулювання тих вимог та критеріїв, яким повинні відповідати умови тримання засуджених у будь-яких установах. Тобто це той *minimum minimorum*, який повинен бути реалізований та забезпечений у будь-якому місці, де особа зазнає обмежень. Тут слід звернути увагу на те, що йдеться не лише про права особи, а й про дещо більше ніж права — йдеться про сприйняття особи людиною, про повагу гідності цієї людини та ставлення до цієї людини саме як до людини.

В свою чергу друга група актів також умовно поділяється на певні підгрупи. Йдеться про акти, які регламентують правила поведження із засудженими до позбавлення волі. Інша підгрупа — це нормативи, які регламентують поведження із засудженими, що відбувають покарання не пов'язані із позбавленням волі.

Враховуючи той факт, що всі вказані конвенції ратифіковані Україною, остання тим самим прийняла на себе обов'язок дотримуватися тих положень, які сформульовані в них. Таке дотримання, перш за все, повинно відбиватися в приведенні вітчизняних нормативних актів у відповідність до міжнародно-правових норм, а також дотримання повинне бути втілене у життя суспільства шляхом зміни ставлення до людини, її особистості.

І якщо зміна ставлення до людини — це процес дуже складний, повільний та багаторівневий, який торкається свідомості особи, суспільства та соціо-культурних шарів держави та людської спільноти, то

процес приведення нормативно-правових актів, навпаки, є порівняно керованим та передбачуваним.

2. Поняття, основний зміст та вимоги міжнародних стандартів щодо умов тримання та поведження із засудженими

Стаття 3 Конституції України встановлює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Затвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Ця норма закріплює соціальну спрямованість держави та є нормою прямої дії, тобто для її застосування не потрібні додаткові нормативні акти, які б встановлювали механізми реалізації тих положень, що закріплені у вказаній статті.

Таким чином, Україна задекларувала принцип поваги та забезпечення прав людини, поваги до її честі та гідності. Але цей принцип повинен «працювати» й в місцях позбавлення волі та місцях попереднього ув'язнення.

Відповідно до положень п.п. 64, 65 Мінімальних стандартних правил поведження із в'язнями, оскільки ув'язнення передбачає позбавлення волі, воно вже само по собі є покаранням. Тому умови ув'язнення та в'язничі режими не повинні посилювати страждання, за винятком випадків, коли це виправдовується необхідністю ізоляції або підтриманням порядку.

Крім того, необхідно докладати зусиль для того, щоб в установах режими запроваджувалися з метою:

- а) забезпечити відповідність умов життя вимогам людської гідності та нормам, прийнятим у суспільстві;
- б) мінімізувати негативні наслідки ув'язнення та різницю між життям у в'язниці та на свободі, яка послаблює почуття особистої гідності та відповідальності в'язнів;
- в) підтримувати та посилювати ті зв'язки з родичами та зовнішнім світом, які якнайкраще слугують інтересам в'язнів та їх родин;

- г) забезпечити в'язням можливості розвивати професійні навички та здібності, які поліпшуватимуть перспективи їхньої успішної соціальної реінтеграції після звільнення.

Наведені положення є дуже важливими у сенсі того, що вони визначають основну концепцію (парадигму) всієї пенітенціарної системи, яка базується на цих міжнародних актах. Як видно з наведених положень, ця концепція (парадигма) дуже відрізняється від тієї, яку формулює вітчизняний законодавець.

Різниця полягає у тому, що європейська в'язнична концепція (парадигма) покаранням враховує сам факт позбавлення волі, а не режим. Саме тому режим у європейських в'язницях більше нагадує режим санаторію, вихід із якого заборонений. І саме тому, людина, яка потрапляє в європейську установу позбавлення волі, утримується там як людина, з відданням необхідного не тільки людським потребам в їжі, сні, праці та фізичним відправленням, але й людській гідності, тому факту, що це людина, а не будь-яка інша істота. Європейська парадигма не тільки допускає, а вона «впевнена» в тому, що навіть злочинець повинен залишатися людиною та жити в суспільстві і складати його невід'ємну частину.

Вітчизняна парадигма робить засудженого/підозрюваного особою «поза суспільством», особою, яку необхідно покарати та виправити за допомогою безособистої системи, яка не враховує, що має справу з людиною та не націлена на повагу.

Всі міжнародні акти, які орієнтовані на забезпечення додержання прав та свобод людини та регламентують поведження із засудженими та підозрюваними мають певну структуру, так би мовити, основні критерії та ознаки. Ці ознаки встановлюють певну межу, пересікаючи яку поведження з людиною втрачає ознаки людяності, поваги до гідності особи та набувають ознак жорстокості або, навіть, катування.

Необхідно також звернути увагу на те, що такі акти як Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню, а також Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведження і покарання взагалі не містять якихось правил. Вони спрямовані на те, щоб забезпечити можливість інспектування місць утримання осіб, а визначення того, чи є поведження з особою жорстоким та принизливим покладається на

розсуд спеціального органу — Комітету, до складу якого входять високоморальні особи.

Це положення є специфічним, оскільки саме в ньому полягає одна з суттєвих розбіжностей між вітчизняними нормативними актами та міжнародними. Пояснюється розбіжність тим, що правова доктрина, правозастосовча та правотворча діяльність України йде шляхом тотальної регламентації та врегулювання суспільних відносин. Саме цим пояснюється наявність в нашому законодавстві такої кількості нормативних актів, їх суперечливість та неузгодженість. Дійсно, за умови існування такої кількості актів (більш ніж 205 000 актів), важко собі уявити, що весь цей масив законодавства можливо привести у єдність, узгодженість та несуперечливість. Крім того, саме у зв'язку з існуванням різниці в правових доктринах України та Європи, процес приведення законодавства України у відповідність з міжнародними актами йде дуже повільно та непослідовно. Приймаючи нормативний акт, який по духу відповідає міжнародним актам, ми зіштовхуємось з проблемою неможливості його реалізувати (так як принцип «розумності» в правозастосовчій діяльності в Україні не спрацьовує, а якщо йти іншим шляхом, то необхідно прийняти цілу низку нормативних актів, які встановлюють механізм реалізації положень міжнародних актів). І саме на цій стадії з'являються протиріччя, невідповідності та складності.

Проаналізувавши положення основних актів, можна виділити наступні ознаки та вимоги, які є визначальними при з'ясуванні питання про відповідність умов тримання людяності, повазі до людської гідності:

- прийом та реєстрація осіб;
- розміщення та класифікація засуджених та підозрюваних;
- приміщення;
- особиста гігієна;
- одяг та постільні речі;
- харчування;
- медичне обслуговування;
- дисципліна та покарання;
- засоби приборкання;
- інформування в'язнів та подання ними скарг;
- контакти із зовнішнім світом;

- релігійна та моральна допомога;
- зберігання майна в'язнів;
- повідомлення про смерть, захворювання, переведення, і т. ін.;
- перевезення в'язнів;
- мета виправлення та режим;
- праця;
- освіта;
- фізичне виховання, тренування, спорт і відпочинок;
- підготовка до звільнення;
- особливості тримання в'язнів певних категорій.

Нам необхідно з'ясувати, чи відповідають норми вітчизняного законодавства вимогам норм міжнародних актів, та чи мають норми вітчизняного законодавства механізм реалізації тих положень, які вони закріплюють. Іншими словами, чи можливо реалізувати права та досягти законних інтересів, можливість яких закріплена в чинних вітчизняних нормативних актах. Крім того, на мою думку, важливим є питання, і його потрібно з'ясувати, чи змінюється відповідно до вимог міжнародних стандартів, правозастосовча практика, правова доктрина та правосвідомість осіб, які застосовують законодавство до засуджених та підозрюваних.

Основні вимоги міжнародних актів полягають у наступному:

1. *Міжнародні акти вимагають*, щоб на одну особу в місцях утримання в'язнів припадало 4 кв. м. На сьогодні цей норматив дотримується у вітчизняній пенітенціарній системі.

2. *Матеріальні умови, а саме: наявність та якість освітлення взагалі та природнього освітлення зокрема, вентиляція та опалення, меблювання камер та інших приміщень, стан камер та інших приміщень.* Мінімальні стандартні правила поведження із в'язнями вимагають, щоб в місцях, де в'язні повинні жити та працювати:

- вікна були достатньо великими для того, щоб в'язні, крім іншого, могли читати або працювати при природньому освітленні в нормальних умовах. Вікна мають забезпечувати доступ свіжого повітря, за винятком тих випадків, коли функціонує належна система вентиляції. Крім того, з належним урахуванням вимог безпеки вікна за своїм розміром, розміщенням та конструкцією повинні мати нормальний вигляд;
- штучне освітлення має відповідати технічним нормам;

- всі приміщення мають відповідати санітарно-гігієнічним нормам;
- усім засудженим забезпечується можливість користування ваннами та душовими, щоб вони могли підтримувати особисту гігієну так часто, як це необхідно, але не рідше одного разу на тиждень;
- засудженим видається одяг, який повинен бути у належному стані, відповідати місцевому клімату та бути таким, щоб не образити засудженого або принижувати його;
- кожному в'язню забезпечується окреме ліжко та спальні речі, які повинні бути у належному стані;
- засуджений забезпечується їжею та питною водою, якість якої повинна відповідати дієтичним нормам та вимогам гігієни, з урахуванням віку, стану здоров'я, характеру роботи.

3. *Охорона здоров'я.* Мінімальні стандартні правила поведження з ув'язненими висувають такі вимоги до медичного обслуговування осіб, які позбавлені волі:

- Медичне обслуговування організовується у тісному співробітництві зі загальною адміністрацією охорони здоров'я місцевого або національного рівня.
- Хворі в'язні, які потребують допомоги спеціаліста, госпіталізуються у спеціалізовані установи або звичайні лікарні. Якщо установа має своє власне лікувальне відділення, його приладдя, обладнання і ліки мають бути достатніми для забезпечення медичного обслуговування та лікування хворих в'язнів, і таке відділення має бути укомплектоване належним чином підготовленим персоналом.
- Кожен в'язень повинен мати можливість отримувати допомогу кваліфікованого зубного лікаря.
- В'язні не повинні використовуватися для проведення експериментів, що можуть призвести до фізичної або моральної шкоди.
- Лікар здійснює нагляд за фізичним та психічним станом здоров'я ув'язненого та здійснює прийом хворих.
- Лікар доповідає начальникові кожного разу, коли він вважає, що подальше тримання або будь-який режим мав або матиме негативні наслідки для фізичного або психічного стану здоров'я особи.

- Лікар регулярно здійснює інспекції та консультує начальника з питань:
 - а) кількості, якості, приготування та подання їжі та води;
 - б) стану санітарно-гігієнічних умов та чистоти в установі та серед в'язнів;
 - в) санітарно-технічного обладнання, опалення, освітлення та вентиляції установи;
 - г) придатності та чистоти одягу, спальних речей в'язнів.

Медичне обслуговування в установі забезпечується з метою виявлення та лікування будь-якого фізичного або психічного захворювання чи негараздів, які можуть перешкоджати соціальній реадаптації в'язнів після їхнього звільнення.

4. Харчування.

Міжнародні акти висувають до харчування дуже стислі але змістовні вимоги:

- Відповідно до норм, встановлених органами охорони здоров'я, адміністрація забезпечує в'язням у нормальні часи належним чином приготовлену та подану їжу, яка відповідає за якістю та кількістю дієтичним нормам та вимогам сучасної гігієни і враховує вік, стан здоров'я, характер роботи в'язнів, а також, у міру можливості, їхні релігійні або культурні переконання.
- Кожному в'язню забезпечується питна вода.

5. Контакти із зовнішнім світом.

Пункт 43.1. Мінімальних стандартних правил поведінки з ув'язненими встановлює положення, відповідно до якого в'язні повинні мати можливість спілкуватися з їхніми сім'ями та з урахуванням вимог виправлення, безпеки та порядку особами або представниками позав'язничих організацій, а також вони повинні мати можливість бачитися з цими особами якнайчастіше.

Тобто правила орієнтують на те, щоб надати в'язням можливість зберігати свої стосунки з рідними та близькими друзями, і зокрема зі своїми дружинами і дітьми. Підтримання таких стосунків є вирішально важливим для всіх цих осіб, тим більш в контексті соціальної реабілітації. Основний принцип — сприяння контактам із зовнішнім світом. Будь-які обмеження таких контактів мають ґрунтуватися виключно на досить очевидних міркуваннях безпеки чи бути пов'язані з наявними ресурсами.

6. Подання скарг

Мінімальні стандарти поводження із ув'язненими вимагають, щоб кожна особа, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, мала можливість звертатися із проханням або подавати скарги у конфіденційному порядку до центральної в'язничої адміністрації, судового органу або інших відповідних органів.

Враховуючи все вищенаведене, можна надати таке визначення поняття *міжнародних стандартів поводження із засудженими*, — це система норм, закріплена в міжнародно-правових актах, яка містить загальні принципи та конкретні положення щодо умов тримання засуджених, правила ставлення до них, як з боку адміністрації певних установ, так і з боку третіх осіб, а також порядок виконання покарань відносно таких осіб.

Зміст

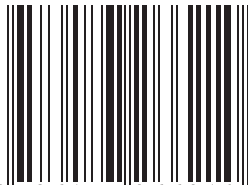
Тема 1. Поняття кримінально-виконавчого права.....	3
Тема 2. Органи і установи виконання покарань.....	20
Тема 3. Правовий статус засуджених.....	39
Тема 4. Виконання покарань у виді штрафу та конфіскації майна.....	55
Тема 5. Виконання покарання у виді виправних робіт	65
Тема 6. Виконання покарання у виді громадських робіт.....	86
Тема 7. Виконання покарання у виді обмеження волі й арешту	106
Тема 8. Класифікація засуджених до позбавлення волі та їх розподіл по установах виконання покарань.....	120
Тема 9. Режим позбавлення волі в кримінально-виконавчих установах	151
Тема 10. Звільнення від відбування покарання.....	191
Тема 11. Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі в колоніях різних видів	221
Тема 12. Довічне позбавлення волі	236
Тема 13. Міжнародні стандарти поведження із засудженими	244

Наукове видання

М. В. Романов

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
З КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО
ПРАВА**

ISBN 617-7266-21-0

9 786177 126621 0

Відповідальний за випуск *Євген Захаров*

Редактор *Євген Захаров*

Коректори: *Інна Захарова, Ірина Рапп*

Комп'ютерна верстка *Олег Мірошниченко*

Підписано до друку 15.01.2015
Формат 60×84 ²/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура MetaPro
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 14,38. Умов. фарб.-від. 15,56
Умов.-вид. арк. 15,87. Наклад 300 прим.

ГО «ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА»
61002, Харків, а/с 10430
<http://khp.org>
<http://library.khp.org>

ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ»
61002, Харків, вул. Дарвіна, 7, кв. 35
Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
серія ДК № 4783 від 23.10.2014 р.